

İSLAM İLİM VE İHTİSAP KİTAPLARI

Allah Sevgisi Yolunda

Peygamber Ahlâkı

Ulu Halkın Peygamberine Olan Özgüven

2019

İNSAN ALİ KARAMANLI

2

Allah Sevgisi Yolunda
Peygamber
Ahlâkı

İHSAN ALİ KARAMANLI

Allah Sevgisi Yolunda

Peygamber Ahlâki

İHSAN ALİ KARAMANLI

Allah Sevgisi Yolunda
PEYGAMBER AHL-ÂKI

Copyright © Rehber Yayınları, 2008

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden
yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

Editör
Ali BUDAK

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Necmi TOPAL

ISBN
975-6096-59-4

Yayın Numarası
60

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Temmuz 2008

Genel Dağıtım
Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Rehber Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.rehber yayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Ön söz.....	11
Giriş	15
Çalışmanın metodu	17

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE ÖRNEK OLMA VE PEYGAMBERLİK

Örnek gösterme yoluyla eğitim	25
Kur'ân'da örnek insana verilen önem	29
Kur'ân'da peygamberlerin örnek alınmasına verilen önem.....	31
İnsanları temizleyen öğretmen peygamber	33
Peygamberliğin tanımı	35
Peygamber vahye dayanır	35
Resûl ve nebî ne demektir?	37
Kur'ân'da zikredilen peygamberler	38
Üstün azim sahibi peygamberler	39
Peygamberler niçin gönderildi?	43
Peygamberlerin vazifeleri nelerdir?	45
Peygamberlerin sıfatları.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRNEK OLMA BOYUTUYLA ORTAK NİTELİKLERİ

KULLUK	51
İbadet nedir?.....	54

Kulluğun varlık kanunlarıyla ilişkisi nedir?	56
Hz. Nûh'da (a.s.) Kulluk	58
Hz. İbrâhîm'de (a.s.) Kulluk	60
Hz. Mûsâ'da (a.s.) Kulluk	63
Hz. İsa'da (a.s.) Kulluk	64
Hz. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) kulluk.....	67
Kendisine vahiy indirilen bir kul	67
Namaz kılan ve dua eden kul	68
İsrâ'ya mazhar olan kul	68
Allah'ın desteklediği ve koruduğu kul	69
Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine peygamberlik verilmeden önce nasıl ibadet ediyordu?	69
Peygamberlik verildikten sonraki kulluğu.....	71
İbadetin özel manasıyla Hz. Peygamber'in kulluğu	73
İHLAS	83
Hz. Nûh'da (a.s.) ihlas	86
Hz. İbrâhîm'de (a.s.) ihlas	87
Hz. Mûsâ'da (a.s.) ihlas.....	89
Hz. İsa'da (a.s.) ihlas.....	90
Hz. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) ihlas.....	91
İHSAN	93
Hz. Nûh'da (a.s.) ihsan	96
Hz. İbrâhîm'de (a.s.) ihsan.....	97
Hz. Mûsâ'da (a.s.) ihsan.....	98
Hz. İsa'da (a.s.) ihsan.....	99
Hz. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) ihsan.....	100
Hoşgörü ve ihsan.....	100
Hanımlar ve ihsan.....	102
SABIR	105
Hz. Nûh'da (a.s.) sabır	111
Hz. İbrâhîm'de (a.s.) sabır.....	114
Babasının yalanlamasına ve tehditlerine sabretme	114

Kavmine karşı sabretme	115
Oğlu İsmail'i kurban etme emrine teslimiyeti konusunda sabretme...	115
Hz. Mûsâ'da (a.s.) sabır	116
Hz. İsa'da sabır	117
Hz. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) sabır.....	118
Sabır ibadet ve huzura ulaşma	122
ŞÜKÜR	125
Şükrün üç boyutu	128
Hz. Nûh'da (a.s.) şükür	131
Hz. İbrâhîm'de (a.s.) şükür.....	132
Küçük iyiliklerin kıymeti bilinmeden büyük mutluluklara ulaşamaz.	132
Hz. Mûsâ'da (a.s.) şükür	133
Hz. İsâ'da (a.s.) şükür	134
Hz. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) şükür	135
TEVEKKÜL VE TESLİMİYET	139
Hz. Nûh'da (a.s.) tevekkül ve teslimiyet.....	141
Dünyayı her şey sayanlar karşısında Hz. Nûh (a.s.)	141
Tufan ve Hz. Nûh (a.s.)	142
Hz. İbrâhîm'de (a.s.) tevekkül ve teslimiyet	143
Kendini canı gönülden hakka teslim et!	144
Hz. İsmail (aleyhisselâm)	150
Hz. Mûsâ'da (a.s.) Tevekkül ve teslimiyet	151
Hz. İsa'da (a.s.) Tevekkül ve teslimiyet	155
Hz. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) tevekkül ve teslimiyet	155
DUA	161
Hz. Nuh'da (a.s.) dua	163
Bütün müminler için istiğfar etmesi.....	163
Kendisine eziyet eden inkârcıları Allah'a havale etmesi	164
Rabb'inden yardım dileyerek dua etmesi.....	165
Gemiye binerken dua etmesi.....	166
Gemide iken dua etmesi.....	166
Bir vasıtaya binildiğinde dua	167

Hz. İbrâhîm'de (a.s.) dua	168
Emniyet ve huzur beldesi için dua etmesi	168
Şirkten uzak bulunmak için.....	169
Mekke'nin bereketli olması için dua etmesi	171
Allah'ın gizliyi de açığı da bildiğini söyleyerek dua etmesi	172
Kendisine verilen nimetlere şükrederek dua etmesi	174
Kendinin ve neslinin namaz kılması için.....	175
Ana-babasının ve bütün müminlerin bağışlanması için	175
Hikmet sahibi olmak ve sâlihlik için	176
Gelecek nesiller içinde hayırla yâd edilmesi için.....	177
Naîm cennetine vâris olmak için.....	178
Babasının müslüman olması için	179
Ahirette küçük düşmemek için.....	179
İyiliklerinin kabul edilmesi için	180
Son peygamber Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) için.	181
Hicret ederken.....	181
Zalimlerin zulmünden korunmak için.....	181
Hz. Mûsâ'da (a.s.) dua.....	182
Sıkıntılarının en zor anında yaptığı dua.....	182
Kendisi ve kardeşi için istiğfar ederek dua etmesi.....	183
İstemeyerek içine düştüğü zor durumda istiğfar ile dua etme..	183
İstiğfar ederek belâların uzaklaşması için dua etme	184
Dünyada ve ahirette hakkında iyilik yazılması için	185
Gönlünün açılması ve işlerinin kolaylaşması için.....	186
Doğru yola ulaşması için dua etme.....	187
Fakirliğini Allah'a arz ederek dua etme	187
Zorbaların şerrinden Allah'a sığınarak dua etme	188
Hz. İsâ'da (a.s.) dua.....	188
Rızık indirilmesi için dua etme	188
Selamet ve emniyet için dua etme	189
Hz. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) dua.....	190
Allah'ı anması	191

Tevhid kelimesinin zikredilmesi	197
Tesbih etmesi	199
İstiğfar etmesi	201
İstekte bulunarak dua etmesi	206
Doğruluk giriş ve çıkışını istemesi	207
En güzele ve doğruya ulaşmak için	210
İlminin artırılması için	210
Kâfirleri ilâhî adalete havale ederek dua etme	210
Şeytandan allah'a sığınarak dua etme.....	211

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRNEK OLMA CİHETİNDEN ÖZEL YÖNLERİ

Hz. İbrâhîm (aleyhisselâm)	216
Allah'ın halîli olması	216
İtaat eden bir ümmet olma	223
Hz. İbrâhîm'in kesbî özellikleri	227
a. Kânit olması	227
b. Hanif olma	228
c. Müşriklerden olmama (Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmama)	230
d. Şükretmesi	230
Hz. İbrâhîm'in vehbî özellikleri	231
a. Seçilmiş olması	231
b. Sırat-ı müstakîme ulaştırılmış olması	232
c. Dünyada iyilik verilmesi	232
d. Ahirette iyilik verilmesi	233
Kalb-i selîm sahibi olma	233
Kalbin sultanlığı	234
Kalbinin imanda itminân bulmasını isteme	235
Ahiret hakkında güçlü bir iman istemesi	238
Hz. Mûsâ (aleyhisselâm)	241

Allah'ı razı etme hedefine kilitlenmesi.....	241
İlim tutkusu	242
Hz. İsâ (a.s.)	247
Vecîh olması (kendisine özel değer verilmesi)	247
Sevgi yönüyle Allah'a çok yakın olma (mukarrabûndan olma)...	250
Sâlihlerden olması.....	251
Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)	253
Emrolunduğu gibi dosdoğru (istikâmet üzere) olması	253
Sonuç yerine	259
İstifade edilen kaynaklar	261

ÖN SÖZ

Varlık üzerindeki bütün güzellikler ve yüce değerler, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmaları için Allahu Teâlâ'nın yeryüzüne gönderdiği peygamberlerin gayret ve çileleri ile şekillenmiştir. Peygamberler, insanlığa Allah'ın sonsuz merhametinin bir tecellisi olarak hem dünya hem de asıl hayat yeri olan ahiret hayatında sonsuz saadet ve kurtuluş sahillerine ulaştıracak değerleri öğretmişlerdir. Peygamberler getirdikleri güzellikleri sadece tebliğ edip bildirmekle vazifelenirilmemiş, bunun yanında en az tebliğ etme kadar önemli olan 'tebliğ edilen güzellikleri en mükemmel şekilde yaşayarak temsil etmekle' sorumlu tutulmuşlardır. Onlar insanlara anlattıkları bu prensipleri en güzel şekilde yaşamış ve bu hususların nasıl yaşanması gerektiğini insanlara bizzat kendileri 'örnek bir model olarak' göstermişlerdir. Peygamberlerin insan olarak gönderilmelerindeki en büyük hikmetlerden birisi de bu olsa gerektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bütün peygamberlerin içinde bilhas- sa 'Üstün azim sahibi (Ulû'l-Azim) peygamberlerin' hayatla- rının ve onların insanlara örnek teşkil eden davranışlarının üzerinde önemle durulmuştur. Kur'ân'da ismi geçen her peygamberin örnek hasletleri bulunmakla beraber kitabın sınırlarını zorlamamak düşüncesiyle beş büyük peygambe- r'in hasletleri ele alındı. Bu çalışmamızda, onların insanlara örnek olarak takdim edilen ve Kur'ân ayetleri içinde işaret edilen bu niteliklerini, tefsirlerin ve Peygamber Efendimiz'- in açıklamalarının ışığında tespit etmeyi ve değerlendirmeyi hedefledik.

Bu çalışma, okuma kolaylığını sağlamak açısından iki kitap halinde planlandı:

Birincisinde, insanlık âleminde Allahu Teâlâ'nın en çok değer verdiği ve sevdiği bu yüce şahsiyetlerin Allah'ın hoş- nutluğunu ve sevgisini kazanma yolunda taşımış oldukları temel hasletleri, Kur'ân ayetlerinin ışığında anlaşılmaya ça- lışıldı. Önce bu yüce örnek şahsiyetlerin ortak özellikleri in- celendi; daha sonra, Kur'ân'ın bazı peygamberler için özel olarak vurgu yaptığı hasletler ele alındı.

İkinci kitapta ise bu peygamberlerin insanlarla olan münasebetlerinde göstermiş oldukları güzel davranışlar ve yüce ahlâkî nitelikler ele alınacak. Birinci kitapta belirledi- ğimiz yol takip edilecektir.

Bu çalışma Kur'ân-ı Kerim ayetleri çerçevesinde üs- tün azim sahibi peygamberlerin yüce ahlâkî özelliklerini anlama adına giriş mahiyetinde bir eserdir. O yüce şah-

siyetlerin Allah Teâlâ ve insanlar ile olan münasebetlerindeki derinliklerini tam anlamıyla idrak etmek, bizim boyumuzu aşkın büyük bir iştir. Bununla beraber tam olarak idrak edilemeyen bir konunun, -hepten terk etmektense- hiç olmazsa anlayabildiğimiz kadarını anlayıp hayata geçirmek daha uygun olabilir diye düşündük. İlerde bu konu hakkında yapılacak çalışmalara yardımcı olabilir veya bir fikir verebilir kanaatini taşıdık. Âcizane, konuyla alâkalı Kur'an ayetleri çerçevesindeki tespit ve değerlendirmelerimizi insanlarla paylaşmak istedik ve arkadaşlarımızın bu çalışmayı kitaplaştırma konusundaki teşviklerine boyun eğdik.

Bütün bunların yanında, **Âlemlerin Rabbi** tarafından vahye mazhar olmuş, insanlık âleminin en muazam ve değerli insanlarından bahsetmenin mesuliyeti altında olduğumuzu bir an olsun hatırdan çıkarmamaya çalıştık.

Bu çalışmamızda büyük ölçüde eserlerinden istifade ettiğimiz, Kur'ân'ı ve sünneti en güzel şekilde anlamaya çalışarak, bilgilerini sonraki nesillere aktaran bütün müfessirlerin, hadis âlimlerinin ve fâkihlerin gayretlerini Allah'ın en güzel şekilde mükâfatandırması için dua ediyoruz.

Ayrıca bu araştırmanın hazırlanmasında değerli görüşlerini esirgemeyen ve devamlı bir şekilde hem bizzat arayarak araştırmamı yönlendiren hem de en güzel şekilde bitirmem için teşvik eden Doç. Dr. Muhammed Aydın'a

ve Prof. Dr. Davut Aydüz'e; ayrıca hüsn ü zan gösterip, çalışmanın basıma hazırlanması için teşvik eden aziz kardeşim ve büyüğüm Ali Budak Beye teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Şubat 2006
Sevgi Mahallesi-İZMİR
İhsan Ali Karamanlı

GİRİŞ

Dünya serüveninde insanı kuşatan iç içe iki hayat daire vardır: Birinci ve büyük daire insanın Yüce Yaratıcısıyla olan münasebetlerini, ikinci daire ise yaratılanlarla olan ilişkilerini içine alır. İnsanın Yüce Yaratıcısı karşısında konumu ve duruşu ne kadar sağlam ve iyiye, yaratılanlar karşısındaki konumu ve duruşu da o kadar sevgi ve şefkat dolu olmaktadır.

Hak karşısında konumu ve duruşu sağlam olmayanlar ise hem kendilerine hem de yaratılanlara karşı zararlı olmaktadır. Bugün dünyamızda süregelen menfaat savaşları, haksızlıklar, zulümler insanların Yüce Yaratıcıyı tanıyamalarından kaynaklanıyor. Eğer O'nu gerektiği gibi tanıyabilselerdi O'nun yarattıklarına karşı bir o kadar şefkatli ve iyiliksever olacaktı. Yunus Emre'nin ifadesiyle “Yaratılanı severiz, yaratandan ötürü” prensibi; Yüce Hakk'ın kelamı olan Tevrat, Zebûr, İncil ve Kur'ân'ın ve bu kitapların ilk

muhatapları olan üstün azim sahibi peygamberlerin hayat prensibidir.

Bugün dünyamızda şefkate, sevgiye ve barışa her zaman olduğundan daha çok ihtiyaç var. Bu konuda Hz. İbrâhîm'in, Hz. Mûsâ'nın ve Hz. İshâk'ın torunları olmakla iftihar eden insanlara ve onlarla beraber hareket eden Hz. İsâ'yı (Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun) sevenlere çok büyük vazifeler düşüyor. Onların Hz. İbrâhîm'in ve Hz. İsâ'nın şefkat ve merhametiyle bezenmeleri ve Hz. Muhammed'e indirilen Kur'ân'ın evrensel mesajını bütün ön yargılardan arınıp, uzak durarak anlamaya çalışmaları yeryüzünün aydınlık geleceği adına çok önemlidir.

Bunun yanında Hazret-i Kur'ân'ın emrettiği yoldan gitmeleri emredilen Müslümanlar, peygamberlerin bu örnek özellikleriyle ne kadar bezendikleri konusunda kendilerini sorgulamaları gerekiyor. Bu örnek nitelikleri, Müslümanlar, en güzel şekilde, temsil etmeli. Günümüzde her şeyden daha çok bu özelliklerin 'Gönül dili ve hâl şivesiyle' temsil edilmesine ihtiyaç var.

Bu temsile yardımcı olma gayesiyle, üstün azim sahibi beş büyük peygamberin Kur'ân'da resmedilen örnek niteliklerini ayet ve hadisler perspektifinde anlamaya çalıştık.

Kur'ân-ı Kerîm Yüce Yaratıcı'nın insanlara evrensel bir mesajdır. Bu Yüce Kelam'da insanın Yaratıcısı, insana çok önem vermesi gereken bir hedef göstermiştir: Olgun bir insan olma, diğer bir tabirle insan-ı kâmil olma.

Kur'ân-ı Kerîm'in dört ana konusu vardır. Kur'ân'daki bütün ayetler bu konular etrafında şekillenirler: Bir; Yüce Yaraticı'nın varlığı ve birliği. İki; peygamberlik. Üç; öldükten sonra diriltirme. Dört; insanın Allah'a karşı vazifeleri (ibadet) ve insanın diğer insanlara karşı hak ve sorumluluklarıdır (adalet). Kur'ân'daki bütün ayetler bu temel konular ekseninde hareket eder.

Kur'ân'ın dört temel konusundan biri olan peygamberlerin insanlar için örnek olan özelliklerine Kur'ân'da geniş yer verilmiştir. Peygamberler hem Allah Teâlâ ile olan hem de insanlarla olan münasebetleri yönünden insanlara örnek olacak birçok özellik sergilemişlerdir. Bu özelliklerin bahsedildiği ayetleri Kur'ân bütünlüğü içinde değerlendirerek, insanların örnek almaları gereken özellikleri araştırmaya ve tespit etmeye çalıştık.

Kur'ân'da zikredilen yirmi beş peygamberin içinde özellikle üstün azim sahibi beş peygamberin, üzerinde durulmuştur. İnsanlık âlemine en çok tesir eden insanlar peygamberlerdir. Peygamberlerin içinde en çok tesir edenleri ise bu beş büyük peygamberdir.

Çalışmanın Metodu

Bu çalışma, tamamen Kur'ân-ı Kerîm temeli üzerine bina edildi. Öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'de bahsedilen bu peygamberlerin örnek özellikleri, Kur'ân baştan sona defalarca okunarak tespit edilmeye çalışıldı.

Bu tespit sonunda peygamberlerin örnek nitelikleri iki temel perspektif olarak ortaya çıktı:

Birincisi: Onların Allah Teâlâ ile olan münasebetleri açısından örnek nitelikleri ki; elinizdeki bu kitapta bu özellikler, şu başlıklar altında ele alınmıştır:

Kulluk, İhlas, İhsan, Sabır, Şükür, Tevekkül, Teslimiyet ve Dua. Bu başlıkların ortaya çıkmasında bizim doğrudan bir müdahalemizin olduğu söylenemez. Aksine, peygamberlerin özelliklerini ele alan ayetleri bu özelliklerine göre sınıflandırdığımızda kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu ortak örnek hasletlerinin yanında kendilerine has niteliklerine de Kur'ân'da ele alındığı kadarıyla yer verilmiştir.

İkincisi: Onların insanlarla olan münasebetlerindeki örnek özellikleridir ki bu nitelikleri de bu çalışmanın ikinci kitabında ele alınacaktır:

Şefkat, ümit verme, insanlara değer verme, ücret isteme-beklenti içine girmeme, kötülükleri iyilikle bertaraf etme ve hicret. Bu altı temel ortak niteliklerinin yanında kendilerine has özellikler de ayrı başlıklar altında işlenmiştir.

Kur'ân'ı bu açıdan okumalarımız sırasında büyük tefsir kitaplarından İsmâil bin Kesîr, Muhammed Kurtubî, Mahmud Âlûsî ve Fahreddin Razî gibi müfessirlerin eserlerine gerekli yerlerde müracaat edilmiş ve örnek özellikler bu şekilde bir tasnif içine alınmaya çalışılmıştır.

Daha sonra çok geniş bir malzeme arz eden onların bu özelliklerinin içinden peygamberlerin sadece kendilerine

has olan ve insan irade ve gücünün erişemeyeceği; diğer insanların amel etmelerinin emredilmediği özellikler, başka çalışmalara havale edilerek tasnifin dışında bırakılmıştır. Çünkü çalışmamızın temelinde peygamberlerin, insanların örnek almaları gereken özelliklerini tespit ve tahlil etme amacı yatmaktaydı.

Peygamberlerin kendilerine has olan **vahye mazhar olma, mûcizeler** vb. gibi özellikleri karşısında inananların yapması gereken, bu özelliklere nasıl inanılması gerekiyorsa o şekilde inanmaktır.¹ Ayrıca peygamberlerin, nübüvvetlerine (peygamberliklerine) ait bu özellikler, bizim Allah'a olan imanımızı güçlendirmekte ve peygamberlerin huzurunda edep ve saygımızı artırmaktadır.

Onlar nübüvvetlerine ait bu yönleriyle ilâhî âlemden yeryüzüne inmiş güneşler gibidir. Biz çalışmamızda bu yüce yönlerinden daha ziyade, Kur'ân'da insanlara üsve-i hasene -en güzel örnek- olarak arz edilen özelliklerini tespit etmeye ve araştırmaya çalıştık.

Onların insanlara güzel örnek olan bu yönlerinin bildirildiği ayetlerin tefsirinde ilk önce yine Kur'ân ayetleriyle tefsirine müracaat ettik. Daha sonra bu ayetlerin tefsiriyle ilgili Hz. Peygamberimiz'in hadislerine başvurduk. Çünkü Kur'ân'ı en iyi anlayan, ilahî vahiyle bizzat muhatap olan insanlığın en mükemmeli ve olgunu Hz. Muhammed Efendimiz Sallallahu Aleyhi ve Sellem'dir.

1 Vahiy olgusu ile ilgili olarak bkz: Aydın, Muhammed, **Kur'ân'ın Metni Üzerindeki Tartışmalar**, Değişim yy., Adapazarı, 2001, s. 19-38; Zerkânî, Muhammed Abdülâzim, **Menâhilü'l-İrfân**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1988.

Peygamberlerin örnek özelliklerinin sınıflandırılmasında şu ayetteki sıralama esas alınmıştır:

“Biz, peygamberlerden çok güçlü bir söz -mîsâk- almıştık: Senden, Hz. Nûh’tan, Hz. İbrâhîm’den, Hz. Mûsâ’dan, Meryem’in oğlu Hz. İsâ’dan. Evet, onlardan pek sağlam söz almıştık.”²

Bu ayette bütün peygamberlerden mîsâk alındığı bildirildikten sonra, üstün azim sahibi peygamberler zikredilmiş ve Hz. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) en öne alınmıştır. Daha sonra diğer dört peygamber, tarihî sıralama gözetilerek sırasıyla Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsa ve Hz. İsâ (a.s.) zikredilmiştir. Bu sıralamada aslında sadece Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) başa alınmış, daha sonra tarihî sıralamaya uyulmuştur.

Bu araştırmanın amaçlarından birisi de Peygamberimiz’in, bütün peygamberlerin ve bilhassa üstün azim sahibi peygamberlerin bütün güzel özelliklerinin kendisi üzerinde toplandığını tespit etmeye çalışmaktır. Bu sebeple; **Hz. Nuh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ**’ya ait özellikler incelendikten sonra, **Hz. Muhammed’in** (sallallahu aleyhi ve sellem) bu niteliklerdeki kapsayıcılığı ortaya konulmuştur. Efendimiz, Kur’an vahyine ilk muhatap olan en mükemmel insan olduğundan ve aynı zamanda bütün peygamberlerin yüce niteliklerini kendisinde topladığından dolayı yukarıdaki ayette O’nun hepsinden önce zikredildiği kanaatine varmış bulunuyoruz.

2 Ahzâb 33/7.

Araştırmamız sırasında adı geçen bu peygamberlerin bazı özelliklerinden örnek nitelikler ile peygamberliğe has durumları arasında tartışma konusu olabilecek konuları da altında gerekli açıklamalar yaparak ele aldık. Çünkü, Kur'ân'ı temsil etmeleri adına bu özelliklerin de inananlara önemli mesajlar verdiği kanaatine vardık. Kur'ân'da *Hiz. İbrâhîm'in Allah'ın Halîli olması*, *Hiz. İsâ'nın Allah katında kendisine özel değer verilen (vecih) ve Allah'ın en yakın kullarından olması* gibi özelliklerin inananlara bildirilmesindeki hikmeti anlamaya çalıştık. Bu noktada peygamberlerin diğer insanlar tarafından yaşanması gerekli olan ve Kur'ân'da tavsiye edilen hasletleri ile, peygamberliğe has olan özellikleri arasındaki sınırı korumaya âzâmî gayret gösterdik.

Bunun yanında peygamberleri tam olarak anlayabilme, onları hem peygamberlik ve Allah katındaki hususî konumları, hem de **örnek bir insan modeli** olarak insanlar içindeki yerini bir bütün olarak beraber değerlendirmeye çalıştık. Bizim çalışmamız bu bütün içindeki bir parçanın araştırılmasından ibarettir. Çünkü parçaların iyi incelenmesi, bütünün anlaşılmasında önemli bir yapı taşıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'DE
ÖRNEK OLMA VE PEYGAMBERLİK

ÖRNEK GÖSTERME YOLUYLA EĞİTİM

Hangi eğitim sistemi olursa olsun ve eğitim sistemleri ne kadar gelişmiş olursa olsun terbiyede **model bir insana olan ihtiyaç** değişmeyecektir. Ayrıca ne kadar olgunlaşmış bir eğitim metodu icat edilirse edilsin; insanın ruhen gelişmesi, kabiliyetlerinin en verimli bir şekilde düzenlenmesi adına hangi planlar yapılırsa yapılsın, bütün bunları kendi üzerinde göstererek temsil edecek bir insanın gerekliliği göz ardı edilemez. Eğitimden beklenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde örnek ve model bir terbiyecinin, anlattığı gerçekleri davranışlarıyla temsil etmesinin hayatî bir rolü vardır. Bundan dolayı Allahu Teâlâ, Kur'ân'ın bu terbiye metodunu gerçekleştirmek üzere, kulu ve elçisi olan Hz. Peygamber'i, insanlara örnek bir lider olarak göndermiştir.

Hz. Peygamber Efendimiz'in, (Sallallahü aleyhi ve sellem) üzerinde taşıdığı nitelikleri, davranışları, Yüce Yaratıcı ve

insanlarla olan münasebetleri içinde Kur'ân'ın emirlerini yerine getirme, edep ve incelikleri gözetme konumunda canlı ve örnek bir tercüman olduğunu görmekteyiz. O'nun talim ve terbiye konusundaki en önemli ve belirgin metotlarından birisi de bir şeyi yaparak göstermesi ve güzel hasletleri hayatında bizzat yaşamasıydı. O bir şeyi emrettiğinde o şeyi önce kendisi yapar, sonra insanlar O'nu örnek alır ve O'nun yaptığı gibi yapmaya çalışırlardı.

Hiç şüphe yok ki bir vazifeyi bizzat yaparak öğretme, sadece sözle yapılan öğretmeden daha etkili, o fiili anlama ve benimseme için daha yardımcı; uymak ve örnek alma konusunda daha teşvik edici olur. Bir şeyi bizzat yaparak öğretme, öğretimde fıtrata (insan yaratılışına) en yakın ve en uygun metottur. Bundan dolayı bizzat yaparak örnek olma Hz. Peygamber'in en büyük özelliklerinden birisi olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm en güzel örnek olması yönünden, Hz. Peygamber'e tâbi olma (iktidâ etme) zarureti üzerinde çok yoğunlaşmış ve terbiye adına hedeflerini gerçekleştirmek için örnek modeller ortaya koymuştur.

İnsanın şahsiyetinin gelişmesine ve güzel bir şekilde terbiye edilmesine tesir eden en büyük âmillerden biri **çocuğun veya insanın kendisine tâbi olacağı örnek kişinin davranışlarıdır**. Daha sonraki dönemlerde bu terbiyeyi arkadaşlıklar şekillendirir. Eğer bu arkadaşlık çevresi, uygun ve olumlu ise kişiyi olumlu yönde geliştirecektir. Ama zararlı bir arkadaşlık çevresi, onu geliştirmek şöyle dursun, şahsiyetini yıkıma kadar götürecektir. Bu sebeple, çocuk ve gençlere

örnek olabilecek bir çevrenin oluşturulması hayati derecede önem arz etmektedir.

Şahsiyetin gelişmesinde arkadaş çevresi, en az örnek insanlar kadar önemlidir. Sosyal-psikoloji ilminin verilerine göre, çocuk psikolojisinin ve sosyalleşmesinin şekillenmesinde arkadaş çevresinin çok büyük bir etkisi vardır. Arkadaşlık, çocuğun değer yargılarının, alışkanlıklarının ve yönelişlerinin belirlenmesinde etkili bir rol oynar. Kur'ân'da buna şu ayetle dikkat çekilir:

*“O gün Allah’a isyan ederek kendisine zulmetmiş kişi, pişmanlıktan dolayı ellerini ısırarak, ‘keşke peygamberle beraber bir yol tutsaydım, ah ne olurdu, keşke şu falan kişiyi dost edinmeseydim. Bana hatırlatma ve nasihat (Kur’ân) geldikten sonra beni bu hatırlatmadan yüz çevirtirdi. Meğer şeytan insanı kimsesiz ve yardımcısız bırakıyormuş.”*³

Hz. Peygamber’in -en güzel selam ve salat üzerine olsun- sevdirmesi ve O’nun özelliklerinin örnek alınması yaşamanın, çocuk ve gençlerin şahsiyetlerini olumlu etkileyecek ve onların topluma faydalı bir yetişmesinde büyük bir rol oynayacaktır. Çocuklarda uygun ve olumlu davranış modellerinin yerleştirilmesinde peygamberlerin taşıdığı örnek hasletler onların seviyelerine uygun bir şekilde tadrîcî (merhaleler içinde) olarak verilmeye çalışılmalıdır. **Bizim bu çalışmamızın hedeflerinden biri de bu metoda yardımcı olmaktır.**

3 Furkân 25/27-29.

İşte bu sebeple Kur'ân, **örnek gösterme yoluyla eğitim** metodu üzerinde çok durmuş ve peygamberlerin örnek hasletlerini devamlı bir şekilde nazara vererek bu metodu uygulamıştır. İmanın kalplerde yerleşip kökleşmesinde bu metodun önemi açıktır. Allahu Teâlâ'nın, diğer insanlar gibi bir insan olan ve fıtratın dışına çıkmayan, bir ölçü içinde yiyen, içen ve çarşılarda toplumun faydası adına do-laşan; dini pratik uygulamalarıyla bizzat insanlara öğreten **insan bir peygamber** göndermesinin hikmetlerinden biri de budur. Peygamber de öğrencileri gibi bir insandır. Bundan dolayı insanların ona uymaları ve onu örnek almaları kolaylaşmıştır. İnsan olma yönünden peygamberin insanlardan tek farkı, onların ilahî vahye mazhar olmasıdır.

Çocuğun güzel özellik ve davranışları ilk dönemlerinden itibaren en güzel şekilde benimseyebilmesi, anne-baba gibi ailesinin fertlerini örnek almasına bağlıdır. Bundan dolayı her ikisi de aslında birer terbiyecisi olan anne-babanın Kur'ân ve sünnetten öğrenecekleri güzel sıfatlarla bezenmeleri ve bu hasletlerini devam ettirme konusunda sabır ve di-rayet göstermeleri gereklidir. Aynı şekilde okuldaki öğrencilerde olumlu ve güzel davranışların yerleşip kökleşmesi için onların öğretmenlerinde **örnek alabileceği model bir kişilik** görmeleri şarttır.

Netice olarak İslâm, Hz. Peygamberimiz'in şahsiyetini, güzel bir örnek olarak kabul etmiştir. Nesiller ve çağlar de-ğişse bile bu örnek yeniliğini kaybetmeyecek, tazeliğini ve orijinalliğini koruyacaktır. Ayrıca İslâm, O'nu sadece insan-

ların dikkatini çekmek ve hayal dünyalarında onları düşünmeye sevk etmek için örnek kılmamıştır. Aksine O'nun bu örnek özelliklerini herkesin anlayabileceği seviyede tutmuştur. Dolayısıyla, Kur'ân'da örnek olarak bildirilen lider, canlılık ve gerçeklik fışkıran, gözler önünde sabit olan gerçek bir kişiliktir ve hayali bir varlık değildir.

Kur'ân'da Örnek İnsana Verilen Önem

Kur'ân'da örnek olma kavramı '**üsve**' kelimesiyle ifade edilir. **Bir insanın diğer bir insana tâbi olurken içinde bulunduğu duruma üsve denilir.** "Diğer bir ifadeyle üsve bir kişinin örnek bir şahsiyetin hasletleriyle bezenmesi, davranışlarında ona uyması, onun hoşlandığı ve razı olduğu şeylerin kendisi için de güzel ve hoş olması, söz ve davranışlarında ona uyması durumudur.

Hız. Peygamber Efendimiz'in örnek olması **üsve-i hasene** kelimeleriyle ifade edilmiştir:

"Allah Resûlü'nde, Allah'a kavuşmayı ve ahiret yurdundaki mutluluğu ümit eden ve Allah'ı çok zikreden siz inananlar için çok güzel bir örnek (üsve-i hasene) vardır."⁴ Bu ayetle Hız. Peygamber'in söz ve fiillerinin örnek alınması emredilmiştir. Üsve kelimesi, Hız. İbrâhîm ve beraberindeki inananların örnek alınmasının emredildiği ayette de geçer:

"Hız. İbrâhîm ve O'nun beraberindeki inananlarda sizin için çok güzel bir örnek vardır: (Hız. İbrâhîm ve beraberindeki

4 Ahzâb 33/21.

inananlar), ‘Ey Rabb’imiz, sana tevekkül ettik, (batıl şeylerden) sana döndük, dönüş de ancak sanadır’ dediler.”⁵

Kur’ân’da örnek alma kavramı **üsv**e kelimesinin yanında şu kelimelerle de ifade edilmiştir:

İktidâ etmek: Bu kelime ‘kudve’ kelimesinden türemiştir. “*Bir lider veya kılavuza tâbi olmak, onun söz ve fiilleriyle gösterdiği işlere uymak*” demektir. Kur’ân’da Hz. Peygamber’in önceki peygamberlere tâbi olmasının emredildiği ayette ‘iktida’ kelimesi kullanılır: “*İşte bu peygamberler Allah’ın hidayette daim kıldığı kişilerdir. O hâlde sen de onların yollarına iktidâ et...*”⁶

İttibâ etmek: Örnek alınan kişiye tâbi olma ve onun izini takip etme manasına gelir. Kur’ân’da örnek alma ve örnek alınan kişiye tâbi olma durumu en çok bu kelime ile ifade edilmiştir. Kur’ân’da aşağıdaki hususlar hakkında ittibâ etme durumları takdir edilmiştir:

- a) Hz. Peygamber’e ittibâ etme.⁷
- b) Hz. İbrâhîm’e ve O’nun dinine ittibâ etme.⁸
- c) Peygamberlere ittibâ etme.⁹
- d) Allah’ın hoşnutluğuna (rıdvânına) ittibâ etme.¹⁰
- e) Allah’ın yoluna ittibâ etme; hidayete ittibâ etme.¹¹

5 Mümtehine 60/4.

6 En’âm 6/90.

7 Bakara 2/143, Al-i İmran 3/20,3153, Enfal8/64, Şuara 26/215, Yusuf 12/107, A’râf 7/157-158, 9/100,117,14/44, Lukmân 31/15.

8 Al-i İmran 3/95, Nisa 4/125; Nahl16/123.

9 Yasin 36/20-21.

10 Al-i İmran 3/162,174; Maide 5/16.

11 Mümin 40/7; Tâhâ 20/47,123.

f) Kur'ân'a ve zikre ittibâ etme.¹²

g) Dinin emirlerine ittibâ etme.¹³

Kur'ân'da bunların yanında Allah'ın razı olmadığı ittibâ şekilleri de vardır: Arzu ve heveslere tâbi olma, babalarının batıl dinlerini taklit ederek onlara tâbi olma gibi : *“Onlara Allah'ın indirdiği şeylere ittibâ edin denildiğinde onlar, ‘Biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola ittibâ ederiz derler...”*¹⁴

Kur'ân'da Peygamberlerin Örnek Alınmasına Verilen Önem

Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin örnek alınmasına ve onların yollarının takip edilmesine çok büyük önem vermiştir. Bunların en başında Kur'ân vahyinin ilk muhatabı Hz. Peygamber Efendimiz'in örnek alınması İslâm dininin temelini oluşturmuştur. Çünkü yapılan bütün ibadetler, O'ndan öğrenilmiştir. Kur'ân'da Hz. Peygamber'in örnek alınması inananlara şu şekilde emredilir:

*“Allah Resûlü'nde, Allah'a kavuşmayı ve ahiret yurdundaki mutluluğu ümit eden ve Allah'ı çok zikreden siz inananlar için çok güzel bir örnek vardır.”*¹⁵

Ayette bildirilen bu örnek olma durumu farz şeklinde bir bağılıycılık mı ifade eder? Yoksa Hz. Peygamberimiz'in örnek alınması güzel görülen (müstehap) gibi bir amel midir?

12 En'âm 6/155, Arâf 7/3, 20/134 Yasin 36/1, Muhammed 47/3, Zümer 39/17,45.

13 En'âm 6/153, Casiye 45/17.

14 Bakara 2/170.

15 Ahzâb 33/21.

Bu sorunun cevabını şu şekilde vermek mümkündür: Hz. Peygamber'in örnek olmak üzere yaptığı iş eğer farz ise bu durumda O'nu örnek almak farz; eğer yaptığı iş müstehap ise O'nu bu amelinde örnek almak da müstehap olur. Hz. Peygamber'in gündelik yaşamında yeme, içme gibi mübah olarak yaptığı işlerde O'na benzeme ve ittibâ etme niyetiyle, O'nun yaptığı şekilde yapmaya çalışma durumuna özel anlamıyla sünnet denir.

Bunun yanında bir de **hasâisü'n-nebî** denilen, sadece Hz. Peygamberimiz'e has olan durumlar vardır:¹⁶

Bu durumları ele alan âlimler Resûl-i Ekrem (Sallallahü aleyhi ve sellem) has kılınan bu hükümleri genel olarak farzlar, haramlar, mübahlar ve sadece ona lütfedilen üstünlükler olmak üzere dört grup hâlinde incelemişlerdir:

Yalnızca Hz. Peygamberimiz'e kılınan farzlar:

Kuşluk, vitir ve teheccüd namazlarını kılmak, kurban kesmek, misvak kullanmak, hilim sahibi yetkili ve güvenilir insanlarla istişare etmek, sayıca çok olsa bile düşmana karşı koymak, borçlu olarak vefat eden Müslümanların borçlarını ödemek, başladığı bir nafîle ibadeti yarım bırakmamak, kötülüğü en uygun bir şekilde bertaraf etmek. Bunlar Müslümanlara da tavsiye edilmekle beraber Resûl-i Ekrem Efendimiz'e farz kılınmıştır.

Sadece Hz. Peygamberimiz'e haram kılınan hususlar: Zekat ve sadaka almak, gerektiği hâlde savaşa

16 DİA, *Hasâisü'n-Nebî* md.

girmekten çekinmek gibi.. Bunlar Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber için haram derecesinde yasaklanmıştır.

Resûllullâh'a has bazı mübahlar şunlardır: Savm-ı visal (birkaç gün hiç yiyip içmeden oruç tutmak), ganimet malları taksim edilmeden önce onların içinden dilediğini alıp gerekli yerlere dağıtmak, ganimet mallarının ve gayr-i müslimlerden alınan vergilerin beşte birini istediği gibi gerekli gördüğü yerlerde kullanmak,¹⁷ Mekke'ye ihramsız girebilmek, vefatından sonra malının varislerine miras olarak kal-maması, uyumakla abdestinin bozulmaması, evlenmesiyle ilgili mübahlar gibi..

O'na lütfedilen bazı üstünlükler: Bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmesi ve davetinin bütün insanları içine alması, Önceki peygamberlerin O'nun geleceğini müjdelemeleri gibi birçok hususî üstünlüklere sahip olması gibi..

İnsanları Temizleyen Öğretmen Peygamber

Hz. Peygamberimiz'in inananlara örnek olma durumu O'nun muallim ve terbiyecilik yönünü gösterir. Peygamberlerin gönderiliş gayelerinden birisi de budur. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in bu yönü, Hz. İbrâhîm'in duasında şöyle dile getirilir:

“Ey Rabb'imiz! Onların içinden öyle bir resûl gönder ki onlara senin ayetlerini okusun, onlara kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları temizlesin. Şüphesiz ki sen Azîz

17 Enfal 8/41; Haşr 59/7.

ve *Hakîm'sin*.¹⁸ Ayette Hz. Peygamberimiz'in Kitabı ve Hikmeti (sünneti) öğretmesinin yanında, O'nun insanları temizlediği üzerinde durulur. O'nun insanları temizlemesi, onları zararlı alışkanlıklardan kurtarması ve onları güzel hasletlerle güzelleştirip donatması anlamına gelmektedir.

Hz. Peygamber'in muallim olma yönünü müstakil bir eserde inceleyen merhum Abdülfettâh Ebû Gudde, O'nun bu yönü hakkında şöyle der:

“Hz. Peygamber öyle büyük bir terbiyecidir ki O'nun elinden *Ashâb-ı Kirâm* ve onların ardından *Tâbiûn* gibi çok sayıda ve çokluklarıyla beraber *mükemmel* bir öğrenci topluluğu yetişmiştir. O'nun terbiyesinden geçmeden önceki durumlarıyla sonraki durumları mukayese edildiğinde O'nun terbiyecilik yönü çok daha iyi anlaşılır. Hz. Peygamber Efendimiz'in (Sallallahü aleyhi ve sellem) çevresinde bulunan *sahâbelerinden her birisi*, O'nun ne kadar büyük bir terbiyeci olduğuna *nâtık* (konuşan) birer delildirler. Bu durum bize, *fıkıh usûlü sahasının dev şahsiyetlerinden birisi olan Karrâfi'nin şu tathî ifadesini hatırlatmaktadır: “Eğer Allah Resûlü'nün, çevresindeki güzide sahabilerinden başka hiçbir mûcizesi olmasaydı, O'nun terbiyesiy-le yetişmiş olan Ashâb-ı Kirâm, O'nun peygamberliğini ispat eden bir mûcize olarak yetip artardı.”*¹⁹

18 Bakara 2/129.

19 Ebû Gudde, 'Abdülfeţtaħ, *er-Resûlü'l-Muallim ve Esâlibuhû fı't-Ta'lim*, Mektebetü'l-Matbûatü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1996, s. 11; Karâfi, *Envâru'l-Burûk fı Envâi'l-Furûk*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, IV,305:

﴿لَوْ لَمْ يَكُن لِرَسُولِ اللَّهِ (ص) مَعْجَزَةٌ إِلَّا أَصْحَابُهُ لَكَفُّوهُ فِي إِثْبَاتِ نَبِيِّتِهِ﴾

Kur'ân-ı Kerim insanların terbiye edilmesi yolunda birçok metot kullanmıştır. Kur'ân'ın insanları terbiye etme metotlarından birisi de **örnek gösterme yoluyla eğitim** metodudur. Kur'ân bu metodu kullanmak üzere çoğu zaman insanlık âleminin terbiyecileri olan peygamberlerin örnek davranışlarını anlatır. Bazen de peygamberlerin çevresinde bulunan kişilerin örnek davranışlarını örnek gösterir. Mesela Hz. Peygamberimiz'in etrafında bulunan Ashâb-ı Kirâm,²⁰ Hz. İsâ'nın etrafında bulunan Havâîler, Hz. İbrâhîm'in etrafındaki inanmış insanların hâl ve davranışları örnek şahsiyetler olarak gösterilmiştir.

Peygamberliğin Tanımı

Peygamberliği şu şekilde tarif etmek mümkündür:

“Vahiy meleği Cebrâîl (Aleyhisselâm) vasıtasıyla Allah tarafından verilen emirleri insanların tamamına veya onlardan bir kısmına tebliğ etmesi için Allah'ın diğer insanlar arasından seçerek kendisine vahiyde bulunduğu insana peygamber” denir.²¹

Peygamber Vahye Dayanır

Peygamberliğin bu tarifinde geçen **“Allah'ın kendisine vahiyde bulunduğu”** ve **“insanlar arasından seçtiği”**

20 Bu konuda yapılmış müstakil araştırmalardan birisi olarak bkz: Çapan, Ergün, **Kur'ân-ı Kerim'de Sahâbe**, Işık yy., İzmir, 2002.

21 Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, **Kübrâ'l-Yakîniyyâtî'l-Keveniyye**, Dârü'l-fikr, Dırmaşk, 1997, s.184.

kısımları, peygamberliğin tanımında çok önemli bir yer üstlenirler:

Birinci olarak, peygamberlerin insanlara bildirdiği hakikatlerin kaynağı vahiydir. **Vahiy**, peygamberliğin üzerine bina edildiği, ilk temeldir. Onların insanlara bildirdiği gayb alemine ait bütün haberlerin, inanç esaslarının ve dinî hükümlerin, ilk kaynağı, vahiydir. Rabb’inden aldığı bilgileri artırmadan ve eksiltmeden, hiçbir değişiklik yapmadan insanlara bildiren insanla, kendi aklına göre konuşan ve düşünen kendi görüş ve aklına göre hüküm veren insanın arasındaki en büyük fark, birincisinin **Allah’tan kendisine verilen vahye dayanmasıdır**. Peygamberlere verilen **vahiy**, diğer insanlarda da görülen ilhamdan ve hayvanlara ilham edilen bilgilerden tamamen farklıdır.

Peygamberler “Allah’ın insanlar arasından seçtiği insanlardır.” Bu sebeple bir insanın peygamberliğe mazhar olması, kişinin kendi çalışmalarının ve gayretlerinin tamamen dışında bir olaydır. O tamamen, Allah’ın kulları arasından seçtiği kişilere verdiği ilâhî bir lütuf ve rabbânî bir mevhibe neticesidir. Çalışma ve gayretle; çok ibadette bulunmakla elde edilmez.

Kur’ân’da bu konu birçok ayette dile getirilmiştir:

*“Allah, Âdem’i, Nûh’u, İbrâhîm’in neslini ve İmran ailesini âlemler üzerine (peygamber olarak) seçmiştir.”*²² *“Allah, meleklerden ve insanlardan peygamberler seçer, şüphesiz*

22 Âl-i İmrân 3/33.

ki Allah en mükemmel şekilde duyar ve görür."²³ Bir diğer ayette "Allah dilediği kulu rahmetiyle seçer, Allah büyük bir lütuf sahibidir"²⁴ denilmiştir.

Resûl ve Nebî Ne Demektir?

Peygamberler Kur'ân'da "Resûl ve Nebî" kelimelerinden türeyen kelimelerle ifade edilmiştir. Bu iki kelime esas alındığında nebî kelimesiyle ilgili olarak **nübüvvet** ve resûl kelimesiyle ilgili olarak da **risâlet** olmak üzere peygamberliğin iki yönü ortaya çıkmaktadır:

Nübüvvet: "Haber" manasına gelen '**nebe**' kelimesinden türemiştir. "Kulları arasından seçtiği bir insana vahiy yoluyla Allah tarafından haber ulaştırılmasına" **nübüvvet** denir. Bu durumda nübüvvet, nebî ile yaratıcı arasındaki ilişkiyi açıklar ki bu ilişki vahiy ve haber verme ilişkisidir.

Risâlet: Allah'ın kullarından seçtiği birisini, dinin prensiplerini diğer insanlara ulaştırmakla sorumlu tutmasıdır. Bu durumda **risâlet**, peygamber ile diğer insanlar arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır ki bu ilişki, **insanlara elçi olarak gönderilme** ilişkisidir.

Nübüvvet ve risâlet arasındaki bu fark açıklandığında **nebî ile resûl** arasındaki fark da ortaya çıkar: Nübüvvet Allah ile peygamber arasındaki vahiy ilişkisini anlatmaktadır. Risâlet ise peygamber ile insanlar arasındaki Allah'ın

23 Hacc 22/75.

24 Âl-i İmrân 3/74.

elçisi olma ve onlara O'nun mesajlarını ulaştırma durumunu ifade etmektedir. Bu durumda bu iki ifade birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları gibidir.

Hz. Mûsâ (Aleyhisselâm) hakkında hem nebî, hem de arından resûl denmesinde de bu hikmetin yattığı düşünülebilir: “Kitapta Mûsâ’yı da an. Çünkü o ihlâsa erdirilmiş (veya peygamberlik için seçilmiş) bir kimseydi, ayrıca O hem bir resûl hem de bir nebî idi.”²⁵

Birde âlimler arasında şöyle bir genel kanaat vardır. Resûl, Allah’ın kendisine bir şeriat vahyettiği ve kitap verdiği kişidir. **Nebî** ise, Allah’ın kendisine bir şeriat vahyettiği ama kendisine bir kitabın verilmediği kişiyi ifade etmektedir. Bu durumda **nebî** kelimesinin, **resûl** kelimesinden daha geniş bir anlam ihtiva ettiğini görmekteyiz: her **resûl** bir **nebidir**, ama her **nebî**, **resûl** değildir.

Kur’ân’da Zikredilen Peygamberler

Kur’ân’da yirmibeş peygamber isminin zikredildiğini görmekteyiz: Hz. Âdem, Hz. İdrîs, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâil, Hz. Lût, Hz. İshâk, Hz. Yâkûb, Hz. Yûsuf, Hz. Şuayb, Hz. Eyyûb, Hz. Zülkifl, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. Davûd, Hz. Süleymân, Hz. İlyâs, Hz. Elyesâ, Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed (Allah’ın en güzel tahiyatı, salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun). Kur’ân’da ismi geçen bu peygamberlerin

25 Meryem 19/51.

peygamberliklerine inanılması imanın altı temel şartlarından birisidir.

İsmi geçen bu peygamberlerin dışında Kur'ân'da ismi bizzat söylenmeyen ve haklarında bize bilgi verilmemiş olan peygamberler de vardır. Şu ayet bu hususu açıklamaktadır: *“And olsun senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan kıssalarını sana anlattığımız kimseler de var, kıssalarını sana anlatmadıklarımız da var...”*²⁶ İsmi Kur'ân'da geçmeyen bu peygamberlere de isimlerini bilmesek de bir bütün olarak inanmak peygamberlere imanın tam olması için gereklidir.

Üstün Azim Sahibi Peygamberler

Ulü'l-azim, **“üstün azim sahibi”** manasına gelir. Azim kelimesi, **“kararlılık, bir işe azimle yönelmek; bir işi yapmaya kalbinden kesin olarak karar vermek”** demektir. Ulü'l-azim peygamberler de Allahu Teâlâ'nın üzerlerine koyduğu emirleri en mükemmel şekilde yerine getirme konusunda son derece azim ve kararlılık gösterdiklerinden dolayı bu şekilde isimlendirilmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Ulü'l-azim terkibi bir ayette geçmiştir:

“O hâlde Ey Resûlüm! O büyük azim sahibi peygamberler nasıl sabretmişler ise sen de o şekilde sabret, Onlar (inkâr edenler) hakkında acele etme! Onlar kendilerine va' dedilen şeyleri gördükleri gün, sanki bu dünyada sadece

26 Mü'min 40/78.

gündüzün bir saati kadar kaldıklarını düşüneceklerdir. Bu bir tebliğdir. Yoldan çıkmış fâsık toplumlardan başkası helâk edilir mi?”²⁷

Bu ayette geçen “**azim**” kelimesinin manası; “kararlılık, bir şey hakkında ciddiyet ve azim ile çok gayret gösterme, o şey üzerinde sabır ve metanetle yoluna devam etmektir.”²⁸ Bu durumda ayette Hz. Peygamber’e “Allah’ın vahyini tebliğ etme konusunda azim ve ciddiyet ile gayret eden ve hiçbir engelin vazifelerini yerine getirmekten alıkoymadığı, Allah’ın kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getirme, kaza ve kaderine itaat etme konusunda büyük sabır gösteren peygamberler gibi sabret!” denilmiş olmaktadır.

“Ayette geçen üstün azim sahibi kavramı hangi peygamberleri kapsar?” Bu soru ile ilgili olarak iki temel görüş oluşmuştur:

Birincisi: Bütün peygamberlerin üstün azim sahibi olduğu görüşü. Bu görüşe göre yukarıdaki ayette geçen “peygamberlerden Ulü’l-azim olanların sabrettikleri gibi sabret...”²⁹ ifadesindeki “-den” eki açıklama ve beyan ifade eder ve bu sebeple bütün peygamberlerin azim sahibi oldukları durumunu açıklamaktadır. Bu durumda Ulü’l-Azim olma, bütün peygamberlerin sıfatıdır.³⁰

27 Ahkâf 46/35.

28 Âlûsî, Şihâbuddîn Seyyid Mahmud, **Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'il-Mesâni**, Dâru l-hyâ'it-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1985, XXVI,34.

29 Ahkâf 46/35.

30 Âlûsî, **age**, XXVI, 34.

İkincisi: Ayette geçen *peygamberlerden* kelimesindeki *-den eki*, bir şeyin bir kısmını bildirme manasını da ifade eder. Bu durumda bu ayette geçen **“Ulü'l-azim”** kavramı peygamberlerin hepsini değil, özel bir kısmını ifade eder. Birçok önemli müfessir bu görüştedir. Fakat bu görüşte olanlar üstün azim sahibi (Ulü'l-azim) peygamberlerin kimler olduğu konusuna değişik görüşler ileri sürmüşlerdir:

Bir görüşe göre Ulü'l-azim, Enâm sûresinde zikredilen 19 peygamberdir:³¹ Onların Ulü'l-azm diye isimlendirilmesinin sebebi de on sekiz peygamberin ismi sayıldıktan sonra, **“Onlar Allah’ın hidayette dâim kıldığı kişilerdir, O hâlde sen de onların yoluna uy”**³² denilerek Hz. Peygamberimiz’in de ismiyle beraber on dokuz Peygamber olmuş olur. Bu ayetlerde adı geçen on dokuz peygamberin isimleri şöyledir:

Hz. İbrâhîm, Hz. İshâk, Hz. Yâkûb, Hz. Nûh, Hz. Davûd, Hz. Süleymân, Hz. Eyyûb, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, Hz. İsâ, Hz. İlyâs, Hz. İsmâîl, Hz. Elyesâ, Hz. Yûnus, Hz. Lût (Allah’ın selamı hepsinin üzerine olsun). Bu ayetlerde Hz. Muhammed Efendimiz’in (Sallallahü aleyhi ve sellem), ‘sen de onlara uy’ denilerek zamir olarak ismi geçer. O da sayıldığında sayı ondokuza yükselmektedir.

Diğer bir görüşe göre Ulü'l-azim Kur’ân’da sabır hasletiyyle temayüz etmiş şu peygamberlerdir:

31 En’âm, 6/83-90.

32 En’âm, 6/90.

Hız. Nûh, uzun süre kavminin eziyetlerine sabretmiş; Hız. İbrâhîm, ateşe atılmaya ve oğlunu kurban etme emrine sabretmiş; Hız. Yâkûb, oğlu Yûsuf'u kaybetme acısına sabretmiş, Hız. Yûsuf kuyuya ve zindana atılmaya ve birçok imtihana sabretmiş; Hız. Mûsâ, "kavmi işte şimdi yakalandık" dediklerinde, "Rabb'im benimle beraberdir" diyerek sabretmiş; Hız. Davûd, bir zellesi için kırk sene ağlamış; Hız. İsâ, dünya ile ilgili hiçbir şeye girmemek üzere sabretmiştir (Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun).

Yedi peygamberdir diyenlere göre: Hız. Âdem, Hız. Nûh, Hız. İbrâhîm, Hız. Mûsâ, Hız. Davûd, Hız. Süleymân ve Hız. İsâ'dır. (aleyhimüsselâm)

Âlimlerin çok büyük kısmının görüşü: Âlûsî, İbn Kesîr ve birçok müfessirin kabul ettiği ve üzerinde durduğu görüş, Ulü'l-azim peygamberlerin şu beş peygamber olmasıdır:³³

Hız. Nûh, Hız. İbrâhîm, Hız. Mûsâ, Hız. İsâ ve Hız. Muhammed (Allah'ın en güzel tahiyatı üzerlerine olsun). Ulü'l-azim peygamberlerin bu beş peygamber olduğunu Kur'ân'da geçen şu ayetler de desteklemektedir:

"Biz peygamberlerden misâk almıştık: Senden, Hız. Nûh'dan, Hız. İbrâhîm'den, Hız. Mûsâ'dan, Meryem'in oğlu Hız. İsâ'dan. Evet onlardan pek sağlam söz almıştık."³⁴ Bu ayette "bütün peygamberlerden misâk aldık"³⁵ dedikten sonra özellikle bu beş büyük peygamberin ismi vurgulanmıştır.

33 Âlûsî, *age*, XXVI, 34.

34 Ahzâb 33/7.

35 Âl-i İmrân 3/81. ayette peygamberlerden alınan bu misâkın tafsilatı anlatılmıştır.

Şûra sûresinin 13. ayetinde de “*Dinin hükümlerini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Hz. Nûh’a emrettiği dini, sana vahyettiğimiz ve yine Hz. İbrâhîm’e, Hz. Mûsâ’ya ve Hz. İsâ’ya emrettiğimiz hak dini sizin için de Allah din olarak emretmiştir.*”³⁶ Bu ayetle Ulü’l-azim peygamberlerin ismi bir arada zikredilmiş ve bütün peygamberlerin aynı hak din üzere geldikleri bildirilmiştir.

Peygamberler Niçin Gönderildi?

Allah’ın insanlara merhamet ettiğini gösteren en büyük işaretlerden birisi onlara kendi içlerinden insanlar seçerek peygamberler göndermesi olmuştur. Eğer Allahu Teâlâ, insanlara peygamberler göndermeseydi, onlar akıllarıyla Allah’ı gerektiği gibi tanıyamaz ve O’na gereği gibi ibadet edemezlerdi. Bu konuyu “Mutluluk Yurdunun Anahtarı” kitabının yazarı şu şekilde anlatır:

“Eğer peygamberlik olmasaydı varlık âleminde ne faydalı ilim, ne de salih bir amel meydana gelirdi. Yeryüzünde insanlar arasında hiçbir güzellik ortaya çıkamazdı. Eğer peygamberlik olmasaydı, insanlar, zararlı hayvanlar gibi birbirlerini yiyip bitiren canlılar derecesinden çıkmazlardı. Yeryüzünde her ne iyilik varsa onun kaynağı mutlaka ve mutlaka peygamberliğin getirdiği güzellikler neticesinde meydana gelmiştir. Ayrıca her ne kötülük ve şer varsa onlar da peygamberliğin getirdiği güzelliklerin

36 Şura 42/13.

terk edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Varlık âlemi bir beden gibi düşünülduğünde peygamberlik onun ruhu gibidir. Ruh olmadan bedenin yaşaması mümkün olmadığı gibi peygamberlik olmadan da varlık âleminin yaşaması mümkün değildir...”³⁷

Akıl ve irade sahibi olma, insanları diğer canlılardan ayırır ve onları bütün varlıkların üstünde çok yüksek bir mertebeye çıkarır. Akıl ve irade olmadan, sorumluluktan söz edilemez. İnsanların Allah katında sorumlu olmalarının temelinde akıl ve irade sahibi olmaları vardır.

İnsana verilen akıl, Allah’ın yeryüzündeki varlığını ve birliğini gösteren delilleri görüp, değerlendirmesi ve onların yaratıcısına olan işaretlerini kavrayabilmesi için verilmiştir. Fakat insana verilen bu akıl Allah’ı tanıyabilme ve O’na gereği gibi ibadette bulunmak için her zaman yeterli olamaz.³⁸

Çünkü insanın akli çoğu zaman arzular, ihtiraslar, hurâfeler, önyargılar, peşin hükümler, kişinin akıyla gereği gibi tefekkürde bulunmaması, düşünce tembelliği içinde aklını kullanmaması gibi birçok olumsuz tesirin etkisi altında kalır. Bundan dolayı insanın Allah tarafından bildirilen bir vahiy kaynağından beslenmeksizin gerektiği gibi Allah’ı tanıyabilmesi, O’na gereği gibi ibadet edebilmesi ve bu yolla

37 İbn Kayyim el-Cevziyye, **Miftâhu Dâri’s-Saâde ve Menşûru Vilâyeti’l-İlm ve’l-İrade**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, ts., II, 118.

38 Mâverdi, Ebu’l-Hasen Ali bin Muhammed, **A’lâmü’n-Nübüvve**, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabi, Beyrût, 1987, s.51, 56, 60; Akgül, Muhittin, **Kur’ân-ı Kerim’de Hazret-i Peygamber**, Işık yy, İzmir, 1999, s.25-26.

sonsuz mutluluğa ulaşabilmesi mümkün değildir. İşte bu noktada, Yüce Yaratıcı insanları yeryüzüne gönderip sadece akıllarıyla başbaşa bırakmamış; onlara peygamberler göndererek kendisine nasıl inanacaklarını ve ibadet edeceklerini bildirmiştir. Kur'ân'da yeryüzüne gönderilen ilk insan Hz. Âdem'in bir peygamber olduğunu görmekteyiz: *"Sonra Allah Âdem'i (peygamber olarak) seçti, Allah O'nun tevbesini kabul etti ve hidayete ulaştırdı."*³⁹

Peygamberlerin gönderilmesi, Allah'ın insanlara karşı sonsuz merhamet ve lütfunun bir göstergesidir.

Peygamberlerin Vazifeleri Nelerdir?

Peygamberlerin gönderilmesinde birçok hedef ve hikmet gözetilmiştir. Bu hedef ve hikmetler aynı zamanda peygamberlerin vazifelerini de anlatır:

Birincisi: İnsanlara Allah'ın varlığı ve birliğini anlatmak ve O'na gereği gibi kulluk etmeye davet etmek, peygamberlerin en büyük vazifelerinden birisidir. Peygamberler, insanlara, yaratıcılarını tarif etmiş ve kulluğun O'nun dışında hiçbir yaratılana yapılmaması gerektiğini bildirmişlerdir: *"Senden önce gönderdiğimiz her peygambere 'Benden (Allah'tan) başka ilâh yoktur, o hâlde sadece bana (Allah'a) ibadet edin' diye vahiyde bulunduk"*⁴⁰ ayeti peygamberlerin bu vazifesini anlatmaktadır.

39 Tâhâ 20/122.

40 Enbiya 21/25.

İkincisi: Allah'ın dünya ve ahiret hayatında insanların mutlu olmaları için onlara emrettiği veya yasakladığı şeyleri insanlara **tebliğ** etmektir. İlâhî emirlerin insanlara ulaşması için mutlaka bir tebliğ edicinin bulunması gereklidir. Bu vazifeye Kur'ân'da şu ayetle işâret edilmiştir: “Peygamberler, Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ ederler, Allah'tan korkarlar, O'ndan başka hiçbir şeyden korkmazlar. Allah hesap görücü olarak yeter.”⁴¹

Üçüncüsü: Peygamberlerin en büyük vazifelerinden birisi de insanlara **güzel örnek**, -Kur'ân'daki ifadesiyle **üsv-i hasene**- olmaktır. Çünkü tebliğ ve irşat gayretlerinin başarılı olması için tebliğ edilen konuların en güzel şekilde temsil edilip yaşanması gerekir. Peygamberler Allahu Teâlâ ile ve insanlarla münasebetlerindeki özellikleriyle insanlar için örnek alınması gereken örnek bir hayat yaşamışlardır.

Onların melek veya başka bir varlık olarak değil de insan olarak gönderilmelerinin en büyük hikmetlerinden birisi de budur. Peygamberler, insanların içinde onlar gibi bir insan olarak gönderilmiş, onların içinde bulunmuş, onlarla konuşmuş, bunun yanında onların içinde Allah'a mükemmel bir şekilde kulluk ederek Allah'a nasıl kullukta bulunacaklarını örnek bir şekilde göstermişlerdir. Bu çalışmanın gayesi de onların insanlara örnek olan bu yönlerini ortaya koymaya çalışmaktır.

Dördüncüsü: İnsanlara öldükten sonra ahiret hayatında tekrar diriltileceklerini bildirme ve buna göre hazırlık

41 Ahzâb 33/39.

yapmalarını sağlamaktır. Dünya hayatındaki eserleriyle ahirette sonsuz mutluluğu kazanacaklarını ve buna göre dünyayı yorumlamaları gerektiğini bildirmişlerdir: “*Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibarettir, Oysa Ahiret yurdu ise asıl hayat yeridir. Keşke bunu düşünüp bilselerdi*”⁴² gibi birçok ayette bu gerçek ortaya konulmuştur.

Beşincisi: İnsanlar tarafından Allah’ın adaletine karşı yapabilecekleri itiraz kapısı açılmaması için peygamberler gönderilmiştir. Peygamberlerin gönderilmeleri, Allah’ın adaletini gösteren en büyük delillerden birisidir ki bu Kur’ân’da şöyle bildirilir: “*Biz peygamberleri, müjdeleyici ve (ahiret hayatının) habercisi olarak gönderdik ki peygamberler gönderildikten sonra insanların Allah’a karşı (bize peygamber gönderilmedi diye) sürebilecekleri bir bahaneleri kalmasın. Allah Azîz’dir ve Hâkîm’dir (izzet, azamet ve hikmet sahibidir).*”⁴³

Peygamberlerin Sıfatları

Bütün peygamberler belirli sıfatları taşırlar ki bu sıfatların tamamı eksiksiz olarak her peygamberin sıfatı olmuştur. Bu sıfatlar aynı zamanda peygamberlerin zarûî sıfatlarıdır:

Doğruluk (Sıdk): Bütün peygamberler hayatları boyunca doğru söylemişler ve söylediklerini de hayatlarıyla doğru bir şekilde göstermişlerdir. Peygamberler yalanın en küçüğüne bile tenezzül etmemişlerdir.

42 Ankebût 30/64.

43 Nisâ 4/165.

Emânet: Peygamberler son derece emîn ve güvenilir insanlardır. Yeryüzünün en güvenilir insanları peygamberlerdir.

İsmet: Peygamberler hiçbir şekilde günah işlememiştir. Peygamberliklerinden önce de sonra da günah ve isyandan tamamen uzak yaşamışlardır. Peygamberler, günahlardan korunmuş olmakla beraber, iradelerinin hakkını vermişler ve insan olarak güçleri yetmekle beraber günahattan son derece uzak yaşamışlardır.⁴⁴

Tebliğ: Peygamberler Allah'tan aldıkları vahyi en küçük bir değişikliğe tâbi tutmadan olduğu gibi insanlara ulaştırmışlardır. Tebliğ vazifesini yerine getirme, peygamberlerin Allah tarafından gönderildiklerini gösteren en büyük delillerden birisi olmuştur.⁴⁵ Çünkü peygamberler bu vazifeyi yerine getirme adına son derece büyük zorluklarla karşılaşmalarına rağmen bu vazifelerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmişlerdir.

Fetânet: Peygamberlik vazifesini eksiksiz yerine getirmeleri için peygamberlerin akıl, zekâ ve basîret yönünden son derece kuvvetli olmalarıdır.

44 Cürcânî, **a.g.e.**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1984, s.195;

45 Said Havva, **er-Resûl**, Dârü's-Selâm, Kahire, 1990, s.85.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRNEK OLMA BOYUTUYLA
ORTAK NİTELİKLERİ

KULLUK

Kulluğum başımda billûrdan bir taç,
Kullukla erilmez pâyeye erdim.!
Kapında bu bende'n hep Sana muhtaç;
Aç kapını, tut elimden ben geldim!

Kırk Mızrap

Allah'ın kulu olabilmek çok büyük bir şereftir. İnsan, Yaratıcı'sını tanıyıp, ona kulluk yapmak için yaratılmıştır. Allah'a kul ve asker olmak öyle büyük bir şeref ve zevk kaynağıdır ki bunu kelimelerle tarif etmek mümkün değildir.⁴⁶

Sahip olduğumuz her şeyimizi, bedenimizi, duyu organlarımızı, yaratıcımızın hoşnut olduğu şekilde kullanmak, bu sahip olduğumuz şeyleri geçici ve yok olucu olmaktan kurtarır. Bunlara bir çeşit sonsuzluk kazandırır. İşte kulluk yapma veya bir diğer ifadeyle ibadet, sahip olduğumuz

46 Bediüzzaman, Said Nursi, Sözler, Işık Yay., İzmir 2002, 6. Söz, s.33.

her şeyi Yaratıcı'nın hoşnut olacağı şekilde kullanmak demektir.

Kulluklarıyla bize çok güzel örnek olmuş, Allah'ın has kulları peygamberlerin kulluğunu ve ibadetini anlayabilmek için “Kul Olma” –Kur’ânca ifadesiyle **abd**– kavramının Kur’ân’da nasıl kullanıldığını anlamamız çok önemlidir:

Kul, (yani abd kelimesi) Kur’ân’da iki temel anlamda kullanılır:

Birinci anlamıyla kul, yaratılmış olan her şeyin yaratıcısının kulu olması, onun kudret ve icraat dairesinin dışına çıkamaması, varlık âleminde koyduğu kanun silsilesine mecburen boyun eğmesi manasına gelir:

“Bilmez misin ki göklerde ve yerde bulunan kimseler, hatta güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar bütün canlılar ve insanların da bir çoğu Allah’ın yüceliğine secde ediyorlar. İnsanların çoğu hakkında ise azap hükmü kesinleşmiştir. Allah’ın zelil kıldığını aziz edecek kuvvet yoktur. Şüphesiz ki Allah ne dilerse yapar.”⁴⁷

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Rahman’a sadece ve sadece bir kul olarak gelir.”⁴⁸ “Göklerde ve yerde bulunanlar ve hatta onların gölgeleri bile sabah akşam sadece Allah’a secde ederler.”⁴⁹

Kul olmanın en büyük işareti secde etmektir bu sebeple bu ayetlerde *kul* kelimesinin manasının bir gereği olan

47 Hac 22/18.

48 Meryem 19/93.

49 Ra’d 13/15

özellikle secde ettikleri anlatılır: Yani bu varlıkların secde etmeleriyle bu varlıkların, Allah'ın varlık âlemi üzerine koyduğu kanunlara itaat ettikleri bildirilir.

İkinci ve asıl temel anlamıyla kulluk, iradesini ve seçim hakkını kullanarak ibadet ve hizmet eden manasında kullanılmasıdır. Bizim üzerinde durduğumuz mana da bu manadır.

Kul kelimesinin bu manası insanlar için kullanılır. Burada bir irade ve tercih etme söz konusudur. İşte insanlar kul kelimesinin bu anlamıyla Kur'ân'da iki kısma ayrılırlar:

Birinci ve kurtuluşa eren kısmı ki onlar yalnızca ama yalnızca Allah'a ibadet ve hizmet eden kullardır:

“İsâ aleyhisselam) dedi ki; ben Allah'ın kuluyum, bana kitap verdi ve beni peygamber olarak görevlendirdi.”⁵⁰

“O Rahman'ın has kulları yeryüzünde sekine (huzur), vakar (ağırbaşlılık) ve alçakgönüllülük içinde yürürler...”⁵¹

“Şunu iyi bilin ki Nûh çok şükreden bir kuldu.”⁵² “Kulumuz Eyyûb'u da an. Hani o Rabb'ine Ey Rabb'im! Şeytan bana bir yorgunluk ve eziyet dokundurdu diyerek Rabb'ine yalvarmıştı.”⁵³

Bir de makam-mansıp, para, kadın, şöhret ve benzeri gibi nefsî arzularının esiri olmuş insanlar vardır ki bunlar ikinci kısmı oluştururlar; yaptıkları her işi, hedefledikleri bu

50 Meryem 19/30

51 Furkan 25/63

52 İsra 17/3

53 Sa'd 38/41

şeyleri elde etmek için yaparlar. Âdeta bu arzularına kulluk ve hizmet ederler. Bundan dolayı Hz. Peygamber “*Dînarın kulu helâk oldu, dirhemın kulu helâk oldu, ipek elbisenin ve kadifenin kulu helâk oldu; kendisine bu şeyler verildiğinde hoşuna gider, elde edemezse isyan eder*” demiştir.⁵⁴ Yani bütün arzusu para ve ipek elbise olan ve bu arzularına ulaşmak için –helâl metotlardan uzaklaşıp- gayr-ı meşru şeyleri kullanarak, haramları işleyerek isyan eden kişilerin kaybedeceklerini bildirir.

Allahu Teâlâ’ya ibadet etme, O’nun yolunda gayret gösterme anlamındaki kulluk bir gayret ve teşebbüs gerektirmektedir. Bu nokta, Allah’a ibadet eden has kulu olma şerefini herkesin elde edemediğini; Allah’a kul olmanın insanın elde etmesi gereken en büyük makam ve derece olduğuna işaret eder. Allah’a has manada kul olabilme her kişinin değil, er kişinin harcıdır. Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin Kur’ân-ı Kerim’de defalarca kul olduklarının vurgulanması, onların kulluklarının örnek birer tablo olarak gösterilmesi bunu ispat eder.

İbadet Nedir?

– *İbadet*, nefsinin arzularına muhalefet ederek, Rabb’inin azamet ve büyüklüğünü bütün kalbiyle kabul etme..

– Allah’ın huzurunda acizliğini, O’na olan sonsuz ihtiyacını anlayarak, tevazu içerisinde itaat etme ve boyun bükme...

54 Buhârî, **Cihâd** 70, **Rikâk** 10; İbn-i Mace, **Zühd** 8.

– Mevlâsının kendisine yapmasını emrettiği, yapmasından dolayı sevap ve ücret kazandığı ve bir niyete bağlı olarak yaptığı fiillerdir.

İbadetlerle kişinin iradesi yani iyiliği seçip seçmeyeceğini imtihan edilir ve burada büyük bir imtihan söz konusudur. Çünkü insan ibadet ederken nefsinin rahat, gevşeklik gibi meylettiği şeylere karşı muhalefet etmektedir.⁵⁵ Kişinin iradesine bağlı olan ibadetin bu kısmı biraz önce incelediğimiz kul –*abd*- kelimesinin Yüce Yaratıcı'ya ibadet ve hizmet etme manasıyla ilgilidir. Kişinin iradesi ve seçmesi ilgili olduğundan dolayı bu ibadet şekline ***iẖtiyârî ibadet*** (*şecimini iyilik üzerine kullanma yoluyla yapılan ibadet*) denir.

Sorumluluklarla ilgili hükümlerin ve ibadetlerin insanlara vazife ve sorumluluk olarak yüklenmesinin sebeplerinden birisi de sorumlu tutulan insanın, bütün yaratılanların Allah'ın kulu olması manasında mecburen zaten Allah'ın kulu olduğu gibi tembellikten ve nefsin esaretinden kurtulmak üzere cüzî iradesini kullanarak Allah'ın kulluğu şerefine ermesini sağlamaktır.⁵⁶ Kişinin her hâlinde Allah'a yönelmesi ve O'nun hükümlerine itaat edip bağlanması kulluğun temelini oluşturur.

İbadet ile **ubûdiyet** arasında şöyle bir fark göze çarpmaktadır: **İbadet**, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini yerine getirme ve kulluk mesuliyetlerinin hakkını verme manasına gelir. **Ubûdiyet** ise kul olma ve teslimiyet şuuru içinde

55 Şatibî, Ebû İshâk, ***El-Muvâfakât***, Dâru'l-Mârifet, Beyrut, 1996, II, 469.

56 Şatibî, ***a.g.e.***, II, 469.

bulunmak demektir. İbadette bulunana âbid denirken, ubûdiyette bulunana ise abd denilir.⁵⁷

Allah’a kul olma kişiyi tam bir özgürlüğe kavuşturur. Çünkü kişi yüce yaratıcısına kul olduğunda, O’nun emirlerine göre yaşadığında kendisini tehlikeli ve zararlı yollara sürükleyen binlerce arzu ve hevesinin köleliğinden kurtulur. İbadetlerde ve Allah’a kul olma yolunda görünen bir kısım sorumluluklar kişinin bu özgürlüğe ulaşması yolunda çok hafif ve zevkli bir gayrete dönüşür.

Peygamber Efendimiz (Allah’ın selamı üzerine olsun) bunu şöyle anlatır:

*“Akıllı kimse, sürekli kendi nefisini sorgulayan ve durmadan ölüm ötesi hayat için çabalayanıdır. Nefsini hevâsının peşinde koşturana ve buna rağmen Allahu Teâlâ’dan beklentileri olan kimseye gelince o zavallının tekidir.”*⁵⁸

Hz. Mevlânâ Celâlettin, yaratana kulluğun gerçek bir özgürlük olduğunu şu şekilde ilan eder.⁵⁹

“Kul oldum, kul oldum, kul oldum! Ben Sana hizmette iki büklüm oldum. Kullar âzad olunca şâd –mutlu- olur; ben Sana kul olduğumdan dolayı şâd oldum.”

Kulluğun Varlık Kanunlarıyla İlişkisi Nedir?

Yüce Yaratıcı, bu varlığa iki çeşit kurallar düzeni yerleştirmiştir:⁶⁰

57 M.Fethullah Gülen, **Kalbin Zümrüt Tepeleri I**, s.86.

58 Tirmizi, Kıyame,25; İbn Mace, Zühd, 21; Müsned, 4/124

59 M.Fethullah Gülen, **Kalbin Zümrüt Tepeleri I**, s.89.

60 Bediüzzaman, Said Nursî, Sözler, Lemaat s. 1014.

Birinci kısım büyük âlem (makro cosmos) dediğimiz ‘varlık âlemine’ yerleştirdiği sistemin kurallarıdır: Yer çekimi kanunu, suyun kaldırma kanunu, havanın hareket ettirme kanunu, ışık kanunları gibi konulan fizik kurallarının yanında ‘planlı ve programlı, şartlara uygun çalışıp gayret edenler kazanırlar’ gibi sosyal kurallardır. Bu kurallara itaat eden Müslüman olan veya olmayan herkes –Allah’ın izin verdiği ölçüde- başarılı olabilir. Demek ki; Müslümanların son iki yüzyılda geri kalmalarının sebebi Allah’ın bu büyük âleme koyduğu kanunları gözetmemeleri ve bunlara göre çalışmamalarıdır. Yoksa bazılarının dediği gibi onların geri kalmalarının sebebi kesinlikle yüce İslâm dini olamaz.

Varlık âleminde konulmuş olan bu kurallara **âyât-ı tekviniye** (yaratılış kuralları) veya **sünnetullah** (Allah’ın devamlı şekilde uyguladığı, değiştirmedikleri kurallar) da denilebilir.

İkinci kısım kanunlar ise küçük âlem (mikro cosmos) denilen insanlık âleminde insanların yaratıcılarıyla olan münasebetlerini ve birbirleri arasındaki ilişkileri düzenleyen vakit namazları, Ramazan orucu, zekat, hac gibi emirleri yerine getirmenin yanında, kul haklarını gözetme, insanlara ve bütün varlığı iyilik ve şefkat duygularıyla hareket etme gibi emirleri içeren kurallardır. Bunları gözetmelerin ve dikkat edenlerin sonsuz mutluluğa ve büyük bir kurtuluşa ulaşacaklarına dair Yüce Yaratıcı Kur’ân’da defalarca söz vermiştir. Söz verdiği gibi de yapacağı kesindir.

İşte bu iki boyutu bulunan kulluğu, peygamberlerin en güzel şekilde eda ederek bizlere nasıl örnek olduklarını

azim sahibi beş büyük peygamberin perspektifinde görme-ye çalışacağız:

Hz. Nûh'da (a.s.) Kulluk

“Ey Nûh ile beraber (gemide) taşıdığımız bütün insanların nesilleri!

Şunu iyi bilin ki Nûh çok şükreden bir kuldu” (İsrâ Sûresi, 17/3)

Şükür, nimeti ihsan eden Mün'ime (nimetleri bahşeden yüce Allah'a) sena ile karşılık vermektir. Hz. Nûh'un (Aleyhisselâm) çok şükretmesini Hz. Peygamberimiz şu hadisiyle izah eder: *“Hz. Nûh her yemek yediğinde, içtiğinde ve her elbise giydiğinde, bütün hâl ve davranışlarında devamlı bir şekilde Allah'a şükrederdi. Bundan dolayı Allah O'nu Kur'ân'da **Abd-i Şekûr: Şükreden aziz kul** olarak isimlendirmişti.”⁶¹*

Diğer bir hadiste, *“Allah her yeyip içtiğinde kendisine hamd eden kulundan razı ve hoşnut olur”* denilmiştir. Başka bir hadiste *“Hz. Nûh'un (a.s.) şükrü şuydu: O yeme-içmeye başlamadan önce besmele çeker, sonunda da Allah'a şükrederdi”⁶²*

İsrâ sûresinde nimetleri yaratan Allah'a takdim edilen çok güzel bir kulluk örneği olarak Hz. Nûh'un (a.s.) kulluğu ilan edilmiştir. Bu sûrede önce Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), kulluk sıfatıyla takdir edilerek İsrâ mucizesine

61 Taberânî, Ebû'l-Kâsım, **el-Mücemü'l-Kebîr**, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983, VI,32.

62 Âlûsî, **a.g.e.**, XXV,16.

mazhariyeti bildirilmiş, ardından Hz. Mûsâ (a.s.) zikredilmiş ve daha sonra da Hz. Nûh, “O çok şükreden bir kuldu” denilerek övülmüş, insanlar tek bir Allah’a kulluk etmeye ve O’na şükürde bulunmaya teşvik ve motive edilmiştir. Çünkü ayetin siyakından (akışından) şu mana ortaya çıkmaktadır: *“Ey Nûh ile beraber taşıdığımız bütün insan nesilleri! Allah’tan başkasını dayanılıp güvenilen bir rab edinmeyin. Allah’a kulluk yapma konusunda babanız Nûh’a benzeyiniz, çünkü O, Allah’a devamlı şükürde bulunan çok güzel bir kuldu”* ⁶³

Hz. Nûh’un (a.s.) şükreden bir kul olmasıyla, insan nesillerinin tohumlarını taşıyan insanların bir gemide taşınmasının arasında nasıl bir irtibat vardır? Niçin ayette bu iki konu beraber söylenmiştir? Büyük Tefsirci Mahmûd Âlûsî bu soruya şu şekilde cevap verir: *“Hz. Nûh ve beraberindekilerin tufan felâketinden kurtulmaları, Hz. Nûh’un (a.s.) bu engin kulluğunun ve şükürünün bereketi sayesinde olmuştur. Bir diğer hikmet, O’nun beraberinde gemide bulunan kişilerin nesillerinden gelen biz insanlara, kulluğunda ve şükürde bulunmasında O’na benzemeye bir teşvik vardır. Ayrıca insanlar, bu ifadelerle küfür derecelerinin en aşağısı olan Allah’a şirk koşmaktan şiddetle sakındırılmaktadır.”*

Meşhur bir hadiste mahşer meydanında zor durumda olan insanlar büyük peygamberlerden Allah’tan kendileri adına af dilemeleri için şefaât isterler. Hz. Nûh’a şefaât

63 Beydâvî, **Tefsîru'l-Beydâvî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, III, 432.

etmesi için gelen insanların O'na “Allah seni Kur’ân’da **Abd-i Şekûr** olarak isimlendirdi, bize şefaât et !” diyecekleri anlatılır. ⁶⁴

Bu ayeti tefsir eden hadislerden anlaşılan o ki Hz. Nûh bu yüce *abd-i şekûr* derecesine çok şükrederek erişmiştir. Bunun yanında Kur’ân’da Hz. Nûh’un (a.s.) devamlı surette kavmine ibadet etmelerini emrettiğini görmekteyiz. ⁶⁵

Hz. İbrâhîm’de (a.s.) Kulluk

“Şunu da hatırdâ tutun ki Rabb’i, İbrâhîm’i bir takım emirlerle sınamıştı. O da onları hakkıyla yerine getirdiğinden Rabb’i O’na ‘Seni insanlara örnek bir önder yapacağım’ dedi.....” (Bakara, 2/124. ayet)

Hz. İbrâhîm’in Allah’ın katında nasıl örnek bir kulluk seviyesine ulaştığına dair Kur’ân bir çok işaretlerde bulunur. Bunların en önemlilerinden birisi de O’nun Allah’ın emirlerine kelimesi kelimesine uymasındır. “**Kelime**” lafzı Allah’ın emirlerini ifade etmektedir. Çünkü Allah emirlerini insanlara kelimelerle bildirmiştir.

Acaba Allahu Teâlâ O’nu hangi emirlerle denemişti? Bu emirleri büyük sahâbî Abdullah bin Abbâs (r.a.) şu şekilde açıklar: ⁶⁶

“Allah’ın bu emirleri öncelikle temizlikle ilgiliydi: Ağız temizliği, burun temizliği, dişlerin temizliği, saçların temiz

64 Buhârî, **Enbiyâ**, 3; **Tefsîru’l-Kur’ân**, 17; Tirmizî, **Kıyame**, 10; Ahmed bin Hanbel, II,435.

65 Araf 7/59, Hûd 11/25, Müminûn 23/23, Nûh 71/3.

66 İbn Kesîr, II, 161-162

ve taranmış olması, bıyıkların kısaltılması; tırnakların kesilmesi, koltuk altı ve etek kıllarının temizlenmesi, büyük ve küçük tuvalette temizlenme, sünnet olma gibi emirlerdir.”

Bu emirler kişinin Allah’a karşı kulluğunu yerine getirmesi için olmazsa olmaz derecede önemli vazifelerdir. İbadetlerin en güzel bir şekilde yerine getirilmesi ancak bu temizliklerin yapılmasıyla mümkündür.

İbn-i Abbâs bunların yanında bu emirlerin diğer boyutlarını da şöyle açıklar:

“Hz. İbrâhîm’in imtihan olduğu emirlere ait diğer görünümelerini şu ayetler özetler:

O tövbe edenler, o ibadet edenler, o hamd edenler, Allah’ın rızası için sefer edenler,

o rükû edenler, o secdeye kapananlar, iyilikleri yayanlar, kötülükleri önleyenler,

ve Allah’ın hudutlarını bekleyip koruyanlar yok mu?

İşte o müminleri müjdele!” (Tevbe 9/112. ayet) ayetinde kulluğa ait on özellik belirtilir. Bunun yanında Ahzâb sûresi 35. ayette anlatılan özelliklerin de bu emirlerden olduğunu belirtir:

“Allah’a teslim olan erkekler ve teslim olan kadınlar, İslâm dinine iman eden erkekler ve iman eden kadınlar, taate devam eden erkekler ve taate devam eden kadınlar, dürüst erkekler ve dürüst kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, hayır yolunda infak eden erkekler ve infak eden kadınlar,

oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve iffetlerini koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve çok zikreden kadınlar var ya, işte Allah onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır”

İşte Hz. İbrâhîm (a.s.) bu özelliklerin tamamını kendisinde toplamıştı.

Bunların yanında Hz. İbrâhîm'in ateşe atılmaya sabretmesi, Nemrud'la mücadelesi, hicret etmesi, misafirperverliği, çocuğu Hz. İsmail'i (a.s.) kurban etmekle emr olunması, buna sabretmesi ve teslimiyet göstermesi gibi durumlarla da imtihan edilmiş ve bunları tastamam bir şekilde yerine getirmişti.

Kur'an'da Hz. İbrâhîm'in Allah ile münasebetleri noktasında birçok örnek özelliğine özellikle dikkat çekilmiştir. Bu O'nun mükemmel bir kulluk derecesine ulaştığını göstermektedir. Hz. İbrâhîm'in kulluğunun boyutlarına Kur'an şu başlıklarla işaret etmiştir:

– Kendisine emredilen kelimeleri mükemmel bir şekilde yerine getirmesi,⁶⁷

– Allah'ın nimetlerine karşı şükürle dolup taşması,

– Allah'a itaatkar (Kânit) bir âbid olması,

– Çok tazarru ve niyaz etmesi (Evvah deyip af dilemesi),

– Devamlı Allah'a yönelmesi (Münib olması) gibi özellikleri O'nun kulluğunun ayrılmaz parçaları hâline gelmiştir.

67 Bakara 2/124.

Hz. Mûsâ'da (a.s.) Kulluk

Hz. Mûsâ (üzerine selam olsun) Tûr dağında ilâhî hitaba mazhar olduğu zaman Allahu Teâlâ ona şu şekilde emretmişti: *“Muhakkak ki ben, sadece ben Allah’ım benden başka ilâh yoktur. O halde yalnız bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl”*⁶⁸

Bu ayet bize bir insanın ilk sorumlu olduğu vazifenin, Allah’ın varlığı ve birliğine iman etmesi olduğunu anlatır. Allah’ın varlığı ve birliğine olan iman arttıkça veya kuvvetlendikçe, kulluk ve ibadet hayatı da kuvvetlenmekte ve güzelleşmektedir.

‘Yaratılışın en yüksek gayesi ve sonucu Allah’a iman etmektir (iman-ı billah).

İnsanlığın en yüce mertebesi ve ulaşması gereken en büyük makamı Allah’ı tanımaktır (Marifetullah).

Cinlerin ve insanların en parlak mutluluğu ve onlara bahşedilen en tatlı nimet o marifetullah içindeki Allah sevgisidir (Muhabbetullah).⁶⁹

Yukarıdaki ayette *“Muhakkak ki ben, sadece ben Allah’ım benden başka ilâh yoktur.”* İman cümlesi söylendikten hemen sonra *“O hâlde yalnız bana kulluk et”* denilerek Allah’ın tek ilâh olması, ibadet etme emriyle bağlanarak şu vurgu yapılmıştır:

“Benim tek ilâh olduğuma iman ettin ve bu iman, kalbinde derinleşti ve kök saldı. İşte şimdi bana ibadet et ve

68 Tâhâ 20/17

69 Bediüzzaman Said Nursi, Mektubat, Sözler Yay., 20. Mektub, s.204.

beni anmak için namaz kıl.” Yani bir insan imanda ne kadar çok derinleşirse ibadetleri ve bilhassa ibadetlerinin özü olan namaz hakkındaki şuuru o kadar çok artacaktır.

Bu ayette kulluk emredildikten sonra hemen namazın söylenmesi, namazın ibadetlerin en yücesi ve kapsamlısı olduğundan dolayıdır. **“Beni anmak için namaz kıl”** denilmesi Yüce Yaratıcı’nın anılmasına (zikrine) özel bir ilgiye ve önemsemeye işaret eder: Yani “İhlasla ve bütün özünü bana dönerek, riyadan sakınarak, Allah’a kulluktan başka hiçbir hedefin olmaksızın *sadece beni anman için namaz kıl, başkasını anmak için değil*” demektir. Ayrıca namazda insanın kalbi ve dili ma’bûdun (ibadet edilen zatın) zikri ile meşgul olmaktadır.⁷⁰

Hız. İsa’da (a.s.) Kulluk

Hız. İsa’nın (Allah’ın selamı üzerine olsun) gerçek niteliği Kur’ân-ı Kerim’de hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklanmıştır: O her şeyden önce Allah’ın kendisine büyük nimetler verdiği bir kuldur.⁷¹ Hız. İsa (a.s.) daha annesinin kucağındaiken ilk söylediği söz **“Ben Allah’ın kuluyum”** sözü olmuştur.⁷² Bir insanın Allah’ın kulu olduğunu anlaması, duyması ve bunu itiraf etmesi kulluğun ilk mertebesidir.⁷³

70 Ebu’s-Suûd, **İrşâdü’l- Aklî’s-Selîm ilâ Mezâyâ’l-Kur’ânî’l-Kerîm**, Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut, ts., VI, s.8.

71 Zuhruf 43/59.

72 Meryem 19/30.

73 Âlûsî 16/89.

Kur'ân-ı Kerim'e göre Hz. İsa, (Aleyhisselam) Allah'a kulluk etmekten asla çekinmez: *“Mesih, Allah'a kulluk etmekten çekinmez, Allah'a yakın olan melekler de Allah'a kul olmaktan çekinmezler. Kim Allah'a kulluk yapmaktan kibirlenerek uzak durursa Allah onların hepsini cezalandırmak üzere kendi huzurunda toplayacaktır.”*⁷⁴

Hz. İsa (a.s.), kulluk vazifesinin gerektirdiği bütün ibadetleri yerine getirmekten çekinecek ve kibirlenecek birisi asla değildir. Nasıl çekinir ki insanlığın sahip olabileceği bütün şereflerin en üstünü Allah'a kul olmaktır.

Necrân Hristiyan heyeti Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) geldikleri zaman O'na şöyle bir soru sorarlar: *“Siz niçin Hz. İsa'da kusur görüyorsunuz?”* Hz. Peygamber *“Ben O'nda hiçbir zaman kusur ve eksik görmedim ve kusuru olduğunu söylemedim, siz neyi kastediyorsunuz?”* dediğinde onlar: *“Kur'ân'da O'nun için Allah'ın kulu diyerek onu kusurlu görüyorsunuz”* dediklerinde ise Hz. Peygamber: *“Allah'ın kulu olmak hiçbir zaman bir eksiklik veya kusur değildir”* demiş ve *“Doğrusu İsa sadece kendisine büyük nimet verdiğimiz bir kuldur...”*⁷⁵ ayeti inmiştir.⁷⁶

Kur'ân'da Hz. İsa'nın (a.s.) Allah'a yaptığı ibadetlerini gösteren canlı ve pratik misaller de verilmiştir: *“Ben nerede ve hangi zamanda bulunursam bulunayım Allah beni*

74 Nisâ 4/172.

75 Zuhuruf 43/59.

76 Mahmud Âlûsî, bu ayetin tefsirinde Hz. İsa'nın (a.s.) Allah'a secde etmesi ve O'na kulluk yapmasıyla ilgili İncil'de birçok bilgi bulunduğunu bildirir ve bu bilgileri uzun uzun aktarır. *a.g.e.*, VI, 36-46.

mübarek kıldı, ayrıca yaşadığım sürece bana namaz kılmanımı ve zekât vermemi emretti.”⁷⁷ Bu ayet namaz kılmanın ve zekât vermenin O’nun şeriatinde de emredildiğini gösterir. Ayrıca namazda insan Allah’ın huzurunda başını yere koyarak O’na secdede bulunmakta, Allah’ın azameti ve büyüklüğü karşısındaki saygısını ve boyun eğmesini göstermektedir. Hz. İsa, birçok özelliği ile olduğu gibi namaz kılması ve zekât vermesiyle de Allah’a kul olma konusunda insanlara çok güzel örnek bir tablo sergilemiştir.

Hz. İsa (a.s.) kulluğu en güzel şekilde yaşamının yanında diğer insanlara da Allah’a kulluk yapmalarını emretmiştir:

*“Ey Rabb’im, sen bana ne dememi emretmişsen ben insanlara ancak O’nu dedim: ‘Benim de Rabb’im, sizin de Rabb’iniz olan Allah’a kulluk edin’ dedim. Onların içlerinde bulunduğum sürece onları görmekte ve idare etmekteydim. Fakat beni huzuruna alınca onların her hâlini sen gördün, gözledin, sen her şeyi bütün derinliği ile görensiz.”*⁷⁸
*“Allah, benim de Rabb’im, sizin de Rabb’inizdir. O hâlde yalnız O’na kulluk edin, işte bu en doğru yoldur.”*⁷⁹

Hz. İsa (a.s.) mükemmel bir şekilde kulluğu yaşaması ve bunu insanlara emretmesiyle, bir insanın değerinin Allah’a kulluk yaptığı ölçüde artacağını, Allah’ın katında ne kadar rükû ile belini büküp, secde ederse o kadar yükseleceğini bildirmiş ve insanlara örnek bir kulluk hayatı göstermiştir.

77 Meryem 19/31.

78 Maide 5/117

79 Zuhuruf 43/64

Hız. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) Kulluk

Şunu belirtmekte fayda var: Bu çalışmanın en zor bölümleri Efendiler Efendisi Hz. Muhammed Efendimiz'in (Allah'ın en güzel selam ve tahiyyatı üzerine olsun) özellikleriyle ilgili olan bölümler oldu. O'na ait özellikleri Kur'ân ve sünnet perspektifinden anlamaya çalışırken anlama kapasitemin darlığının, O'nun o harika ve ifadeler üstü eşsiz güzellikteki özelliklerine bir perde olmasının utancını ve mahcubiyetini yaşamaktayım. Bu noktada O'nu anlatmaya çalışanların dedikleri şu sözü söylememek elde değil:

“Ben sözlerimle Efendiler Efendisi'nin güzelliğini anlamam; tek yapabileceğim O'nunla sözlerime bir güzellik katmaktır.”

Hız. Muhammed (En güzel selamlar üzerine olsun) Efendimiz'in, Kur'ân-ı Kerim'de üzerinde en çok durulan ve insanlara takdim edilen örnek özelliklerinden birisi de Allah'ın kulu olması ve O'na ibadet etmesidir.

Kur'ân-ı Kerim'i okuduğumuzda Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) on yerde bizzat 'kul' kelimesiyle kulluğunun vurgulanmış olduğunu görürüz. Bu ayetleri dört kısımda inceleyebiliriz:

Kendisine Vahiy İndirilen Bir Kul

Kur'ân'da altı yerde Hz. Peygamber, *kendisine vahiy indirilen bir kul* olarak vasıflandırılır:

“Bütün âlemlere uyarıcı olması için kuluna Furkan’ı indiren zat ne mübarektir.”⁸⁰ “Sizleri karanlıklardan aydınlığa çıkarması için kuluna açıklanmış ayetleri indiren O’dur.”⁸¹ “Hamd, kuluna kitabı indiren ve onda hiçbir eğrilik veya tutarsızlığa yer bırakmayan Allah’a mahsusdur.”⁸²

Namaz Kılan ve Dua Eden Kul

İki ayette namaz kılan ve dua eden kul olarak zikredilir:

“Allah’ın o has kulu O’na kulluk etmek üzere kalkınca üzerine üşüşüp neredeyse birbirlerini çiğneyeceklerdi.”⁸³ “Hani o mükemmel kulu namaz kıldığında onu namazdan alıkoymaya çalışanı gördün mü?”⁸⁴

İsrâ’ya Mazhar Olan Kul

Bir ayette İsrâ mucizesine mazhar olduğu yerde kul olması nazara verilmiştir: Hz. Peygamber’e verilen en büyük lütuflardan biri olan İsrâ hadisesi Kur’ân’da anlatılırken: “Kulunu bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya kendisine ayetlerimizden bir kısmını göstermek için götüren o zâtın şânı ne yücedir!”⁸⁵ denilerek bu yüce makamda her şeyden önce O’nun kulluğu üzerinde durulur.

80 Furkan 25/1.

81 Hadid 57/9.

82 Kehf 18/1. Diğer üç ayet için bkz: Bakara 2/23, Enfal 8/41, Necim 53/10

83 Cin 72/19.

84 Alak 96/9-10.

85 İsrâ 17/1.

Allah'ın Desteklediği ve Koruduğu Kul

Bir ayette de Allah'ın himayesine mazhar olduğu yerde kul olduğu zikredilmiştir: “Allah (sadece kendisine ibadet eden) kuluna kâfi değil midir? Bir de kalkıp seni O'ndan başka şeylerle korkutmaya çalışıyorlar. Allah kimi (o kişinin kendi hatalarından dolayı) şaşırtırsa artık o kişiyi (O'ndan başka) hiçbir kimse doğru yola iletemez.”⁸⁶

Hz. Peygamber'in örnek kulluğu ve ibadeti irade ve imtihanın söz konusu olduğu **ihitiyarî ibadet ve kulluktur**. O iradesini hayırlı istikâmette kullanmış; nefsin bütün arzu ve isteklerini terbiye ederek mükemmel bir kulluğa ulaşmış ve inananlara bu kulluğa ulaşmanın yollarını örnek olarak göstermiştir.

Bu noktada Peygamber Efendimiz'in, kendisine peygamberlik verilmeden önceki ve sonraki kulluğu üzerinde durmakta fayda var:

Hiz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Kendisine Peygamberlik Verilmeden Önce Nasıl İbadet Ediyordu?

O, kendisine peygamberlik verilmeden önce de bir kuldu. Fakat daha kendisine peygamberlik gelmediği için Yaratıcı'sına nasıl ibadet edileceğini bilemiyordu. O'nun bu dönemdeki kulluk ve ibadeti eşya ve hadiseleri ince bir bakış açısıyla gözlemleyip tetkik ederek yaratanını tanımaya çalışma, O'nun razı olacağı şeyleri yapmaya gayret etme şeklindeydi.⁸⁷

86 Zümer 39/36.

87 Ebu Zehrâ, Muhammed, **Hatemü'n-Nebiyîn**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ts., I, 276.

Yeryüzünde gördüğü şeyleri ince bir nazarla tetkik ediyor ve Yüce Yaratıcı'ya birer işaretçi ve delil olduklarını görüyordu. Güneş, ay, yıldızlar; yeryüzü, su, ekin, ağaç ve meyveleri üzerinde tefekkür ediyor, bunların Yaratıcı'sını tanımaya çalışıyordu. Yaratan'ını tanıma yolunda derinleştikçe O'na olan imanı derinleşiyor, O'nun rızasını kazanma istek ve iştiyakı artıyordu. Bununla beraber, O'nu razı edecek ibadetlerin neler olduğunu **ayrıntılarıyla** bilemiyordu.

O'nun bu dönemdeki bütün gayretlerinin Allah'ı razı etmek için olduğunu görürüz. Bu yolda insanlara çok güzel muamelede bulunuyor, emanetten ve güvenilirlikten ayrılmıyor, yalan söylemiyor, insanlara faydalı olan şeylerde hep ileride bulunuyordu. Bütün yaptığı güzel işleri kalbiyle, diliyle, ameli ve ahlâkiyle O'na ibadet etme düşüncesi içinde yapıyordu: Akraba ziyaretleri, sıkıntıya düşmüş insanların sıkıntılarını giderme, fakiri doyurma, misafirleri ağırlama gibi işler için insanlar arasına giriyordu. Bunların hepsinde Allah'ın rızasını aradığı için bu işleri ibadet olarak değerlendiriyordu. Böyle bir durum yoksa insanların yaratıcısı ile başbaşa kalmak üzere uzleti (yalnızlığı) tercih ediyor, Allah'ın lütfettiği nimetlerini, O'nun büyüklüğünü ve kudretini tefekkür ediyordu. O'nun bu hâli bize Allah'ın bahsettiği nimetleri ve yarattıkları üzerindeki kudretini düşünmenin ibadetin esasını oluşturduğunu göstermektedir. Çünkü Yüce Yaratıcı'yı tanımaya çalışmaksızın, kulluğun olgunlaşmış kemale ermesi düşünülemez.

Hız. Peygamber'in bu dönemdeki ibadetleri henüz O'na bildirilmemiş olsa da, ilham neticesinde hissederek bazı ibadetleri yapmış olmalıdır. Bunun yanında Hız. İbrâhîm'in namazından ve hac ibadetlerinden bildiklerini uygulamış olduğu düşünülebilir.⁸⁸

Hız. Peygamber'in kendisine peygamberlik verilmeden önceki kulluğundan, kişinin hayatının belli bir dönemini mutlaka tefekküre ayırması ve böylelikle kalbini ve vicdanını yüce duygulara hazır hâle getirmesi gerektiğini anlıyoruz.

Ayrıca inanan bir kişi hayatının hiçbir döneminde ileride kendisini küçük düşürecek ve inandığı hususlara zarar verecek durumlara kendisini düşürmemelidir. Allah'ın Resûlü, peygamberliğinden önceki dönemde kendisini toplum nazarında küçük düşürecek hiçbir konuma düşmemiştir. Düşmesi bir yana bu dönemdeki güvenilirliği, doğruluğu, iyilikseverliği, zayıflara sahip çıkması, şüpheli şeylerden bile uzak durması peygamberlik verilmesinden sonraki ağır peygamberlik vazifesini yüklediği dönemde O'nun haklılığını ve doğruluğunu ispat eden önemli bir faktör olmuştur.

Peygamberlik Verildikten Sonraki Kulluğu

O'nun kendisine peygamberlik verilmeden önceki kulluğu gelişmeye ve büyümeye hazır bir tohum gibiydi. Daha vahiyle sulanıp beslenmediği hâlde çok verimli ve

88 Ebu Zehrâ, *a.g.e.*, I,277-278.

temiz bir toprakta bulunduğu için belli bir miktar gelişmiş, hatta meyve bile vermişti. Kendisine vahiy ve nübüvvet (peygamberlik) gelmesinden sonra ise bu tohum suya ve bakıma kavuşmuş oldu. Kulluk ve ibadet O'nun olgunlaşmış ve ihlaslı kalbinde tam manasıyla büyüdü, yetişti ve göz kamaştırıcı bir hâle geldi. Allahu Teâlâ ve O'nun dini hakkındaki ilmi ve marifeti arttıkça ibadetleri de arttı. Kur'ân-ı Kerim'de O'nun kulluk ve ibadetini anlatan ayetler O'nun kulluk sürecindeki yükselişini ve gelişmesini gösterir.

Hız. Peygamber'e emredilen kulluk vazifesi, Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde genellikle bir kayıt ve sınırlandırma yapılmaksızın zikredilerek kulluk dairesi çok geniş ele alınmıştır. Bu ayetler bize **Allah'ı razı etmek için yapılan ve O'nun emrettiği her türlü amelin** ibadet çerçevesi içinde değerlendirildiğini gösterir.

İbadetlere bu noktadan baktığımızda Hız. Peygamber'in takva sahibi olması, ihsanı, ihlası, tevekkülü, Rab'ine inâbe etmesi (yüzünü O'na dönmesi), bütün gönlüyle O'na yönelmesi (tebtîl), her işinde O'na sarılması, O'ndan başka sığınak ve kurtuluş kapısı aramaması, ilâhî iradeye tam bir teslimiyet göstermesi gibi bütün niteliklerinin O'nun mükemmel ve örnek kulluğu içinde değerlendirildiğini görebiliriz. Bunlar ibadetin genel manasıyla Allah'ın hoşnutluğunu aramak için yapılan kalbî amellerdir. Hız. Peygamber'in genel manadaki bu kulluğunu; ihlas, ihsan gibi başlıklar altında incelediğimizden bu konuları o başlıklara havale ediyoruz.

İbadetin Özel Manasıyla Hz. Peygamber'in Kulluğu

İbadetin özel manada olan kısmı: “Bir niyete bağlı olarak yapılan, yapılma şekli ve özellikleri özel olarak belirlenmiş olan ibadetlerdir.” Hz. Peygamber, bu vazifeleri mükemmel bir şekilde yerine getirmiş ve inananlara göstermiştir. Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber’in kulluğu ve ibadetlerine bakıldığında ana hatlarıyla şu hususlar görülebilir:

1. Hz. Peygamber’in ibadetleri hakkında Kur’ân-ı Kerim’in üzerinde durduğu en önemli özellik O’nun ihlasla ibadet etmesidir:

“De ki: din ve ibadetimi yalnızca Allah’a has kılarak, ihlasla-gönülden O’na kulluk etmem emredildi.”⁸⁹ “Hayır, sen yalnız Allah’a kulluk et ve O’na şükredenlerden ol”⁹⁰ ayetlerinde üzerinde durulan kulluktaki ihlas, kalbin her türlü şirk ve riyadan arındırılması, gönlün Allah’ın dışındaki bütün her şeyden temizlenerek O’na ibadet edilmesidir.⁹¹

Allah’ın bir olması ve dinin sadece ona has kılınarak ihlasla ibadet edilmesi sadece dille söylenen bir söz değildir. İnsanın kalbinde tasavvur ve inanç olarak başlayıp, hem fert hem de toplum hayatını içine alan mükemmel bir hayat tarzıdır.⁹² Allah’a ihlasla ibadet eden bir kul, O’ndan başkasına dayanmaz ve O’ndan başkasından yardım dilenmez.

89 Zümer 36/11.

90 Zümer 36/66.

91 Neseî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, IV, 49.

92 Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, Dâru’s-Şurûk, V, 3036.

Kitab'ın indirilmesiyle O'nun ibadet etmesi özellikle beraber gösterilmiştir: “*Biz sana Kitab'ı gerçeğin ta kendisi olarak indirdik. O hâlde sen dini Allah'a has kılarak ihlasla kulluk et*”⁹³ ayetinde olduğu gibi, kitabın indirilmesiyle Hz. Peygamber'in kulluğu arasında sıkı bir irtibata da işaret edilmiştir: “Sana indirilen bu kitabın ayetlerine göre kulluk ve ibadetlerini yerine getir. Böylelikle her türlü şirk ve riyadan ibadetlerini temizleyerek, yalnızca Allah'a kulluk edebilirsin”⁹⁴ denilmiş olmaktadır.

2. Hz. Peygamber'in ibadetlerinde hiç kesilmeyen bir istikrar ve devam söz konusudur: “*Sana yakîn (kesin bilgi veya ölüm) gelinceye kadar Rabb'ine kullukta bulun*”⁹⁵ ayetinde **yakîn** ifadesi ölüm vakti şeklinde tefsir edilir. Kulluk, insanın bütün ömrü boyunca devam eden, gelişen ve muvaffakiyetle bitirilmesi gereken hayatî derecede önemli bir sorumluluktur. “*İbadetlerin Allah'a en sevimli ve güzel geleni az da olsa devamlı olanıdır*”⁹⁶ hadisi ibadetlerde esas noktanın devamlılık ve istikrar olduğunu ifade eder.

3. Hz. Peygamber kulluğunu en yüksek seviyede ifa edebilme gayreti içindeydi: Vefatına yaklaştığı anda bile namazı düşünmesi ve ayaklarını sürüye sürüye

93 Zümer 39/2.

94 Âlusî, **a.g.e.**, XXIII, 233-234.

95 Hicr 15/99

96 Buhârî, **İman** 32, **Rikâk** 18; Müslim, **Salatü'l-Musâfirin** 216,218, **Münâfikîn**, **78**; Nesâî, **Kible**, 13; Ebû Davûd, **Tatavvu'**, 27; İbn Mâce, **Zühd**, 28; Ahmed bin Hanbel, II,350, V,219, VI,40.

namaza gelmesi O'nun kulluğunu mükemmel bir şekilde yapmadaki titizliğini ve gayretini, namaz ve cemaatle ne derece bütünleşmiş olduğunu gösterir.⁹⁷

4. Hiçbir hadisenin büyüklüğü veya korkutuculuğu O'nun kulluğuna zerre kadar zarar verememiştir.

Hadiselerin büyüklüğü ve korkutuculuğu; inkâr edenlerin verdikleri veya verebilecekleri eziyet ve sıkıntılara karşı dayanak noktası olarak ibadet etmesi emredilmiştir:

*“Rabb’inin hükmüne (gönül hoşluğuyla) sabret, onlardan hiçbir günahkâr veya inkârcıya sakın itaat etme! Sabah ve akşam Rabbi’nin ismini zikreyle, gecenin bir kısmında O’na secde eyle, gecenin uzun bir kısmında da onu tesbih eyle.”*⁹⁸

Bu ayetlerde Allahu Teâlâ, inkârcıların verdikleri eziyetlere dayanmasını ve asla onlara boyun eğmemesini emretmesinin hemen ardından, O’na sabah ve akşam Rabb’ine ibadet etmesini emretmiş, onların verecekleri eziyetlere dayanmanın ancak ibadetlerle mümkün olacağına işaret buyurmuştur.

Hz. Peygamber’in sabah-akşam Rabb’inin ismini hatırlayıp zikretmesi, daima O’nunla beraber bulunduğunu hissetmesini sağlıyordu. Sabah, öğle ve ikindi namazlarını, gündüzün getirdiği meşguliyetlerin yoruculuğuna ve sıkıntılara karşı bir sığınak gibi buluyordu. Hz. Peygamber’in

97 Buhari, **Ezan** 51; Müslim, **Salat** 90-97; M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur II, s.498.

98 İnsan 76/24-26.

“*Hadi Bilâl, namaz için ikâmet et de bizi bir dinlendir*”⁹⁹ demesi bunu göstermektedir.

Namazda yapılan münacat ve dualar, insanın rahatlamasında, rahatsızlık ve sıkıntılarının giderilmesinde büyük bir tesire sahiptir:¹⁰⁰ “*Onların söyledikleri şeylerin senin gönlünü daraltıp, sıkıntı verdiğini çok iyi biliyoruz. (O hâlde onların bu eziyetlerine karşı) Rabb’ine hamd ederek tesbihte bulun ve secde edenlerden ol (Bütün bu sıkıntılara yanındaki inananlarla beraber secde ederek dayan) ve sana yakîn gelinceye kadar Rabb’ine ibadet et*”¹⁰¹ ayeti de aynı şekilde onların verdikleri veya verecekleri sıkıntılara karşı en büyük dayanak noktasının ibadet ve kulluk olduğunu anlatır.

5. Hz. Peygamber ibadetlerin cemaat hâlinde yapılmasına büyük önem vermiştir: Kur’ân-ı Kerim’de ibadetlerin emredildiği ayetlerde onların cemaat hâlinde ifa edilmesi gerektiği üzerinde durulur: “Secde edenlerden ol”¹⁰², “Rükû edenlerle beraber rükû ediniz.”¹⁰³ Ayetlerinde secde ve rükûn, topluluk hâlinde yapılması emredilmektedir.

Namazların cemaatle kılınması insana çok büyük şeyler kazandırır. Bir hadiste Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), “***Kim sadece Allah rızası için ihlasla kırk gün sabah namazına devam ederse, kalbinden diline***

99 Ebû Davûd, **Edeb** 78; Ahmed bin Hanbel, V,364,371.

100 Muhammed Abâdî, **Avnu'l-Ma'bud**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, XIII, 225.

101 Hicr 15/97-98

102 Hicr 15/98

103 Bakara 2/43

hikmet pınarları akmaya başlar¹⁰⁴ buyurur. Bir diğ-
 ğerinde “Yatsı namazını cemaatle kılan, gecenin yarısını
 ibadetle geçirmiş gibidir; sabah namazını cemaatle kılan
 ise gecenin tamamını ibadetle geçirmiş gibi olur”¹⁰⁵; bu-
 yurur. Yatsı ve sabah namazlarında cemaate bu derece
 önem veren bir kişi, diğer namazlarında da cemaate çok
 önem verecektir. Başka bir hadiste: “Cemaatle kılınan na-
 maz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha
 faziletlidir”¹⁰⁶ denilmiştir.

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), farz na-
 mazların cemaatle kılınmasına büyük önem vermiştir. Hak
 mezhep imamlarından Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik farz
 namazlarının cemaatle kılınmasının Peygamberimiz’in hiç
 terk etmediği bir sünnet-i müekkede olduğunu söyler. Ah-
 med bin Hanbel’e göre cemaatle namazın her Müslümanın
 üzerine farz-ı ayn; İmâm Şâfiî’ye göre ise farz-ı kifâyedir.¹⁰⁷

Allah Resûlü’nün bütün hayatı boyunca farz namazla-
 rı hep cemaatle kılması ibadetlerin topluluk dayanışması
 içinde yerine getirilmesinin kişinin üzerinde çok önem-
 li ve olumlu bir tesirinin olduğunu gösterir.¹⁰⁸ Cemaatle
 namaz kılan her insan birbirine şu mesajı vermektedir:
 “Allah’a kulluk etmek, O’nun önünde rükû ve secdeye

104 Müsnedü’ş-Sihâb, Muhammed bin Selâme I/285, Beyrut, 1986; Musannef bin Ebî
 Şeybe, VII/80; Feyzü’l- Kadir, Abdurraûf el-Münâvî, IV/273; Kahire, 1356.

105 Müslim, Mesacid, 260; Tirmizî, Salat, 165.

106 Buhârî, Ezan, 30; Müslim, Mesacid, 249.

107 Zuhaylî, Vehbe, ***el-Fikhü’l-İslâmi ve Edilletüh***, Dâru’l-Fikr, Dimeşk, 1996, II,
 149-150.

108 M.Fethullah Gülen, ***Sonsuz Nur II***, s. 497-498.

gitmek o kadar önemlidir ki bu vazife ancak ciddiyet ve devamlılık üzere topluluk hâlinde yerine getirilmelidir.” İhmal, tembellik, nefsî düşünceler kişiyi yalnızken çepeçevre sarabilir. Ama ibadetler cemaatle yerine getirildiğinde bu zararlı şeyler en az seviyeye indirilmiş olurlar. Bundan dolayı “Sabır ve namaz hususunda birbirinizle yardımlaşınız” emri verilmiştir.¹⁰⁹

“Yalnız sana ibadet ederiz”¹¹⁰ denirken topluluk hâlinde ibadete işaret edilmiş, “Bir bilerseniz, oruç tutmanız sizin için en hayırlısıdır”¹¹¹ denilirken de “siz” denilerek cemaate hitap edilmiştir. Oruç ibadetinde kişi tek başına oruç tutsa bile zaman yönüyle bir cemaat ve beraberlik söz konusudur. Çünkü bütün inananlar aynı ayda oruç tutar, beraber imsak eder, yine aynı vakitte iftar ederler. Bu zaman beraberliği oruca farklı bir zevk ve neşe katmıştır. Hac ibadetinde de hem zaman hem de mekân beraberliği vardır. Hac için gelen Müslümanlar, aynı mekân ve zaman diliminde Arafat’ta vakfeye dururlar.¹¹²

6. Beş vakit namaz ve teheccüd namazları O’nun kulluğunda çok önemli bir yer işgal etmiştir:

“Güneşin öğlen vakti (ışınlarının yeryüzüne en dik geldiği) zevâl vaktinden itibaren başlayıp, gecenin en karanlık ol-

109 Bakara 2/45

110 Fatıha 1/5

111 Bakara 2/185

112 İbadetlerde zaman unsurunun rolü ile ilgili olarak bkz: Demirtaş, Yusuf, **Mükellefiyet ve Eda Açısından İslâm İbadetlerinde Takvim ve Zaman Unsurunun Yeri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü.S.B.E, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2002., s. 50-140.

duğu zamana kadar (belli vakitlerde) namaz kıl ve özellikle sabah namazını.. Çünkü sabah namazında okunan Kur’ân izlenmektedir. Bir de sana mahsus olmak üzere gecenin bir kısmında uyan, Kur’ân okuyarak teheccüt namazı kıl. Böylelikle Rabb’inin seni Makam-ı Mahmud’a eriştireceğini ümit edebilirsin.”¹¹³

Bu ayette öğle zamanı güneş ışınlarının yeryüzüne en dik geldiği zevâl vaktinden¹¹⁴ (ayette geçen ifadesiyle dulûk-u şems’ten) başlayarak gecenin en karanlık olduğu zamana kadar öğle, ikinci, akşam ve yatsı namazlarının kılınması emredilmektedir. Ardından bilhassa üzerine durularak sabah namazı emredilmiş ve bu vakitte kılınan namazı gündüz ve gece meleklerinin izledikleri ve şahitlik yaptıkları bildirilmiştir. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), meleklere yaptıkları bu şahitliği şu şekilde tarif eder:

*“Gece ve gündüz melekleri devamlı olarak nöbetleşerek sizlerin amellerinizi takip ederler; sabah ve ikinci namazları nöbet değişimi vakitleridir ve bu vakitlerde hem gece hem de gündüz melekleri hazır bulunurlar. Gece vakti sizinle beraber bulunmuş olanları yükseldiklerinde –Rabb’iniz sizin durumuzu en iyi şekilde bildiği hâlde- onlara da şahitlik ettirmek için ‘Kullarımı hangi hâl üzere bıraktınız?’ diye sorduğunda ‘Rabb’imiz! Onlara vardığımızda da namaz kılıyorlardı; onlardan ayrıldığımızda da namaz kılıyorlardı’ derler.”*¹¹⁵

113 İsra 17/78-79

114 Malik, **Muvattâ, Vukutu’s-Salat**, 19-20; Âlûsî, **a.g.e** XV,133.

115 Buhari, **Bedu’l-Halk**, 6, **Mevâkîtu’s-Salat** 16, **Tevhid 23,33**; Müslim, **Mesâcid**, 210; Nesâî, **Salât**, 21. Ahmed bin Hanbel, II, 257, 312, 396, 486.

Namaz fiillerinde, Allah Resûlü'nün, örnek alınması farzdır, şöyle ki: Kur'ân-ı Kerim'de namaz kılmak emredilir, fakat onun nasıl mükemmel bir şekilde ikâme edileceği, rekâat sayıları, içlerinde okunan dualar, namazın vakitleri gibi ayrıntılar yalnızca Hz. Peygamberimiz'in büyük bir sahâbi ve tâbiûn topluluğu tarafından (yani tevâtüren) nakledilen fiilleri ve sözleriyle öğrenilmiştir. Hz. Peygamber de “*Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de o şekilde kılınız*” buyurmuştur. İşte bu noktada Hz. Peygamber'in örnek alınması bütün Müslümanlar için kesin bir farzı ifade etmektedir.

Ayet-i kerimede geçen “*namazı ikâme et*” ifadesi “*namaz kıl*” ifadesinden çok farklı ve geniştir. Namazın ikâmesi, onun tadil-i erkanına riayet ederek muhafaza edilmesidir. Tâdil-i erkan, namazdaki secde, rükû, okuma, kıyam ve benzeri şartlarının mükemmel bir şekilde yerine getirilmesi, namazlarda devamlılık demektir. Ayrıca namazın üzerine titizlikle durarak istikrarla devam edilmesi; namaza ait fiillerin kendilerine has vakitlerinde, rükûları, secdeleri, gönül itminanı ve huşûsu ile Allah'ın hoşnut olduğu şekliyle tastamam yerine getirilmesi de namazın ikâmesi demektir.

Ayetteki “*Gecenin belli bir kısmında teheccüd namazı kıl*” emri Hz. Peygamber için farz, ümmeti için sünnettir. **Makam-ı Mahmud** Allah'a yakınlık ve ahirette kendisine verilecek olan şefaât makamı demektir.

7. Hz. Peygamber farzların yanında nafîle ibadetlere de çok önem vermiştir.

Peygamberimizin ibadet hayatında en önemli örnek özelliklerinden birisi de şudur. O farzları yerine getirmenin yanında ekstradan yapılan, fakat farz olmayan 'nâfile' ibadetlere de çok önem veriyordu. İnsanlara beş vakit namazın farz olduğunu bildiriyor; fakat O (sallallahu aleyhi ve sellem), bu farzları yerine getirdikten sonra bunların ötesinde kat kat daha fazla ibadetlerde bulunuyor ve bunu büyük bir arzu, iştihak ve sevgiyle yapıyordu. Bu durum O'nun temsil yönünün tebliğın çok üzerinde olduğuna bir işarettir. Yani O (sallallahu aleyhi ve sellem), insanlara tebliğ ettiği vazifeleri kendisi de yerine getirmenin yanında bu tebliğine güç katacak nâfile ibadetlere devam ediyordu.

Mesela beş vakit farz namazın yanında sabah ile öğle arasında ikişer kılınan dört rekat duhâ namazı; akşam ile yatsı namazı arasında yine ikişer kılınan dört rekat evvâbîn namazı; yatsı ile sabah arasında bir süre dinlendikten sonra teheccüd namazı kılıyordu. Ramazan orucunun yanında pazartesi ve perşembe oruçları gibi ibadetlerde bulunuyordu.

Hız. Peygamber, kişinin Rabb'inin katındaki derecesinin O'na olan ibadetlerine devam etmesiyle yükseldiğini bizzat kulluğuyla göstermiştir. Kişiyeye farz kılınan ibadetleri yerine getirmesi ve bunun yanında nâfilelere devam etmesi O'nu Allah'a yakınlaştırdı: Şu kudsî hadis bunu ifade eder:

“Kim benim sevdiğim bir kuluma düşmanlık ederse ona şavaş ilan ederim. Kulum, benim onun üzerine farz kıldığım amelleri işlemekten daha sevimli ve hızlı başka hiçbir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nâfile ibadetlerle

bana yaklaşmaya devam eder. Böylelikle ben onu sevirim, onu sevdiğimde de onun duyan kulağı, gören gözü, tutan eli yürüyen ayağı olurum (onu her hayırlı işinde destekler, hatalı ve isabetsiz iş yapmaktan onu korurum). Benden istediğinde ona verir, bana sığındığında da onu korurum.”¹¹⁶ Hz. Peygamber ibadetleri ve kulluğu ile buna muvaffak kılınmış ve inananlara güzel bir misal olmuştur.

116 Buhari, **Rikâk** 38.

İHLAS

Bir şeyin sâfi ve katıksız olmasına sözlükte *ihlas*, denilmiştir. İhlas, katıksız tam bir samimiyet ve içtenlikle Allah'ın hoşnutluğunu aramaktır. Her türlü karışımdan arınmış bir nesneye ***hâlis*** denir. Mesela sütün hâlis olması onun kan, ot ve benzeri gibi kendisine karışabilecek her türlü şeyden arı, duru ve saf olmasıdır. Bir insanın sâlim olması ve kurtuluşa ulaşması için de aynı kelime kullanılır. Allah'ı tevhid eden, O'nun birliğine inanan kişi batıl şeylerden kurtulduğu için ona ***muhlis*** denilmiştir.

İhlas terim olarak: “İnsanın bir iyilik yaparken riyadan-gösteriştten uzak bulunması; kalbin bulanık duygulardan ve arzulardan arındırılması; niyetlerinde saf ve duru olması, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktan başka bir hedefinin olmamasıdır.”¹¹⁷

117 M.Fethullah Gülen, ***Kalbin Zümrüt Tepeleri I***, s.95.

Allah'ın varlığına ve birliğine tam bir samimiyetle inanmaya 'Tevhid' denir. Kişinin bu inancı arttıkça ihlası da artar. Allah hakkındaki bilgisi ve sevgisi artan kişi, yaptığı her şeyi O'nu hoşnut etmek için yapmak ister. Bu noktadan dolayı ihlasın tevhid ile çok yakın bir alakası vardır. Tevhid konusunda ihlaslı olmak, şirkin her çeşidinden uzak durmak demektir.

Davranışlarında ve kalbiyle ilgili kanaatlerinde ihlaslı olmayan birinin amellerine gösteriş ve samimiyetsizlik sızmaya başlar. Bu gösteriş tutkusu veya hedefindeki bu tutarsızlık devam ettiği takdirde kişi bilerek veya bilmeyerek Allah'a ortak koşma denilen 'şirk' bataklığına doğru sürüklenir. Şirkin dereceleri vardır. Açıkça Allah'a ortak koşma açık bir şirk'tir; bazen bu durumunu kişi gizler. Allah'ın hoşnutluğunun dışında bazı şeylere takılır kalır ve bunu gizler; bu durum da gizli bir şirk'tir. Bu hataların her çeşidi birer kalbî hastalıktır ve tedavisi, korunma yolları vardır: o da kişinin Allah hakkında imanının güçlenmesi, ahirete çok sağlam bir inançla inanması, Peygamber Efendilerim'izin, sahâbe-i kirâmın, Peygamber ahlâkı ile ahlâklanmış şahsiyetlerin bu konudaki gayret ve hassasiyetlerini örnek alması gibi..

Tâbiûn döneminin büyüklerinden Fuzayl bin İyad (vefatı, 187. hicri) ihlasın tarifini şu şekilde yapmıştır: "İnsanlar görececek diye bir iyiliği terk etmek riyadır. Bununla beraber bu iyilik insanlar görsün diye yapılırsa bu şirk'tir. Bu durumda ihlas, bu iki durumdan da uzak bulunmak ve yapılan iyiliklere Allah'tan başka bir şahit aramamaktır."

Fuzayl bin İyad'ın bu sözünü şu şekilde değerlendirmek doğru olur kanaatindeyiz: İnsanlara örnek olması için yapılan işlerde eğer Allah'ın rızası aranıyor ve bunlar insanlara gösteriş kasdı ile değil de örnek olması niyetiyle yapılıyor ve diğer insanlar da bu güzel işlere teşvik edilmeye çalışılıyorsa bu durum, riya çerçevesinden çıkar, ihlas dairesinde değerlendirilir. Çünkü peygamberler ve onların ashabı insanlara örnek olma niyetiyle bazı iyilikleri göstererek yapmışlar ve gizlememişlerdi, bu iyilikler kendiliğinden görünüyor ve diğer insanlar bu iyiliklere teşvik ediliyordu. Ayrıca İslâm'ın temel ibadetlerinden olan farz ve farzlara bağlı ibadetlerin açıktan yapılması daha uygun görülmüştür. Çünkü bu amelere rıyanın karışması -insanın kalbi son derece bozulmadıkça- çok zor görünmektedir.¹¹⁸ İhlas ile doğruluk arasındaki fark, sıdkın asıl olması ve önce gelmesi, ihlasın ise onun bir dalı olması ve ona tâbi olmasıdır.

Yapılan kalbî, bedenî ve ruhî bütün amellerin, Allah'ın hoşnutluğunu kazanma niyetiyle yapılması ihlasın temelini oluşturur. Peygamberler ihlas konusunda son derece dikkatli davranmışlardır. Davetlerinin karşılığında hiçbir ücret ve karşılık beklememeleri, ibadetlerinde Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, niyetlerinde sadece Allah'ın rızasını kazanmayı hedeflemeleri, onların ihlaslarının bir neticesidir.

118 Ayrıca "Örnek alınması için amelleri açıktan yapmakla" ilgili olarak bkz: Yüce, Abdulhakim, *el-Muhâsibî Kalb Hayatı er-Riâye*, Çağlayan yy., İzmir, 2000, s. 241-242.

Hz. Nûh'da (a.s.) İhlas

Kur'ân'ın ifadesine göre Hz. Nûh, (Aleyhisselâm) tam dokuz yüz elli sene kavmini doğru yola davet etmiştir.¹¹⁹ Bu kadar uzun bir süre birçok eziyete katlanması, bu eziyetler karşısında davetinden bir an olsun geri durmaması, daveti karşılığında en küçük bir karşılık beklememesi O'nun ihlaslı olma konusundaki yüce mertebesini göstermektedir.

Hz. Nûh bu davetinin karşılığında Allah'ı hoşnut etmekten başka hiçbir şey beklemiyordu: *“Ey kavmim Allah'ın emirlerini size bildirmeme karşılık sizden hiçbir mal istemiyorum. Benim mükâfâtım ancak Allah'a aittir...”*¹²⁰

Kavminin hidayete ulaşması için her türlü metodu denemesi, onların birçok eziyetlerine rağmen davetindeki kararlılığından vazgeçmemesi de O'nun sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı hedeflediğini göstermektedir: *“Ey Rabb'im! Gece gündüz kavmimi davet ettim, fakat benim bu davetlerim ancak onların kaçmalarını artırdı. Onların günahlarını bağışlaman için onları ne zaman davet ettiysem beni görmemek için elbiselerine büründüler, inatlarında devam ettiler, kibirlendikçe kibirlendiler...”*¹²¹

Hz. Nûh'un (Aleyhisselâm) davet vazifesini yerine getirirken, dünyaya ait hiçbir karşılık beklemeyerek sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için ihlasla bu kadar çok gayret

119 Ankebût 29/14.

120 Hüd 11/29

121 Nûh 71/5-7

göstermesi, inananların örnek alabileceği en önemli özelliklerinden birisi olmuştur.

Hz. İbrâhîm'de (a.s.) İhlas

Hz. İbrâhîm, (Aleyhisselâm) ihlasın en önemli bir boyutu olan Allah'ın varlığı ve birliğine inanma konusunda tam bir ihlasa ulaşmıştı. Bu yönüyle bütün insanlara çok önemli bir mesaj vermiştir. O'nun hayatının her dönemi tevhidi anlatmak ve tevhit eksenli yaşamakla geçmiştir. Allah'ın birliğini bütün samimiyetiyle kabul ve tasdik etme, bunu bütün insanlara ulaştırmaya çalışma ihlasın en önemli tezahürlerinden birisidir.¹²²

Allah'ın rızasını kazanma yolunda O, yeri geldiğinde canını, yeri geldiğinde çok sevdiği oğlunu, yeri geldiğinde malını feda etmiştir.¹²³

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhîm'in ihlası, oğulları olan Hz. İshâk ve Yâkûb ile birlikte şöyle tasvir edilir:

*“Kuvvetli ve basîretli kullarımız İbrâhîm'i, İshâk'ı ve Yâkûb'u da an. Biz onları özellikle ahiret yurdunu düşünen ihlâşlı kişiler kıldık.”*¹²⁴

Yani onları sadece ahiret hayatı için çalışan, dünyevî, nefsânî beklentileri olmayan insanlar kıldık. Yaptıkları her

122 Gazâlî, *İhyâ*, IV, 379-380.

123 Enbiyâ 21/ 68-70; Saffât, 37/ 97-99.

124 Sa'd 38/46. Ayette geçen **'ülî'l-Eydi'** ifadesi kuvvet sahipleri manasına geldiği gibi şu manaya da gelebilir: “İnsanlara yaptıkları talimleri, irşatları ile çok büyük iyilik ve ih-sanlarda bulunanlar.” Çünkü Arapçada **eyd sahibi** aynı zamanda insanlara çok ih-sanda bulunan kişi manasına da gelir. (Âlûsî, **age**, XXIII, 210)

işte veya terk ettikleri her hususta nazarlarını çevirdikleri ve fikirlerini yoğunlaştırdıkları tek hedef, razı ve hoşnut olduğu hâlde Allah’a kavuşmaktı. O’na kavuşmak ahiret yurdunda olacağından dolayı hep ahiret yurdunu düşünüyorlardı.

Malik bin Dînar bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak “Allah onların kalplerinden dünya sevgisini, onu düşünme duygusunu çıkarmış, bunların yerine ahiret sevgisini koymuş ve ahireti düşünme duygusunu yerleştirmiştir. Bu ayette ‘**zikrad-dâr**’ ifadesi ‘ahiret yurdunu hatırlamak’ demektir. Yüce Allah’ın görüleceği yer cennet olduğu için onlar davranışlarını hep ahiret yörüngeli yaşıyorlardı.

Bu ifade hatırlamanın yanında ‘hatırlatma’ anlamında da anlaşılabilir ki o zaman şu anlam vurgulanmış olur: Onlar ahireti unutan kişilere hâl ve sözleriyle devamlı ahireti hatırlatıyorlar, ahiret hayatını kazanmaya onları teşvik ediyorlar ve kendi yaşayışlarında nefsânî haz ve isteklerden, arı ve duru kalarak insanlara en güzel şekilde örnek oluyorlardı.

Kişinin kuvvetli ve basîret (derin bilgi ve anlayış) sahibi olmasıyla ihlaslı olması arasında bir münasebet vardır. İbadetlerde kuvvetli olmak, onları mükemmel bir şekilde yerine getirmek demektir ve bu tembellik ve ihmalciliğin zıddıdır.

Ayette Hz. İbrâhîm, ve oğlu Hz. İshâk, torunu Hz. Yâ-kûb’un (Allah’ın selamı üzerlerine olsun) ibadetler konusunda çok güçlü ve aynı zamanda basîret sahibi oldukları anlatıldıktan sonra ihlaslarına dikkat çekilerek, ihlusa

ulaşabilmenin *bir kuvvet ve basîretle* mümkün olabileceğine işaret edilmiştir. Aslında gayret gösterebileceği hâlde kendini tembelleğe, ihmalciliğe bırakan; düşünüp, tefekkür edip basîrete ulaşabileceği hâlde cehalet karanlığında kalanlar bu ifadelerle harekete geçirilmekte ve ihlaslı olmaya teşvik edilmektedir.

Mahmud Âlûsî'ye göre ibadetlerde kuvvetli, dinde derin bilgi ve anlayış sahibi olma hasletini -basîreti- peygamberler zirve seviyede temsil etmişlerdir. Fakat burada bu nitelikler, peygamberlerin yolundan giden bütün Müslümanların da tâbi olması gereken sorumluluklardır. İbadetlerde kuvvetli olma, atâletin (tembelliğin) zıddı; basîret ve anlayış sahibi olmak da cehaletin zıddıdır.¹²⁵

Hız. İbrâhîm birçok özelliği ile olduğu gibi ihlasıyla da insanlara çok güzel bir hüsn ü misâl olmuştur.

Hız. Mûsâ'da (a.s.) İhlas

İhlasa ulaşma, kişinin bu konudaki gayretleri doğrultusunda ancak Allah'ın yardımı ve tevfiğiyle mümkündür.

Kur'ân'da Hız. Mûsâ'nın (a.s.) ihlase ulaştırıldığı dile getirilerek, ihlase ulaşabilmeye kulun gayretlerinin yetmeyip, bunun Allah'ın yardımı ve lütfuyla mümkün olduğuna dikkat çekilir: "*Kitapta Mûsâ'yı da an, çünkü O, ihlase erdirilen, hem resûl hem de nebî olan bir kişiydi.*"¹²⁶

125 Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, VII, 230; Âlûsî, *a.g.e.*, XXIII, 210.

126 Meryem 19/51.

Ayetteki **Muhlas** kelimesi **Muhlis** şeklinde de okunmuştur. Bu durumda ayetin manası *o ibadetlerinde ihlaslı idi* demektir. Muhlas olarak okunduğunda ise O'nun seçilmiş olduğu manası anlaşılır. Çünkü O'nun hakkında ayette “*Ey Mûsâ seni peygamber yaparak ve seninle konuşarak seni âlemlere seçtim*”¹²⁷ denilmiştir.

Hz. Mûsâ'nın (Aleyhisselâm) Allah'ın varlığı ve birliğine çok güçlü bir şekilde inandığını, ibadetlerinde şirkin her çeşidinden uzak bulunduğu, kendisini tamamen Allah'a teslim edip, ondan başka her şeyi kalbinden uzaklaştırdığı görülür.

Hiz. İsâ'da (a.s.) ihlas

Havâriiler Hz. İsâ'ya (Aleyhisselâm) “Ey Allah'ın yarattığı ruh! Bize ihlaslı kişinin kim olduğunu söyler misin?” diye sorduklarında O: “İhlaslı, bütün işlerini ve davranışlarını sadece Allah'ı hoşnut etmek için yapan, yaptığı iyiliklerden dolayı insanların kendisini övmesinden hoşlanmayan kişidir” cevabını vermiştir.¹²⁸

Allah'ın birliğini bütün varlığı ile tasdik etme ve insanlara anlatma ihlasın çok önemli bir tezahürüdür. Hz İsâ hayatı boyunca Allah'ın birliğini bütün varlığı ile tasdik etmiş, insanları tevhide davet etmiş ve şirkin her çeşidinden uzak bulunarak tevhidinde ihlasını göstermiştir.

127 A'raf 7/144.

128 İbn Kesir, **a.g.e.**, III,125.

H. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) İhlas

H. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), vazifelerini yerine getirirken Allah'ın rızası dışında hiçbir şeyi hedeflememiştir. O, hayatının hiçbir döneminde Allah'ın hoşnutluğunu kazanma hedefinden ayrılmamıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde H. Peygamber'in ihlasına dikkat çekilmiştir:

*“De ki: benim namaz kılmam, kurban kesmem, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin Rabb'i Allah içindir, O'nun hiçbir ortağı yoktur, işte ben bununla emredildim ve ben Müslümanların ilkiyim.”*¹²⁹ Bu ayette H. Peygamber'in yaptığı bütün işlerde ihlas sahibi olduğuna ve ihlasın önemine işaret edilir. “İşte bununla emredildim” demesi, “Ben başka bir şeyle değil, özellikle ihlaslı olmakla emredildim” demektir.

Şu ayetlerde de O'na ibadetlerinde ihlası gözetmesi emredilmiştir: *“Biz sana kitabı hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allah'a has kılarak –ihlas ile- ibadet et!”*¹³⁰ Bu ayette H. Peygamber'in ihlasla ibadet etmesi kitabın hak ile indirilmesinin üzerine bina edilmiştir. Bu bize şunu anlatır: *“Sana hak ile indirilmiş olan bu kitabın emirlerine harfiyen uyarak, bütün şirk ve riya şüphelerinden kalbini temizlemiş olarak Allah'a kullukta bulun”* denilmektedir.

129 En'âm 6/162-163.

130 Zümer 39/1-2

Mahmud Âlûsî bu ayetin tefsirinde şu hususlara dikkat çeker: “Hz. Peygamber’in şahsında inananlara şu şekilde ihlas emredilmektedir: Allah’a nefsinle, kalbinle ve ruhunla ihlasla ibadet et.. Kişinin nefsiyle ihlaslı ibadet etmesi demek, onun ibadetlerinde eksikliklerden uzak olması demektir. Kalp ile ibadetin ihlaslı yapılması, kulluk yapılırken diğer insanları görmemek, onlara gösteriş yapmamak, onlardan maddi ve manevi hiçbir beklenti içine girmemek demektir. Ruh ile ibadetin ihlaslı yapılması, kişide ihtisas talebinin bulunmaması demektir. (Yani ibadeti sadece kendisi yapıyor, kendisinden başka kimse ibadet yapmıyor gibi düşünmekten uzak bulunmak, kendisiyle beraber ibadet edenlerin de bulunduğunu anlamaktır.)”¹³¹

Hz. Peygamber birçok hadisinde ihlasın önemine dikkat çekmiştir:

“Ameller ancak, hedeflendikleri niyetlere göre değer kazanır, kim neyi niyet etmişse ona ulaşmıştır. Kimin hicreti Allah ve onun Resûl’ü için ise, onun hicreti Allah ve Resûl’üne olmuştur; kimin de hicreti bir dünyalık arzu veya nikâhlanacağı bir kadın ise onun da hicreti, uğrunda hicret ettiği şeyler için olmuştur”¹³²;

“Allah sizin yüzlerinize ve bedenlerinize değil, kalplerinize bakar”¹³³; “Her zaman, her işinizde ihlası gözeterek iş yapınız, çünkü Allah, yapılan işlerin sadece ihlaslı olanlarını kabul eder”.¹³⁴

131 Âlûsî, *a.g.e.*, XXIII,234.

132 Buhârî, Bed’ü'l-vahy, 1, İman, 41; Müslim, imaret, 155.

133 Müslim, Birr, 33.

134 El-Beyhakî, Şuabü'l-İman, 5/336.

İHSAN

Yapılması gereken bir iyiliği yapmaya sözlükte ‘ihsan’ denilir. Hz. Peygamber ihsanı “Allah’ı görüyor gibi O’na kulluk etmendir, sen O’nu görmesen bile O seni görmektedir”¹³⁵ şeklinde tarif etmiştir. Bu tarif şu şekilde açıklanabilir:

İhsan, basîretin nuru (kalp gözünün açıklığı ve vicdan genişliği) ile yüce Hakk’ı görüyormuşçasına, rubûbiyetin (yüce Allah’ın) hâzır ve nâzır olduğunu müşahede ederek insanın ubûdiyetini (kulluğunu) gerçekleştirmesidir. Kul burada Allah’ı hakikaten değil de O’nun sıfatlarının perdesinin gerisinde yakînî imanı ile görmekte ve hissetmektedir.

İhsanın diğer bir tanımı de şudur: “İnsanın içinde kaynayıp duran iman pınarından kaynaklanan güzelliklerini canlandırması ve davranışlarına aksettirerek ortaya çıkarmasına ihsan

135 Buhârî, *İman* 37; *Tefsîru’l-Kur’ân*, 31; Müslim, *İman*, 57; Tirmizî, *İman*, 4, Ebû Davûd, *Sünnet*, 16.

denir. Aslında kişinin imanını olgunlaştıran da bu şuhûdî (gözle görülen) *ihsanıdır*.¹³⁶

Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şu hadisleri kişinin yaptığı iyiliklerin, ihsanların, kişinin içinde bulunan imanını olgunlaştırdığını ifade etmektedir:

- “Kendiniz için sevdiğiniz bir iyiliği kardeşiniz için de istemedikçe hakîki imanı elde edemezsiniz.”¹³⁷

- “Allah yemin olsun ki ben kişinin anne-babası, çocukları ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça hakîki imana ulaşamazsınız.”¹³⁸

İhsan kelimesinin iki yönü bulunmaktadır.¹³⁹

Birincisi: Hiçbir karşılık beklemezsiniz insanlara iyilik ve lütuflarda bulunmaktır: “Allah’ın sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun”¹⁴⁰ ve “biz insana ana-babasına ihsanda bulunmasını emrettik”¹⁴¹ ayetlerinde bu anlam kastedilmiştir.

İkincisi: Yaptığı işleri ve davranışları sağlam ve güzel yapmak... Bu manası ile ilgili olarak Hz. Ali (r.a.): “İnsanlar öğrendikleri ve yaptıkları güzel işlerin çocuklarıdır”¹⁴² demiştir. Yani insanlar yaptıkları güzel işlere ve öğrendikleri

136 Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *et-Tevkîf alâ Mühimmâti't-Teârîf*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989, s.40.

137 Buhârî *İman*, 6; Müslim, *İman* 71,72; Tirmizî, *Kıyâme*, 59; Nesaî, *İman*, 19,33.

138 Buhârî *İman*, 7; Müslim, *İman*, 16.

139 M.Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri I*, s.185.

140 Kasas 28/77.

141 Ahkâf 46/15; Diğer bazı ayetler için bkz: Bakara 2/83; Nisâ 4/36; En'am 6/151; İsra 17/23.

142 İsfahânî, *a.g.e.*, s. 170.

güzel bilgilere göre şekil alırlar. İhsanın bu yönünde bir mücahede (planlı çalışma) ve gayret, işleri Allah'ın teftişine sunuyor gibi sapasağlam 'itkân' ile yapma düşüncesi hâkimdir. “Bizim rızamızı hedefleyerek, bizim yolumuzda gayret edenleri elbette kendi yollarımıza erıştıririz. Hiç şüpheli yok ki Allah muhsinlerle (ihsan sahipleriyle) beraberdir”¹⁴³ gibi ayetler ihsanın bu yönüne işaret etmektedir.

Bazı ayetlerde ihsanın bu iki manasının da gözetildiği görülebilir: “Allah'ın rahmeti muhsinlere çok yakındır.”¹⁴⁴ “Allah ihsan edenlerin mükâfatını asla zayi etmez.”¹⁴⁵

Peygamberler ihsanın bu iki manasını da hayatlarında çok güzel bir şekilde göstermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ihsan şu ayetle emredilir: “Allah size adaleti ve ihsanı emreder...”¹⁴⁶ Bu ayette Allah insanlara hem adaleti hem de ihsanı emretmiştir.

İhsan, adaletten daha geniş bir mana ifade eder. Çünkü adalet, insanın başkasının hakkını vermesi veya hakkını almasıdır. İhsan ise insanlara hak ettiklerinden daha fazlasını lütfetme; bununla beraber hak ettiği halde ‘kendi şahsına ait haklarda’ insanları cezalandırmayıp affetme, hak ettiğinden daha azını almaktır. İnsanın adaleti gözetmesi farzdır. İhsanı gözetmesi ise farzları yapmakla birlikte bunların üzerine nafileleri ilave etmek gibidir.¹⁴⁷ Bundan

143 Ankebût 29/69. Bu konuya işaret eden diğer ayet: En'âm 6/84.

144 Araf 7/56.

145 Tevbe 9/120. Diğer ayetler için bkz: Hûd 11/115; Saffât 37/121,131.

146 Nahl 16/90.

147 İsfahâni, **a.g.e.**, s.170-171.

dolayı Kur’ân’da bir çok yerde ihsan edenler övülmüş ve mükâfatlarının çok yüksek olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁸

Neticede adalet insanın sadece kurtuluşuna sebep olur. Ticarette insanın ana sermayesiyle yetinmesini ve hiç kâr etmemesini buna benzetebiliriz. İhsan ise insanı hem kurtuluşa, hem saadete götürür. Bu da ticarette insanın ana sermayesinin üzerine birçok helâl kazanç ekleyerek ana sermayesini kat kat artırmasına benzer.

Bundan dolayı kişinin, ahiretle ilgili gayretlerinde sadece ana sermaye ile yetinmesi uygun olmaz. Yani yalnızca elini haksızlıklardan çekmesi, bununla beraber diğer bütün iyilikleri yapmaktan uzak durması onun adına büyük bir kayıp sayılır. Ayetlerde övülen ihsan bununla ilgilidir. Burada ihsan sahibi, kendisine farz kılınan emirleri yapmakla birlikte bunların üzerine birçok iyilikler ilave etmektedir.¹⁴⁹

Peygamberler ihsanı hayatlarında en güzel şekilde göstererek kendilerine tâbi olan insanlara en güzel şekilde örnek olmuşlardır. Üstün azim sahibi peygamberlerin Kur’ân-ı Kerîm’de üzerinde durulan ihsanlarını şu şekilde inceleyebiliriz:

Hız. Nûh’da (a.s.) İhsan

“Bütün milletler içinden selam var Nûh’a! İşte biz ihsan ile amel edenleri böyle mükâfatlandırırız: Çünkü o bizim tam iman eden kullarımızdan idi.” (Saffât 37/79-80)

148 Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/134,148; Mâide 5/13,93; Ahzâb 33/29.

149 Gazâlî, *İhyâ*, II, 79.

Hız. Nûh'un (a.s.) senelerce kavmi içinde kalarak, sabırla onları Allah'a imana ve ibadete davet etmesi, onların eziyetlerine dayanması O'nun ihsan ile amel ettiğini göstermektedir. Böyle mükemmel bir ihsanın karşılığının ancak böyle bir mükâfat olacağı ayetteki "işte böyle" anlamındaki "kezâlik" ifadesinden anlaşılmaktadır. "Çünkü o bizim tam iman eden kullarımızdandı" cümlesi ise O'nun muhsin olarak nitelenmesinin sebebini, olgun bir imana sahip olması ve ihlasla ibadet etmesi olduğunu anlatmaktadır.

Kur'ân'da iki yerde Hız. Nûh'un (Aleyhisselâm) ihsanına işaret edilmiştir.¹⁵⁰

Hız. İbrâhîm'de (a.s.) İhsan

Hız. İbrâhîm, oğlu Hız. İsmâil'i (üzerlerine selam olsun) kurban etme konusunda Allah'ın emrine itaat etme konusunda büyük bir imtihana tâbi tutulmuş, O Allah'a tam bir teslimiyet gösterince çok büyük bir sıkıntıdan kurtarılmıştı: "İbrâhîm'e selam olsun, işte biz **ihsan ile amel edenleri** böyle mükâfatlandırırız. Çünkü O bizim iman eden kullarımızdandı" denilerek, O'nun ve oğlu İsmâil'in hayatları boyunca devamlı ihsanla amel etmelerinin böyle büyük mazhariyetlere ulaşmalarına sebep olduğuna işaret edilmiştir.

Hız. İbrâhîm'i örnek alma yolunda yürüyenlere ise şöyle denilmek istenmiştir: "Bize itaat eden, zor ve şiddetli hadiseleri Allah hoşnutluğunu kazanmak için göğüsleyenlerden

150 En'âm 6/84; Saffât 37/79-80.

zorlukları işte böyle uzaklaştırır, onlara kolaylık ve rahmet kapılarını açarız.”

Ayette geçen “işte biz **ihsan ile amel edenleri** böyle mükâfatlandırırız” ifadesinden, Hz. İbrâhîm ve oğlu Hz. İsmâil’in teslimiyetlerinin *ihsan* muhtevası içinde değerlendirildiğini anlıyoruz.

İhsanın diğer manası olan *insanlara karşılıksız iyilik ve lütuflarda bulunmak* şeklindeki *ihsan* da Hz. İbrâhîm’in misafirperverliğinde çok açık bir şekilde görülür.

Hz. Mûsâ’da (a.s.) İhsan

“Hz. Mûsâ, yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, biz O’na hikmet ve ilim verdik. İşte biz, **ihsan ile amel edenleri** böyle mükâfatlandırırız.” (Kasas, 28/14)

Kur’ân’ın bu ifadelerinde, Hz. Mûsâ’nın *ihsan* ile amel etmeye devam etmesinden dolayı ilim ve hikmete ulaştırıldığına işaret edilmektedir.¹⁵¹

Hz. Mûsâ’ya ilim ve hikmetin verilmesi O’nun *ihsan* ile amel etmesi neticesinde mükâfat olarak gerçekleşmiştir. Çünkü ilim ve hikmet, kişiyi muhsinlere mükâfat olarak verilecek olan cennete ulaştırır. Hz. Mûsâ’ya sadece ilim değil, ilmin yanında hikmetin de verilmesi, bu ilmin kendisiyle amel edilen ve hayata geçirilen bir ilim olduğunu göstermektedir. İlimle amel eden böyle bir insan artık hikmet sahibi bir âlim olmuştur.

151 En’âm 6/84; Saffât 37/121.

Ayette geçen *ilim ve hikmet* kelimelerinden maksadın Hz. Mûsâ'ya peygamberlik verildiğini ifade ettiği şeklindeki görüş şu yönden tenkide uğramıştır: Peygamberlik vazifesi bir kişiye, yaptığı bir amelin karşılığı olarak verilmez, O tamamen Allah'ın bir lütfudur. Oysa ayetten Hz. Mûsâ'ya ilim ve hikmetin O'nun muhsin olmasına bir mükâfat olarak verildiği anlaşılmaktadır. Bu konuya şöyle bir açıklama getirilebilir: Peygamberliğin aslı her ne kadar bir amelin mükâfatı olarak verilmese de Peygamberlikte bazı mertebelerinin ihsan neticesinde yükseldiği düşünülebilir. Peygamberlerin derecelerinin birbirlerinden farklı olmasının sebebi de budur.

İhsanın *karşılık bekleme*sizin *fazladan iyilikte ve lütufda bulunmak* manasıyla ihsan, Hz. Mûsâ'ya (a.s.) Medyen'de 'salih kişiye' -Şuayb'a (a.s.) - sekiz sene hizmet edip oradan ayrılmak yerine daha uzun olan on seneyi tercih etmesinde görülmektedir.¹⁵² Aslında sekiz sene hizmet ettiğinde adalet gerçekleşecekti. Ama Hz. Mûsâ burada ihsanı tercih ederek, hizmetini on seneye tamamlamıştır.¹⁵³ Çünkü bir konuda iki ayrı tercih söz konusu olduğunda ihsana en uygun olanını tercih etmek peygamberlerin özelliklerindedir.

Hz. İsâ'da (a.s.) İhsan

Kur'ân, Hz. İsâ'nın (a.s.) ihsanını kendi dilinden nakleder: "*Allah, Anneme iyi davranmamı da bana emretti ve*

152 Kasas 28/27-28.

153 İbn- Abbâs: "Hz. Mûsâ bu iki vakitten en uzununu ve en güzelini tercih etti. Çünkü bir peygamber, bir dediyse onu mutlaka yerine getirir" demiştir. Buhârî, **Şehâdât**, 28.

beni zorbalardan kılmadı."¹⁵⁴ Kur'ân'da birçok yerde ana-babaya iyilik *onlara ihsan etme* ifadesiyle beraber söylenmiştir.¹⁵⁵

Hız. İsbâ'nın bulunduğu her yerde mübarek kılınması da O'nun ihsanını gösterir. O bulunduğu her yer ve zamanda insanlara faydalı olmuştur.

Hız. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) ihsan

Hız. Muhammed Efendimiz (Tahiyyatın en mükemmeli O'nun ve ailesinin üzerine olsun), ihsanı en güzel şekilde yaşamış ve bütün inananlara çok güzel bir örnek olmuştur. O'nun ihsanına Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekillerde işaret edilmiştir:

Hoşgörü ve İhsan

Peygamberimiz'e sabrın tavsiye edildiği, teselli edilerek desteklendiği ve ardından muhsinlerin övüldüğü ayetlerde Peygamberimiz'in insanlara karşı hoşgörölü olması ve hataları affetmesi tavsiye edilmiştir:

Hız. Peygamber'in şahsında ihsanda bulunanların şu özelliklerine de işaret edilir:

"O takva sahipleri ki bolluk anında da, darlık anında da Allah hoşnutluğunu kazanmak için mallarını harcarlar, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler, Allah ihsanda bulunan

154 Meryem 19/32.

155 Bakara 2/83; Nisa 4/36; İsbra 17/23; Ahkâf 46/15.

*bu kullarını sever*¹⁵⁶ denilerek, hem genişlik, hem de sıkıntı anında mallarından infak eden, insanların hatalarını affederek, gücü yettiği hâlde intikam almayan kişiler övülerek bu kişiler de ihsan sahibi kişiler olarak nitelenir. Diğer bir ayette “*Sabret çünkü Allah ihsanda bulunanların mükâfatını asla zayi etmez*”¹⁵⁷ denilerek Hz. Peygamber’in sabretmesi ihsan çerçevesi içinde değerlendirilir.

Bu şekilde ihsanda bulunanların hiçbir zaman kayba uğramayacakları ve Allah tarafından desteklenecekleri “*Allah’ın rahmeti ihsanda bulunanlara çok yakındır*”¹⁵⁸ “*Bizim için gayret edenleri elbette yollarımıza erdştiririz, çünkü Allah ihsan ile amel edenlerle beraberdir*”¹⁵⁹ denilerek müjdelendir.

Hz. Peygamber’e sabretmesinin ve müsamaha yolunu tutmasının emredildiği birçok ayetin ardından insanların eziyetlerine katlanan ve onları hemen cezalandırmayan, onlardan ayrılmayan, toplumun içinde bulunan kişiler **muhsin olan kişiler** olarak nitelenir ve onların mükâfatlarının büyük olduğu bildirilir. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konuda şöyle buyurur:

“İnsanların eziyetlerine katlanarak (onlara iyiliği öğretme veya iyilik yapma niyetiyle) onlarla beraber bulunan mü’min, onlardan tamamen ayrılarak onların eziyetlerine katlanmayan mü’minden daha büyük sevap kazanır.”¹⁶⁰

156 Âl-i İmrân 3/134

157 Hûd 11/115.

158 Araf 7/57.

159 Ankebût 29/69.

160 Sünen-i İbn Mace, Kitabü'l-Fiten, 23; Sünen-i Beyhaki'l-Kübrâ, Ebu Bekir el-Beyhaki, Daru'l-Baz, Mekke, 1994, X/89.

Hanımlar ve İhsan

Hız. Peygamberimiz'in ihsanını anlamak için çevresinde bulunan kişilerin hayatlarının ve davranışlarının dikkatle incelenmesi gerekir. O'nun en yakını konumunda olan müminlerin annelerinin hakkında da Kur'ân'da **muhsinât** (ihsan yapan hanımlar) kelimesi kullanılmıştır:

“(Dünya hayatının rahatlıklarını ve süslerini değil de) Allah'ı, Resûl'ünü ve ahiret yurdunu tercih ediyorsanız iyi bilin ki Allah içinizden böyle ihsan ile amel eden hanımlar için büyük mükâfatlar hazırlamıştır.”¹⁶¹

Ahzâb sûresinin büyük bir kısmında inanan kadınların ihsan edenlerden olabilmeleri için gerekli olan özelliklere işaret edilmiştir:

– Dünya hayatının geçici güzelliklerini hedef hâline getirmemek;

– bütün zorluklarına rağmen Allah Resûl'ünün yanında kalmayı tercih etmek;¹⁶²

– İffetlerine son derece dikkat etmek ve bu konuda şüpheli konuların tamamından uzak bulunmak;¹⁶³

– Allah'ın Kur'ân'daki emirlerini harfiyen yaşayıp, Resûlü'nün emirlerine itaat etmek;¹⁶⁴

– Evlerine sahip çıkarak, cahiliye açılıp saçılmasından uzak durmak;¹⁶⁵

161 Ahzâb 33/29.

162 Ahzâb 33/29;

163 Ahzâb 33/30,32,33,59.

164 Ahzâb 33/31,33,36.

165 Ahzâb 33/33,34.

– *Namazı ikâme etmek ve zekâtı eda etmek;*¹⁶⁶

– *Allah'ın ayetlerini ve Resûlü'nün sünnetini devamlı incelemek ve yaşayışlarında gündemde tutmak*¹⁶⁷ gibi özellikler inanan kadınlar için ihsana ulaşabilmeleri için yaşamaları gereken hedef özellikler olarak takdim edilmiştir.

Bu örnek hasletler, bu çalışmanın ikinci kitabında Hz. Peygamber'in “*Ailesiyle münasebetleri yönünden örnek özellikleri*” kısmında inceleneceği için bu konuyu oraya havale ediyoruz.

166 Ahzâb 33/33.

167 Ahzâb 33/34.

SABIR

Sabır, olaylar karşısında aklın ve dinin gerektirdiği şekilde kişinin kendisine ve iradesine hâkim olmasıdır. Sabır aslında genel bir kavramdır. Sabredilen yerler ve konumlar değiştikçe sabrın ismi de değişmektedir:

Vatanı ve mukaddes değerleri uğrunda savaşırken sabrediyor ve siperini terk etmiyorsa bu sabra **metânet ve şecaât** denir ki bunun zıddı korkaklıktır.

İnsanın yeme-içme ve cinsi isteklerine karşı helâl dairesinde kalarak sabretmesi ve isteklerinde dinin ölçülerine harfiyen uyararak sabretmesine **iffet** denir. “*Kim de Rabb’inin makamından korkar ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştırırsa o kişinin varıp ulaşacağı ve barınacağı yer cennettir*”¹⁶⁸ ayetinde bu sabır takdir edilmiştir.

168 Nâziât 79/40-41.

Kızdığı zaman sinirlerine hâkim olması ve gayzını yutarak sabretmesine **hilim** denir. Bazen dostları, yol arkadaşları ve yakınları tarafından; bazen başkaları tarafından canını sıkacak bir davranışla karşılaştığında bunlara karşı gösterdiği sabır **geniş gönüllülük** veya daha güzel bir tabirle **vicdan genişliği** ismini alır. Bunun tersi, insanın vicdan darlığına kendini bırakması ve asıl kendini meşgul etmesi gereken Hak rızasına ulaşma yolundan uzaklaşmasıdır:

[Vicdan, cehalet, kibir, gurur, bencillik gibi şeylerle daralır, büzüşür ve bir hodgâmlık dehlizine dönüşür. **Vicdan genişliği**, ilim, mârifet, muhabbet, mehâfet ve diğergâmlık hisleriyle mâmur gönüllere Allah'ın semâvî bir armağanıdır. Bir vicdan, bilgiye âşık, mârifet tiryâkisi, muhabbet soluklu ve Yaratan'dan ötürü herkese karşı da alaka duyuyorsa, o vicdanda içtimaî ruh belir-meye başlamış demektir ki, biz buna **vicdan genişliği** veya inkişafı diyoruz.]¹⁶⁹

Kişi konuşma konusunda iradesine hakim olarak sabrediyorsa bu sabra **diline hâkim olma veya sır tutma** denir. Bunun tersi patavatsızlık ve olur olmaz yerde konuşarak alçalmasıdır. Kur'ân'da bu durumların hepsi sabır ile isimlendirilmiştir. Sabır kelimesi farklı şekillerde Kur'ân'da 104 yerde tekrar edilmiştir.

İnsan kişiliğinin terbiye edilmesinde, yüce ve asil bir karakter kazanmasında, kişinin zorluklara dayanma kudretinin

169 M. Fethullah Gülen, Hak Karşısında Konumu ve Duruşuyla İnsan-2, Sızıntı, Mart 2004.

artırılmasında sabrın çok büyük bir önemi vardır. Hayat yolunda başarıya ve gerçek mutluluğa ulaşabilmek, karşılaşılan sıkıntıları göğüsleyebilmek, hayatın ağır yüklerine dayanabilmek, zamanın getireceği musibetlere dayanabilmek, Allah'ın adını yüceltme sorumluluğunu kaldırabilmek, Allah'a kulluk vazifesini hakkıyla yerine getirebilmek ancak sabırla mümkündür. Bu sebeple Kur'ân'da inananların sabırla donanmaları gerektiğini üzerinde çokça durulmuştur.

Sabır, kaynağı hiç tükenmeyen bir pınar gibidir. İmana ait güzel özellikler sabırdan kaynaklanır. Hz. Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem), iman hakkındaki “*İman iki kısımdır: sabır ve şükür*”¹⁷⁰ hadisi sabrın imanla olan derin bağlantısına işaret etmektedir. Bu sebeple sabır ve şükürün gerçek boyutlarından habersiz yaşama, imanın en önemli bu iki temel direğinden habersiz olma anlamına gelir. Oysa Allah'a yakınlaşma ancak iman ile mümkündür. Sabır ve şükürle donanma konusunda gayret etme, imanın dayandığı en önemli bu iki temele önem verme demektir.

Ayrıca sabır ve şükür Allah'ın esma-i hüsnâsından olan **Sabûr** ve **Şekûr** isimlerine ait özelliklerdendir.

Allah Sabûr'dur. Yani bir şeyin belirlenmiş vakti gelmeden, o şeyi yapma konusunda acele etmez, -mecbur olmamakla beraber- işleri belli bir takdir, ve kurallar üzerine yapar.

Allah Şekûr'dur. Yani kendisi için yapılan çok az ibadetler karşılığında büyük dereceler verir, sınırlı günlerde yapılan

170 Deylemî, *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, I, 111.

iyilikler ve ibadetler karşılığında sonsuz ahiret günlerinde nimetler lütfeder, iyiliklerin karşılığını kat kat verir.

Sabır insana, bir sorumluluğu yerine getirme sırasındaki zorluklara nasıl dayanabileceğini, amelî ve ilmî hedeflerine ulaşmak için elinden gelen bütün güç ve kuvvetleri nasıl kullanabileceğini öğretir. İster toplumla ilgili, ekonomik ve idârî sahada, ister ilmî araştırmalar sahasında, insanın hayatında gerçekleştirmeyi hedeflediği ideallerinin büyük bir kısmının gerçekleşebilmesi uzun bir zamana, düzenli ve programlı çalışmalara ihtiyaç duyar. Bundan dolayı insanın başarıya ulaşabilmesi ve hedeflerini gerçekleştirmesi için düzenli ve programlı bir araştırma ve çalışmanın sıkıntılarına sabretme, en vazgeçilmez unsurlardan birisidir.

Sabır ve zorluklara karşı dişini sıkma irade gücü ile çok yakından irtibatlıdır. Sabırlı insan iradesi güçlü olan kişi demektir: Azmi hiçbir hadise karşısında zayıflamaz, hangi zorluk ve engelle karşılaşırsa karşılaşsın himmeti kırılmaz, atalete, tembelliğe ve ümitsizliğe kapılmaz. Ancak irade gücü ile büyük mesuliyetler yerine getirilebilir ancak onunla yüce hedeflere ulaşılabilir.

Bunun yanında sabrın değişik açılardan bir çok yönden taksimi yapılabilir: Mesela hükümlerine göre sabır farz, nafile, mekrûh ve haram olmak üzere dört kısma ayrılır:

İnsanın haram kılınan şeylerden uzak durarak sabır göstermesi ve kendisine emredilen konularda azim göstermesi **farz**dır. Mekrûh görülen konulardan uzak durması ve müstehtaplara yerine getirmesindeki sabrı **nafile** kısmına girer..

Engel olması gerektiği bir yerde haksızlığa, zulme, mukaddes değerlerinin, vatanının, milletinin, iffetinin çiğnenmesine sessiz ve kayıtsız kalması **haram**dır. Dinin mekruh gördüğü bir hususa engel olmayarak kayıtsız kalmak ise **mekruhtur**. Görüldüğü üzere dinin ölçüleri sabrın hükümlerini belirlemektedir.

Sabrın en kapsamlı ve kabul gören sınıflandırması şu şekildedir:

[Sabır üçtür: **Biri**: Mâsiyetten kendini çekip sabretmektir. Şu sabır takvadır, “Allah Takva sahipleriyle beraberdir” sırrına mazhar eder. **İkincisi** musibetlere karşı sabırdır ki tevekkül ve teslimdir. “Allah sabredenleri sever”, “Allah tevekkül edenleri çok sever” şerefine mazhar ediyor.... **Üçüncü** sabır: ibadet üzerine sabırdır ki şu sabır onu mahbûbiyet makamına kadar çıkarıyor, en büyük makam olan ubûdiyet-i kâmile (mükemmel kulluk) yönüne sevk ediyor.]¹⁷¹

Sabrın değişik farklı bakış açılarına göre birçok taksîmi yapılmakla beraber biz bu çalışmamızda bu taksim üzerinde duracak ve **üstün azim sahibi peygamberlerin sabrını** da bu taksîme göre inceleyeceğiz:

1. Nefsin isteklerine karşı gösterilen sabır:

Hız. Yusûf'un (a.s.) “...Doğrusu ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabb'imın merhamet ettiği durumlar hariç, nefs-i emmâre kişiye devamlı surette kötülüğü emreder”¹⁷²

171 Bediüzzaman, Said Nursî, **Mektûbat**, 23. Mektup, Sözlük Yay., s.259.

172 Yusuf 12/53.

Kur'ân'da anlatılan bu sözündeki gibi insan nefsinin birçok istekleri vardır. Kişinin bu isteklere karşı dayanması, iradesini sağlam ve sarsılmaz bir şekilde tutması ciddi bir sabır gerektirmektedir. Yeme, içme ve cinsî arzularına karşı sabretmesi ve Allah'ın koyduğu helâl sınırların içinde kalması konusunda çok büyük bir imtihan ve deneme söz konusudur.

2. İnsanın karşılaştığı musibetlere karşı sabır göstermesi:

Sabrın bu kısmını şu kısımlara ayırabiliriz:

Birincisi: *Kişinin sahip olduğu şeyler konusunda başına gelebilecek musibet ve zorluklara sabretmesi.* Mesela bedenine bir hastalık geldiğinde Allah'a dua ederek sabır göstermesi; çocuklarına, aile fertlerinden birine gelen hastalık veya ölüm gibi bir musibet karşısında Allah'a olan güvenini devam ettirebilmesi gibi..

İkincisi: İnanan bir insanın, diğer insanları Allah'a ve Peygamberine tâbi olmaya davet ederken kendisine yapılan eziyetlere sabretmesi, davetine hiç sarsılmadan peygamberâne bir azimle devam etmesi, başına gelebilecek çeşitli imtihana karşı sabır göstermesi.

3. Allah'a kul olma konusunda gösterilen sabır:

İbadetlerin bütün çeşitlerini en güzel şekilde yerine getirmeye çalışma, sadece farzlarla yetinmeyip, bu farzların dışında birçok nafîle ibadette bulunma; Allah'a yaklaşmak ve O'nun hoşnutluğunu kazanmak için bütün zorluklara karşı sabretmek.. İnsanın çok şiddetli soğuğa rağmen

abdestini güzelce alıp namaz kılması; çok şiddetli sıcağa rağmen oruç tutması; zenginlik beklentisi içinde olmasına ve ihtiyaçlarına rağmen malını ve imkânlarını Allah'ın emir ve tavsiye ettiği hayır yollarına harcaması gibi birçok ibadet, sabır gerektirir. Sabır olmaksızın bu ibadetlerde başarılı olmak mümkün olmaz.

Üzerinde durduğumuz üstün azim sahibi peygamberlerin en önemli özelliği sabırdır. Hatta onları Ulü'l-Azim Peygamber olabilme seviyesine çıkararak en önemli özelliğın de sabır olduğunu görürüz. Kişinin olgun, dengeli, gelişmiş, üretken, müteşebbis bir şahsiyet sahibi olabilmesi, iç sıkıntılardan kurtulabilmesi ve psikolojik hastalıklardan salim kalabilmesi; hayatın zorluklarına ve zamanın hadiselerine dayanabilmesi sabra bağlıdır.

Ayrıca Allah'ın hoşnutluğunu kazanma yolunda gayret ederken bazılarının eziyet ve düşmanlıklarına dayanabilmesi, Allah'a ibadetlerini hakkıyla yerine getirebilmesi; şehvet, ihtiras ve arzularına mukavemet etmesi; çalışma ve faydalı şeyler üretme konusunda gayret göstermesi... Bunların hepsi kişinin nasıl sabır göstereceğini anlamasına ve tatbik sahasına koymasına bağlıdır. **Üstün azim sahibi peygamberler sabrın övülen bütün kısımlarını bizzat yaşamışlar ve insanlara bu konuda çok önemli bir ölçü olmuşlardır.**

Hz. Nûh'da (a.s.) Sabır

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh'un (a.s.) kavmini davet etmesi konusunda çok büyük bir sabır gösterdiğini görmekteyiz.

Kavminin içinde dokuz yüz elli sene boyunca kalıp, davetine devam etmesi¹⁷³ O'nun sabrının büyüklüğünü göstermektedir.

Hz. Nûh, davet metotlarının büyük bir kısmını kullandığı hâlde, çok azı hariç, kavminin kendisine iman etmemesine, kendisiyle alay etmelerine, hakaretlere maruz kalmasına rağmen davet vazifesini yerine getirirken hiç bir gevşekliğe ve sarsılmaya düşmemiştir:

*“O ana kadar iman edenler dışında artık kavminden hiçbir kimsenin iman etmeyeceği Hz. Nûh’a vahyedildi ve ‘Onların yaptıkları bu eziyetlerden dolayı ümitsizliği kapılma!’ denildi”*¹⁷⁴ ayetinden kavminden artık iman edecek hiç kimse kalmayınca kadar, O'nun ısrarla davetine devam ettiğini anlıyoruz.

Hz. Nûh, (a.s.) kavminin iman etmemesinden dolayı çok büyük bir sıkıntıya maruz kalmıştır: *“Nûh’u da (iyiliklerde örnek olma konusunda) önderlerden kıldık. O, (İbrâhîm ve Lût’dan) çok önce bize yalvararak dua etmişti. Biz de hem O’nu hem de beraberindeki iman edenleri çok büyük bir sıkıntıdan kurtararak duasını kabul ettik. Ayetlerimizi yalanlayan halka karşı O’na destek olup, O’na yardım ettik. Gerçekten onlar çok kötü bir toplumdur. Bu yüzden onların hepsini suda boğarak helâk ettik.”*¹⁷⁵ ayetlerinden Hz. Nûh’un (a.s.) ve beraberindeki iman eden topluluğun çok

173 Ankebut 29/14

174 Hûd 11/36

175 Enbiyâ 21/76-77.

büyük bir sıkıntıya sabrettiklerini anlıyoruz. Ayette geçen **'kerb'** kelimesi şiddetli üzüntü demektir. Kavminin eziyetleri, yalanlamaları, O ve beraberindeki kişiler üzerinde çok derin bir üzüntüye sebep oluyordu. Kavmi nesiller boyunca kendisine eziyet etmiş, hatta O'na eziyet etmeyi ve inanmamayı birbirlerine vasiyet edip, tavsiyede bulunmuşlardı.

İnsanların iman etmeleri için gayrette bulunan, her gün bu uğurda çok değişik sıkıntılarla karşılaşan ve bunlara katlanan gariplere, Hz. Nûh'un (Aleyhisselam) sabrı, hem bir teselli kaynağı, hem de güzel bir örnek olmuştur:

[Kendini Hakk'a adayıp da Allah'a dayanan insan, yürür vazife ve sorumlulukları istikâmetinde dönüp arkasına bakmadan. Bilir o nasıl bir kuvvete dayandığını ve kimin hesabına hareket ettiğini. Emindir hedefinden, yürüdüğü yolun doğruluğundan ve yol boyu bir lâhza olsun yalnız bırakılmadığından/bırakılmayacağından.....Bir gün gidip yollar bütünüyle sarpa sarınca ve ufuklar kararır her yanda telâş ve endişe uğultuları duyulunca da, ne yürüdüğü yola kahreder, ne panikler, ne de geriye döner; "Hakk'a dayanır, sa'ye sarılır, tevfiğe râm olur." ve Hz. Nuh gibi "Yâ Rab yenik düştüm; nusretinle teyit et." der ve bütün samimiyetiyle O'nun hıfzına, riayetine sığınır ve O'nun lütfedeceği çıkış anını ve çıkış noktasını beklemeye koyulur.]¹⁷⁶

176 M. Fethullah Gülen, "Allah ve Hâdiseler Karşısında Peygamberâne Duruş", **Kendi Dünyamıza Doğru**, s.121.

Hz. İbrâhîm'de (a.s.) Sabır

Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok ayetinde Hz. İbrâhîm Aleyhisselâm'ın sabrına örnekler verilmiştir. Bu ayetleri incelediğimizde O'nun şu konularda büyük bir sabır örneği göstermiş olduğunu görmekteyiz:

Babasının yalanlamasına ve tehditlerine sabretme

Hz. İbrâhîm Aleyhisselâm, davetinin başlangıcında yakını sayılabilecek bir kişi olan babasından bir destek görmemiş, destek bir yana O'nun eziyetlerine maruz kalmıştır. Babası tarafından gelen bu eziyetlere karşı O'nun çok sabırlı davrandığını, kesinlikle kırıncı bir tutum içine girmediğini görmekteyiz: *“Hani bir zaman İbrâhîm babasına ‘Babacığım, niçin işitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir fayda vermeyen bu şeylere ibadet ediyorsun?’ demişti...”*¹⁷⁷

Hz. İbrâhîm'in, (a.s.) babasına *‘babacığım’* şeklinde hitap etmesi; babasına bu şeylerin duymayan, görmeyen ve fayda sağlamayan şeyler olduğunu soru üslûbuyla söyleyerek yumuşatması O'nun davetindeki örnek üslûbunu göstermektedir.

O'nun bu yumuşaklığına babası çok sert ve kırıncı bir üslûpla karşılık vermiştir: *“İbrâhîm yoksa benim ilahlarıma sen sırtını mı dönüyorsun? Bu işten vazgeçmezsen seni taşta tutarım. Bir süre gözüme sakın görünme! Gözüm görmesin seni buralarda!”*¹⁷⁸

177 Meryem 19/42-45.

178 Meryem 19/46.

Hız. İbrâhîm (a.s.) akrabalık yönünden yakını bulunan bu kişiden gelen bu kırıcı tavırlara karşı sabretmiş ve “*Selamet, esenlik içinde kal. Rabb’imden senin için hidayet ve mağfiret isteyeceğim. Çünkü Rabb’im bana karşı çok lütufkârdır.*”¹⁷⁹ şeklinde cevap vermiştir.

Kavmine Karşı Sabretme

Hız. İbrâhîm, (a.s.) kavmini birçok şekilde tevhid dinine davet etmiştir. Putlarını kırıp, putların hiçbir şey yaratamayacağını göstererek onları ikna ettiği hâlde onlar O’nu yalanlamış ve O’nu yakarak ortadan kaldırmak istemişlerdi:

*“Eğer bir şey yapacaksınız O’nu yakın da ilâhlarınıza sahip çıkın! dediler. Biz de ateşe ‘Ey ateş İbrâhîm’e karşı serin ve selametli ol!’ diye emrettik. Aslında onlar O’nu tuzağa düşürmeyi düşünmüşlerdi ama biz onları hüsrana uğrattık. Asıl onlar tuzağa düştüler”*¹⁸⁰

Hız. İbrâhîm onları iman etmeye davet ederken bütün bu tehlikeleri göze almış ve bu eziyetlere karşı sabır göstermiştir.

Oğlu İsmâil’i kurban etme emrine teslimiyeti konusunda sabretme

Hız. İbrâhîm Allah’a çok büyük bir teslimiyet göstererek sabretmiştir. Biz bu konuyu özel olarak O’nun teslimiyeti konusunda ele almayı düşünüyoruz.

179 Meryem 19/47.

180 Enbiyâ 21/68-70.

Hz. Mûsâ'da (a.s.) Sabır

Hz. Mûsâ'nın (Aleyhisselâm) hem Firavun'un yaptığı eziyetlere hem de kavminin itaatsizliklerine karşı büyük bir sabır ve azim içinde olduğunu görmekteyiz.

Kavminin eziyetlerinden önce O, Firavun'un hakaret ve tehditlerine karşı çok büyük bir sabır ve kararlılık sergilemişti. Firavun, O'nu ve kavmini küçük görmekte ve onlara çok eziyet etmekteydi. O, bu tehdit ve eziyetlere rağmen daveti konusunda sebat etmişti. Neticede Firavun ve ordusu denizde boğularak helâk oldular.

Kavmi ise Hz. Mûsâ'nın bir peygamber olduğunu bildikleri hâlde O'nun emirlerine karşı çok gevşek bir tutum sergileyerek O'na eziyet etmişlerdi: *"Mûsâ kavmine şöyle demişti: 'Benim Allah'ın size gönderdiği bir elçisi olduğumu bildiğiniz hâlde niçin bana eziyet ediyorsunuz?' Onlar batıla meyledince Allah da onların kalplerini hakkı kabul etmekten uzaklaştırdı. Öyle ya Allah yoldan çıkmakta direten bir topluluğa hidayet vermez. Doğru yola ulaştırmaz.*¹⁸¹

Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kavminin şu özelliklerine karşı çok büyük bir sabır gösterdiğini görmekteyiz:

O'na itaat konusunda gevşek davranmaları: Bakara sûresinde anlatıldığı gibi Hz. Mûsâ (a.s.) onlara bir buzağı kurban etmelerini emrettiğinde çok soru sorarak emrini yerine getirme konusunda gevşek davranmışlardı. Buna rağmen Hz. Mûsâ (a.s.) onların bu tavırlarına

181 Saf 61/5.

rağmen sabırlı bir öğretmen üslûbuyla sorularına sabırla cevap vermiştir.¹⁸²

Arz-ı Mukaddese'ye¹⁸³ girmelerini emrettiği hâlde onların korkmaları ve gevşek davranmaları, “*Sen ve Rabbin gidin de siz savaşın! Biz burada oturmaya devam edeceğiz.*” “*İştittik ama isyan ettik*” demeleri karşısında kavmi hakkında Allah’a yalvarıp dua etmesi O’nun kavmini terbiye etme konusundaki büyük sabrını göstermektedir.¹⁸⁴ Hz. Mûsâ bu sabrı ile insanları terbiye konumunda bulunan kişilere önemli ve güzel bir misal olmuştur.

Birçok mûcizeyi gördükleri halde şirke girmeleri: Hz. Mûsâ ile beraber Mısır’da, oradan çıktıktan sonra Kızıldeniz’de büyük mucizelere ve nimetlere şahit oldukları hâlde yeniden şirke dönmeleri karşısında, Hz. Mûsâ’nın son derece üzülmesi, ama onları bırakmaması da onun sabrının büyüklüğünü ve peygamberlik vazifesinin sorumluluğunu yerine getirdiğini göstermektedir.¹⁸⁵

Hz. İsa’da Sabır

Kur’ân’da Hz. İsa’nın (a.s.) insanların eziyetlerine karşı büyük bir sabır içinde olduğunu, hakka davetini kabul etmeyen kişilerin bulunduğu yeri kuşatmaları ve O’nu öldürmek istemelerine karşı sabrettiğini görmekteyiz.¹⁸⁶

182 Bakara 2/67-74.

183 Kutsal topraklar anlamına gelen Arz-ı Mukaddese, Kudüs ve çevresidir.

184 Nisâ 4/153; Maide 5/21-26.

185 Araf 7/138-141, 148.

186 Âl-i İmrân 3/55; Nisâ 4/158. Bu ayetlerde Hz. İsa’nın (a.s.) öldürülmediğine ve çarmıha gerilmediğine dikkat çekilmektedir.

Ayrıca Hz. İsmâ'nın (a.s.) ibadetler konusunda devamlılığı gözeterek, irade ve kararlılık gösterdiğine de işarette bulunmuştur: “*Hayatta bulunduğum sürece Allah bana namaz ve zekâtı emretti...*”¹⁸⁷

Hz. Muhammed’de (sallallahu aleyhi ve sellem) Sabır

Hz. Peygamber Efendimiz’in (en güzel selam ve tahiyyat O’nun üzerine olsun), bütün hâl ve davranışlarında sabrın büyük bir tesiri vardı. O’nun sabır konusunda söylediği şu hadis, bütün ibadetlerin kaynağının sabır olduğunu göstermektedir:

“.....*Namaz nûrdur, zekat ve sadaka burhandır* (kişinin imanında doğruluğunu gösteren bir işarettir), **sabır** ise ‘**ziyâdır**’, *Kur’ân senin ya lehinde veya aleyhinde bir hüccettir. Her insan sabahladığında nefsinı satar, bazıları bu satışında (Allah’ın kendisine emanet verdiği şeyleri O’nun rızası yolunda kullanarak) nefsinı gerçek bir hürriyete kavuşturur. Kimisi de öyle bir satışta bulunur ki kendini helâk eder.*”¹⁸⁸

Allah’ın Resûlü, bu hadisinde **sabır** için, ‘**ziyâ**’ tabirini kullanmıştır. **Ziyâ** bütün ışıkların kaynağı olan bir ışık kaynağıdır. Diğer parıltılar ve yansımalar hep **ziyâ**dan kaynaklanırlar. Çünkü **ziyâ’nın** kaynağı bizzat kendisi olup, ışığı başka yerden almamıştır.

187 Meryem 19/31.

188 Müslim, **Tahâre** 1.

Nûr ise ziyâdan gelen ışığın bir yansımasından ibarettir. Eğer kendisine ışık sağlayacak bir **ziyâ** bulamazsa **nûr** karanlığa dönüşür. Örneğin; güneşi bir **ziyâyâya**, ayı ve dünyayı ise **nura** örnek olarak verebiliriz. Eğer güneş olmazsa hem ay, hem dünya, hem de diğer gezegenler karanlık içinde boğulmaya mahkum olacaktı. Hz. Peygamber bu hadisinde **sabır** için **ziyâ** diyerek, **sabrın** diğer bütün ibadetlerin kaynağı olduğuna ve eğer sabır olmazsa ibadetlerin de layık olduğu şekilde yerine getirilemeyeceğine işaret etmiştir. Namaz için **Nûr** demiştir. Yani namaz, aydınlığını **sabır** güneşinden almaktadır. Namazın layık olduğu mükemmel şekil ve devamlılığı ancak sabır ile sağlanır.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in sabrı ile ilgili birçok ayet vardır. Bu ayetlerin birçoğunda kendisine sabretmesi emredilmiştir. Hz. Peygamber'e sabrın emredildiği bu ayetleri, değişik açılardan incelemek mümkünse de, genel bir şekilde ele alırsak şu iki şekilde ele alabiliriz:

Birinci olarak: İnsanlarla münasebetlerinde; Allah'a davet etme yolunda karşılaştığı zorluklara karşı sabretmesinin emredilmesi, teselli edilmesi, metanetini devam ettirmesinin istendiği ayetler:

Bu kısım ayetlerde Hz. Peygamber'in Allah'a davet yolunda inkarcılar tarafından uğradığı sıkıntılara karşı sabretmesi emredilmiştir: Üstün azim sahibi peygamberlerin en önemli özelliklerinin onların sabırları olduğu ve Allah Resûlü'nün de onlar gibi sabretmesinin gerektiği bildirilir:

“O hâlde Ey Resûl’üm! O üstün azim sahibi olan peygamberler nasıl sabrettiyse, sen de öyle sabret. Onların (imana girmeleri konusunda) acele etme!...”¹⁸⁹

“Sabret, senin bu sabra ulaşman ancak Allah’ın yardımı, havli ve kuvveti ile mümkündür. Onlardan dolayı üzülme ve onların sana karşı kurdukları tuzaklardan dolayı sakın bir sıkıntı ve kaygıya düşme!”¹⁹⁰

Bu ayette Hz. Peygamber’e sabrın ancak Allah’ın yardımı, kuvvet vermesi ve iradesiyle kazanılabileceği bildirilmiş, insanların kendisine isyan etmelerinden dolayı üzülmemesi istenerek teselli edilmiş, onların kendisine gösterdikleri düşmanlıktan, vermek istedikleri zararlardan dolayı bir sıkıntıya düşmemesi istenmiştir.

Bu ayetten hemen sonra “Allah (nefislerinin arzularına karşı sabredip) takva dairesinden ayrılmayan ve bütün işlerini ihsan ile yapanlarla beraberdir.”¹⁹¹ denilerek, Allah’ın insana zorluklar karşısında sabrı bahşetmesi, ona gelebilecek zararlara karşı korumasının sebebinin insanın gösterdiği takvası ve ihsan neticesinde olduğuna da önemli bir işaretle bulunulmuştur. **Yani insan, Allah’ın haram kıldığı şeylerden uzak kalarak, nefsin hoşuna giden birçok arzusuna gem vurarak takva ile amel ettiğinde; bütün işlerini sağlam yaparak itkânı gözettğinde, ihsan ile amel ettiğinde** Allah O’na büyük

189 Ahkâf 46/35.

190 Nahl 16/127.

191 Nahl 16/128.

bir sabır vermeyi; her türlü zorluk ve sıkıntıdan korumayı taahhüt etmektedir.

Şu ayetlerde de Hz. Peygamber'in inkarcılara karşı sabır göstermesi emredilmiştir: “*O hâlde sabret! Çünkü Allah'ın va'di haktır. İnanmamış olanlar sakın seni bir gevşekliğe ve ümitsizliğe sevk etmesin.*”¹⁹²

Hz. Peygamber'e sabır emredilirken Hz. Davûd, Hz. Eyyûb ve üstün azim sahibi peygamberlerin sabrını örnek alması tavsiye edilmiş, Hz. Yûnûs'un durumuna işarette bulunulmuştur.

Hz. Davûd'un sabrına işaret edilen Sâd sûresinde Hz. Peygamber'e O'nun gibi sabırlı olması emredilerek Hz. Davûd'un **ibadet** ve **insanların adaletle idare edilmesi** konusundaki örnek tavırları hatırlatılmış, bilhassa bu iki konuda sabırlı ve dirayetli olması istenmiştir:

“*Resûl'üm! İnkarcıların söyledikleri o laflara sabret ve kuvvetli ve dirayetli kulumuz Davûd'u hatırla ki O devamlı Allah'a yönelirdi...*”¹⁹³ Sâd sûresinde Hz. Davûd'un üzerinde durulan iki hasleti O'nun örnek sabrını gösterir:

Birinci olarak: İbadetleri mükemmel bir şekilde yerine getirmesi; diğeri **insanların arasında adaletle hüküm verme** konusundaki hassasiyeti.. Bu iki özelliğin bir kişide gerçekleşmesi için çok büyük bir sabra ve irade gücüne ihtiyaç olduğuna işaret edilir. Hz. Peygamber'in bu

192 Rum 30/60.

193 Sa'd 38/17.

iki hasleti en güzel şekilde yaşadığını çok kesin ve açık bir şekilde bilmekteyiz: İbadetlerine baktığımızda O'nun ne kadar sabırlı, iştiyaklı olduğu hemen göze çarpar. İnsanlar arasında adaletle idare konusunda da O'nun mükemmel bir örnek olduğuna temiz hayat hikâyesi olan sîreti ve güvenilebilir hadis kitapları şahitlik etmektedir.

Bedenî rahatsızlıklar konusunda da Hz. Peygamber mükemmel bir sabır göstermiştir. Savaşlarda yaralanması; çocuklarının vefatına şahit olması, hastalık çekmesi, başının ağrması gibi birçok rahatsızlık çekmiş, bunların hepsine sabretmiş ve bu konuda insanlara en güzel bir şekilde örnek olmuştur. Zaten peygamberlerin birer beşer olmalarındaki hikmet onların bu sıkıntılara karşı sabredip, insanlara örnek teşkil etmeleridir. Sıkıntı çekmeyen bir meleğin bunu gerçekleştirmesi düşünülemezdi.

Bu konuda Kur'ân'da Hz. Peygamber'e ve ümmetine Hz. Eyyûb'un sabrı örnek gösterilir: *"Eyyûb'u da hatırla. Hani O Rabb'ine şöyle nida etmişti: 'Ey Rabb'im bana bir zarar dokundu. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!'"* Hz. Eyyûb'un örnek gösterilen bu sabrı O'nun bedenindeki hastalık musibetine karşı nasıl sabır gösterdiğini, Allah'a itiraz etmek yerine O'na dua ve yalvarmaya yöneldiğini göstermektedir.

Sabır İbadet ve Huzura Ulaşma

İkinci olarak, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s), **sabırın ibadetlerle birlikte emredilmesi,** karşılaştığı

zorluklara karşı Allah hoşnutluğu için yaptığı ibadetlerine dayanması, ibadetlerle sabrına destek vermesinin tavsiye edildiği ayetler:

Birçok ayette sabrın ibadetlerle birlikte emredildiğini görmekteyiz. Bu bize bir insanın hayat yolunda karşılaştığı birçok zorluk karşısında yılgınlığa ve ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini; aksine bütün bu zorluk ve güçlükleri aşmak üzere Allah'a yönelip, O'na ibadet etmesinin kişiyi huzura ve kurtuluşa götüreceğini bildirmektedir.¹⁹⁴

*“O hâlde onların iftira ve eziyet içeren sözlerine karşı sabret. Güneşin doğumundan önce ve batımından sonra Rabb’ini hamd ederek tesbih eyle. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu tesbih et.”*¹⁹⁵

*“O hâlde sabret. Çünkü Allah’ın va’di gerçektir. Ümmetinin günahlarının affedilmesi için de istiğfar et. Sabah akşam (namaz kılarak) Rabb’ini hamd ederek tesbih et”*¹⁹⁶

*“Rabb’inin hükmüne sabret, çünkü sen bizim himâyemiz altındasın. Namaza kalktığında da Rabb’ini hamd ederek tesbih et. Gecenin bir kısmında ve bilhassa yıldızların batışının ardından O’na ibadet edip, O’nu tenzih et”*¹⁹⁷

194 Akgül, Muhittin, *Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber*, s.167.

195 Kâf 50/39-40.

196 Mü’min 40/55

197 Tûr 52/48-49.

ŞÜKÜR

Üstün azim sahibi peygamberlerin insanlara örnek olan en büyük ortak özelliklerinden birisi de onların Allah'a şükür duygu ve düşünceleriyle dolup taşmalarıdır.

Şükür, kişinin kendisine yapılan ihsanları, iyilikleri düşünmesi, bunları hatırlayıp, yâd etmesi; kendisine yapılan bu iyilik ve nimetlere karşılık olarak dili, bedeni ve kalbi ile nimet vereni güzel bir şekilde sena etmeye çalışmasıdır.

Ayrıca şükür, kulun Allah'ın kendisine nimet olarak verdiği işitme, görme ve bunların dışındaki bütün varlığını Allah'ın kullanılmasını murat ettiği ve hoşnûd olduğu çerçeve içinde kullanmasıdır.

Hiçbir dünyevî karşılık beklemezsizin kendisi ile bir iyiliğin ve faydanın hedeflendiği iyiliklere **nîmet** denir. **Nîmet** ile şükür arasında 'birbirini gerektirme' münasebeti vardır. Yani bunlardan birinin varlığı diğerinin varlığını gerektirir.

İnsanların yaptıkları bütün ibadetler ileride alınması beklenen ücretler için değil; kendilerine verilen nimetlerin şükürünü yerine getirmek için olmalıdır. Evet, insan mükâfatını zaten üzerindeki nimetlerle almıştır: ¹⁹⁸

Büyük bir celâl sahibi Yüce Yaratıcı bizi varlık âleminde var etmiş; var etmesinin yanında bize hayat nimetini vermiştir. Sonra bu varlığımızı sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmemiz için önümüze nimet sofraları içinde yiyecekler koymuştur.

Hayatın ötesinde diğer canlılardan farklı olarak insan olma nimetiyle bizi donatmıştır. İnsan olma durumu, maddi rızıkların yanında birçok manevî ihtiyaçları da gerektirdiği için insanın önüne duyularıyla hissedip, akıyla kavrayabileceği yıldızlar, güneşler, ağaçlar, denizler koymuştur.

İnsan olmanın ötesinde insanın insan olmasının anlamının evrensel boyutuyla en güzel ve mükemmel şekilde yaşanabileceği **İslâmiyet** ve **İman** etme nimetlerini insanın önüne koymuştur. Bu iki büyük nimetin yaşanabilmesi için gerekli olan Yaratıcı'nın bütün güzel isimlerinin ve sıfatlarının çizdiği sonsuz bir dairede sonsuz bir mutluluk ve lezzeti bizim için açmıştır.

İmanın bir ışığı olan **sevgi** duygusunu insana vermesiyle sonsuz bir nimet sofrası, derin bir mutluluk kapısını açmıştır. Yani insan maddesi yönüyle son derece sınırlı, zayıf bir varlık olmasına rağmen, Yüce Yaratıcı'nın ihsanı

198 Bediüzzaman, Sözler, 24. Söz, 5.Dal, 2.Meyve, s. 469.

ile son derece büyük, değerli ve kapsamlı bir varlığa dönüşmüştür. Önünde Allah'ın sevgisi ve marifetine açılan, ışıktan bir helezon açılmıştır.

İnsan kendisine verilen **varlık, hayat, insan olma, İslâm ve imana ulaşma** gibi çok büyük nimetler ile zaten ücretini almıştır. Bu nimetlerin karşılığında Allah'a kullukta bulunma gibi kendisine haz ve mutluluk verecek hafif fakat çok lezzetli kulluk vazifesiyle sorumlu kılınmıştır.

Bu durumda kişinin günahlarının affedilerek cennete ulaşması, onun kulluğunda gösterdiği niyetine bağlı olarak tamamen Allah'ın fazlı ve lütfu ile gerçekleşir.

Peygamber Efendimiz (Sallallahü aleyhi ve sellem): “Hiç kimsenin ameli onu cennete ulaştıramaz,” dediğinde sahabenin “sende mi ey Allah'ın Resûl'ü?” diye sorularına “Evet ben de, ancak Allah'ın beni fazlı ve merhameti ile kuşatması ile kurtulurum. O hâlde dosdoğru ve istikâmet üzere olunuz, Allah'a kendinizi yaklaştıracak amellerde bulununuz...”¹⁹⁹ hadisi bu noktaya dikkat çeker.

Şükür hamd gibidir. Fakat hamd, şükürden daha umûmîdir. Mesela bir kişi hem güzel hasletlerinden dolayı, hem de yaptığı iyiliklerden dolayı **hamd ve sena** edilebilir; ama şükür kendisine teşekkür edeceğimiz zat tarafından bize ih-san edilen nimetlere mukabil yapılan bir teşekkürdür. Yaptığı iyiliklerden dolayı şükür yapılır, güzel haslet ve sıfatlarından dolayı ona hamd edilir, (Yani hamd: Bir zatı hem güzel

199 Buhârî, **Merzâ**, 19; **Rikâk** 18; Müslim, **Münâfikîn**, 71-73,75,76,78; İbn Mâce, **Zühd** 20.

sıfatları hem de iyilikleri sebebiyle övmek ve ona teşekkür etmektir. Ama şükür ise kişiye ulaşan iyiliklerinden dolayıdır.)²⁰⁰

Şükür kelimesinin “bir şeyi açmak ve göstermek” anlamına gelen “keşera” kelimesinden dönüştürüldüğü söylenir. Bu durumda şükür, insanın üzerinde bulunan nimetleri, bu nimetleri verene sena etme maksadıyla üzerinde göstermesi ve açıklamasıdır. Buna Kur’ân’daki tabiriyle *tahdîs-i nîmet* denir. **Tahdîs-i Nimet**, Allah’ın nimetlerinin ne kadar büyük ve değerli olduğunu gösterip anlatma niyetiyle kişinin üzerine konulmuş nimetleri göstermesi ve hatırlatmasıdır. Gurura ve kibre düşmemek şartıyla bu durum Duhâ sûresinde tavsiye edilmiştir.

Ayrıca “şekrâ” kelimesi **dopdolu** demektir. Bu durumda şükür, kişinin kendisine nimet veren (Mün’im) Allah’ın zikriyle dolu olmasıdır.

Şükürün Üç Boyutu

Şükür **ilim, hâl ve amel** boyutlarına dayanır:

Şükürün **ilim boyutu**, nimetin, nimeti veren Mün’im tarafından kendisine ulaştığını anlamaktır. **Hâl boyutu**, nimete mazhar olan kişide nimetten dolayı meydana gelen sevinç ve ferahlık hâlidir. **Amel boyutu** ise kişinin kendisine bu nimetleri bahşeden zâtın emirlerini, sevdiği ve hoşnut olduğu şeyleri yerine getirmesidir. İlim asıl olup hâli

200 İbn Manzûr, **Lisânü’l-Arab**, IV,424-427; M. Fethullah Gülen, **Fatiha Üzerine Mülâhazalar**, s. 109.

netice vermekte, hâl ise beraberinde ameli getirmektedir. Üstün azim sahibi peygamberlerin şükürlerini kavrayabilmek için şükürün bu temellerinin ve şekillerinin anlaşılmasında fayda vardır.

Şükürün ilme dayanan yönü, üç şeyi bilmektir: Birincisi nimetin kendisini bilmek; ikincisi bu nimetin niçin nimet olduğunu kavramak, üçüncüsü ise nimeti bahşeden Yüce Yaratıcı'yı tanıma ve nimetin kendilerinden kaynaklandığı, olduğu isim ve sıfatlarını kavramaktır.

Bize gelen iyilikler ve nimetler bazen insanların eliyle gelirler. Ama onlar sadece birer vasıtaadır. Asıl nimeti veren Allah'tır. **Şükürün ilmi yönünün** gerçekleşmesi bütün nimetlerin, gerçek nimet verici Allah tarafından kendisine geldiğini, nimetin kendileri aracılığıyla gelen her sebebin ve vasıtanın O'nun emri altında bulunduğunu anlamakla mümkündür. Bu seviyede bir kavrama Allah'ı **tevhid ve takdis**²⁰¹ etmeye bağlıdır. Nimetlerin ve iyiliklerin bu şekilde kavranması insanı şirke girmekten ve insanların önünde zillete düşmekten koruyan önemli bir faktördür. Zaten insanda bulunan bütün güzel özellikler vicdanında bulunan iman ve bu imandan kaynaklanan Allah hakkındaki bilgisinin ve sevgisinin beraberinde gelmektedir.

İnsan, üzerindeki bütün nimetlerin Allah'tan geldiğini anlamadıkça şükretmiş olamaz. Eğer

201 Takdis etmek: Allah'ın her türlü eksiklikten beri ve yüce olduğuna yürekten inanarak kabul etmektir. Tevhid etmek: Allah'ın birliğine inanmak; bütün iyiliklerin, güzelliklerin O'nun tarafından yaratıldığına iman etmektir.

nimetlerin kaynağı konusunda şüpheye girerse ne nimeti ne de nimet vereni tanıyamaz. Dolayısıyla gelen bu nimete de gerektiği gibi sevinemez, kıymetini bilemez. Nimet veren hakkındaki marifeti (bilgisi) azaldıkça nimet karşısındaki sevinci ve lezzeti de azalacak; nimet karşısındaki sevinci ve lezzeti de azaldıkça ibadetleri ve güzel amelleri de azalacaktır.

Nimet karşısında sevinmenin en yüksek mertebesi şudur: ***Kulun Allah'ın kendisine verdiği bu nimetle O'na daha çok yakınlaşabilme, O'nun razı olduğu kullar arasında bulunabilme ve O'nun cemaline devamlı bir şekilde bakabilme fırsatını yakaladığından dolayı sevinmesidir. Bu şükürde en yüksek mertebedir.***

Bu şükrün kişide bulunduğunu gösteren alâmetler şunlardır: Böyle bir kişi dünyaya ait bir nimete ve iyiliğe kavuştuğunda dünyanın ahiretin bir tarlası olduğunu bilir ve bu nimeti kullanarak ahiret hayatı için daha çok çalışabildiği için sevinir. Ayrıca kendisini Allah'ı anmaktan alıkoyan ve O'nun hoşnutluğunu kazanma yolundan yüzünü çevirten, nimet gibi görünen ama aslında nikmet (yani yokluk, felâket) olan şeylere ulaştığında ise üzülmesidir. Çünkü bu kişi nimeti sadece bu nimetin lezzetinden dolayı istememekte, aksine bu nimete ulaştığında, Allah'a yaklaşılmaya vesile olduğundan sevinmektedir.²⁰²

202 Gazâli, *İhyâ*, IV,83.

Amelî şükür üç kısımda incelenebilir:

1. **Kalbî şükür:** Kişinin üzerindeki nimetleri tefekkür edip anlaması, kıymetlerini takdir edebilmesidir. Şükrün bu kısmının şükrün ilmi boyutuyla çok yakından alakası vardır.

2. **Dil ile yapılan şükür:** Nimet verene karşı O'na teşekkür ederek evrad-u ezkâr ile senada bulunmaktır.

3. **Bedenî azalarla şükür:** Her uzuv ve her latifeyi yaratılış gayesi istikâmetinde kullanmak ve onlara mahsus kulluk vazifelerini yerine getirmektir. Kişinin bütün azalarının şükretmesi, üzerlerinde bulunan nimetlere karşılık onların büyüklükleri miktarınca bu nimetlerin kendi cinslerinden karşılığının verilmesidir.²⁰³

Kur'ân-ı Kerîm'de üstün azim sahibi peygamberlerin, şükrün bütün bu çeşitlerini en güzel şekilde göstermiş olduklarını görmekteyiz:

Hız. Nûh'da (a.s.) Şükür

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh ve Hz. İbrâhîm'in şükretmeleri üzerinde özel bir şekilde vurgu yapılmıştır. Hz. Nûh için "O bizim çok şükreden kullarımızdandı"²⁰⁴ denilir. Biz Hz. Nûh'un (a.s.) kulluğu üzerinde dururken O'nun çok şükreden bir kul olması üzerinde durduğumuz için bu konuyu oraya havale ediyoruz.²⁰⁵

203 M.Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri I*, s.137-138.

204 İsrâ 17/3.

205 Bkz: "Hz. Nûh'da Kulluk" başlığı.

Hız. İbrâhîm'de (a.s.) Şükür

“İbrâhîm, gerçekten Hakk'a yönelen (hanif), Allah'a itaat eden bir önder idi (ümme); Allah'a ortak koşanlardan değildi. Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.”²⁰⁶

Küçük İyiliklerin Kıymeti Bilinmeden Büyük Mutluluklara Ulaşılamaz

Yukarıdaki ayet hakkında büyük İslâm âlimi Fahreddin Râzî şöyle bir soru sorarak önemli bir konuya dikkat çeker:

“Bu ayet-i kerimede Hz. İbrâhîm hakkında ‘Allah'ın nimetlerine şükreden bir kişiydi’ denilirken “**Şâkiran li en'umih**” denilerek az çoğulluğu bildiren ‘**en'um**’ kelimesi seçilmiştir. Bu çoğul, Arapçada, az ve küçük olan çoğul şeyleri bildiren bir yapıda olması sebebiyle bu kelime ‘**az ve küçük olan nimetleri**’ ifâde eder.

Oysa Hz. İbrâhîm'in (a.s.) üzerindeki nimetler hem sayılayacak kadar çok, hem de baş döndürecek kadar büyüktü. Bu kelime yerine **çok fazla ve büyüklüğü** ifade eden “**niam**” kelimesinin seçilmesi gerekmez miydi?”

Tefsircimizin bu soruya verdiği cevap aynı zamanda Hz. İbrâhîm'in şükür konusundaki çok önemli bir özelliğine işaret etmektedir:

“Evet ayette O'nun nimetlere çok şükredici olması az ve küçük nimetleri bildiren **en'um** kelimesiyle bildirilir. Çünkü

206 Nahl 16/120-121.

Hız. İbrâhîm kendisine ulaşan nimetler az veya küçük görünse bile, bu nimetler için çok şükreder, bunların kıymetini bilir, onlar için de şükürde bulunurdu. Bu ifade tarzıyla ‘O, az nimete bu kadar çok şükrederdi. Bir de çok nimet kendisine ulaştığında nasıl şükrettiğini siz düşünün!’ denilmektedir.²⁰⁷

İnsanlar çoğu zaman ellerinde bulunan nimetlerin değerini bilmez, onları küçük görürler. Oysa kişinin mutlu olması aslında küçük nimetlerin bir araya gelmesiyle mümkündür. Bu sebeple küçük görülen nimetlere bile şükürde bulunmak inanan bir insana çok yakışmaktadır. Hız. İbrâhîm, insanın elindeki nimetlerin değerini bilmesi, onları küçük görmemesi, küçük gibi görülen nimetlerin bile aslında kıymetinin bilinmesi gerektiği konusunda insanlara çok güzel bir örnek olmuştur.

Hız. İbrâhîm kendisine verilen nimetlerin şükürünü, onları hayırlı ve faydalı yerlerde kullanarak en güzel şekilde eda etmiştir. Kendisine bahşedilen evlât nimetine karşı şu şekilde şükreder: *“Allah’a hamd olsun ki ilerlemiş yaşıma rağmen bana İsmâil ve İshâk’ı bahşetti. Benim Rabb’im duaları en güzel şekilde işitendir.”*²⁰⁸

Hız. Mûsâ’da (a.s.) Şükür

“(Allah) dedi ki: Ey Mûsâ seni peygamber yaparak ve seninle konuşarak diğer insanlar arasından seni seçtim. O

207 Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, XX,134.

208 İbrâhîm 14/39.

hâlde sana verdiğim bu peygamberlik vazifesini hakkıyla yerine getir²⁰⁹ ve şükreden kullarımdan ol!”²¹⁰

Bu ayetlerde Hz. Mûsâ’dan, (a.s.) kendisine verilen nimetleri izhar ederek şükretmesi istenmiştir.

Tefsirci İsmâil bin Kesîr, Hz. Mûsâ’nın (a.s.) bu seçilme nimetiyle ilgili olarak şöyle bir açıklama getirir:

“Allah Hz. Musa’ya (a.s.) peygamberlik vererek ve O’nunla konuşarak zamanının âlemleri üzerine O’nu seçmiştir. Hiç şüphe yok ki Hz. Muhammed (Sallallahü aleyhi ve sellem), Peygamberlerin sonuncusu’dur, (Hatemü’l-Enbiyâ) dini ve dinine tâbi olan Müslümanlar kıyamete kadar var olacaklardır. Hz. Muhammed’den (sallallahü aleyhi ve sellem) sonra en yüce peygamber Hz. İbrâhîm Halîlullah, ondan sonra da Mûsâ Kelîmullah’tır.”²¹¹

Hz. İsâ’da (a.s.) Şükür

Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İsâ’ya (Allah’ın selâmı üzerine olsun) verilen nimetler geniş bir şekilde anlatılır. Kendisine lütfedilen birçok husus söylenirken “*şu nimetimi hatırla*” denilmektedir:

“Ey Meryem oğlu İsâ! Hem senin, hem de annen üzerindeki nimetimi hatırla, hani ben seni Ruhü’l-Kudüs’le (Cebrâil

209 Bazı tefsirlerde Hz. Mûsâ’nın (a.s.) Allah’ı bu dünyada görme isteği karşısında ‘sana verilen bu peygamberlik vazifesine kanaat et, gücünün yetmeyeceği şeylerden daha fazlasını isteme ve Allah’a şükreden kullardan ol’ manası verilmiştir. İbn Kesîr, **a.g.e.**, II, 247; Âtûsî, **a.g.e.**, IX, 56-57.

210 A’râf 7/144.

211 İbn Kesîr, **a.g.e.**, II,247

ile) teyit etmiştim. Sen beşikte iken de yetişkinlik çağına girdiğin zamanda da insanlarla konuşmuştun. Ben sana kitabı, hikmeti, Tevrât ve İncil'i öğretmiştim. Sen benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyor, ona üflüyordun, O da benim iznim ile kuş oluveriyordu....”²¹²

Hız. İsa (a.s.) havâriilerin isteklerine binaen Allah'a dua ederek bir sofranın indirilmesini istemiş, Allah O'nun bu duası üzerine sofrayı indirerek karşılık verdiğinde ise Allah'a şükürde bulunmuştur.

Hız. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) Şükür

Kur'ân-ı Kerîm'de Hız. Peygamber Efendimiz'e (Sallallahü aleyhi ve sellem) öğretilen ilk sûre olan Fatihâ sûresinde “*Hamd, sadece âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur*” denilerek, hamd etmenin inanan bir kişinin hayatında ne derece önemli olduğuna dikkat çekilir. Bir gün içinde sünnetleriyle beraber beş vakit namaz kılan bir insan günde kırk defa bu sûreyi okumakta; nafîle namaz kılması durumunda bu sayı daha da artmaktadır. Bu bize ibadetlerin manasının şükür üzerinde odaklandığını gösterir. İbadetler şükürün kalbî, lisânî ve bedenî yönünü oluşturmaktadır.

Peygamber Efendimiz'e (Sallallahü aleyhi ve sellem) şükürü en mükemmel şekliyle yerine getirmesi şu ayetle emredilir: “*Sen sadece Allah'a kullukta bulun ve şükredenlerden ol !*”²¹³ Bu

212 Mâide 5/110.

213 Zümer 39/66.

ayetten önce geçen ayetlerde Allah'a şirk koşanların bütün amellerinin boşa gideceği bildirilmektedir. Bu ayette **şük-rün ilmî temeline** dikkat çekilmiştir: Yani kişinin üzerindeki nimetlerin idrakinde olması, bu nimetlerin niçin nimet olduklarını kavraması, nimeti bahşedenin sıfatlarını anlaması, nimetlerin asıl kaynağının Allah olduğunu bilmesi; dolayısı ile şirkin her çeşidinden uzak bulunması şükürün ilmî yönüne bakar. Bu ayetle, şükürün bu cihetinin Hz. Peygamber'de gerçekleşmiş olduğu gösterilmekte, şükürü en mükemmel şekliyle yerine getirebilmenin tevhid ve takdise bağlı olduğuna işaret edilmektedir.

Hz. Peygamber'in sabır hakkındaki yukarıda naklettiğimiz hadisinde "İman iki kısımdır: sabır ve şükür" demesi, O'nun kulluk hayatının **sabır ve şükür** üzerinde şekillenmiş olduğunu gösterir. O'nun hayatının her anında derin bir şükür hâli içinde olduğunu görmekteyiz.

İnananların annesi Hz. Âişe (r.a.), O'nun Allah'ın kendisine verdiği nimetlere karşı ne derece derin bir şükür hâli içinde olduğunu şöyle anlatır:

"O'nun hangi hâli güzel değildi ki? Bir gece benim yanıma geldi, yatağa girdi, hatta cildi benim cildime dokundu.

Sonra bana dedi ki: 'Ebûbekir'in kızı! Müsâde eder misin bu gece Allah'a ibadet edeyim?' dedi. Ben: 'Ben senin yakınında bulunmayı tercih ederim ama senin bu arzuna daha çok önem veririm' dedim ve O'na izin verdim.

Kalktı, bir su tulumundan abdest aldı. Sonra namaz kıldı. Namazda çok ağlıyordu. Hatta gözyaşları göğsünden aşağı akıyordu. Sonra rükû'ya gitti, ağlamaya devam ediyordu. Secdeye gitti yine ağladı, sonra başını kaldırdığında yine ağladı. Bu ağlama hâli Bilâl sabah namazının ezanını okuyuncaya kadar devam etti.

Ben O'na Ey Allah'ın Resûl'ü! Allah senin geçmiş ve gelecek bütün hatalarını affettiği hâlde niçin bu kadar çok ağlıyorsun?" diye sorunca O: 'Allah'a çok şükreden bir kul olmayayım mı?' cevabını verdi.²¹⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok ayette O'na hamd etmesi emredilmiştir: "Rabb'ine hamd ederek, O'nu tesbih eyle ve O'na istiğfar et!"²¹⁵ "Sabret, çünkü sen devamlı bizim korumamız ve gözümüz altındasın. Kalktığın zaman da Rabb'ine hamd ederek, tesbih et!"²¹⁶ "Hiç ölmeyen daima mutlak hayat sahibi Allah'a tevekkül et. O'na hamd ederek, O'nu tesbih et..."²¹⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Resûl'üne hamd etmesinin devamlı emredilmesi, O'nun hayatı boyunca şükür eden kullardan olmaya çalışması inananlar için çok önemli bir örnek özelliği olmuştur.

214 Buhârî, **Teheccüd**, 6, **Tefsir**, 48; Müslim, **Münafikîn**, 79-81; Tirmizî, **Salât**, 187.

215 Nasr 110/3.

216 Tûr 52/48.

217 Furkân 25/58.

TEVEKKÜL VE TESLİMİYET

Üstün azim sahibi peygamberlerin üzerinde durulan en önemli özelliklerinden birisi de onların Allah'a dayanmaları, O'na karşı mükemmel bir **tevekkül ve teslimiyet** içinde bulunmalarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde onların bu özelliklerine dikkat çekilmiş, inanan kişilerin Allah'a nasıl **tevekkül ve teslimiyet** içinde bulunmaları gerektiği üzerinde durulmuştur.

Tevekkül insanların ellerinde bulunan hiçbir şeye dayanmaksızın Allah'ın kudretine dayanıp güvenmek, hatta Allah'tan başka güç kaynaklarının bulunabileceği düşüncesinden rahatsızlık duymak, bütün sebeplerin üstünde sebepleri yaratana dayanmaktır.²¹⁸

Teslimiyet ise Allah'ın emirlerine sınıksız bağlanıp boyun eğmek, kendi arzularına uygun düşmeyen işlerde

218 M.Fethullah Gülen, **Kalbin Zümrüt Tepeleri I**, s.103.

Allah'ın kazâsına itiraz etmekten uzak durmak ve kazâyı rıza ile karşılamaktır. **Tevekkül**, **teslimiyeti** gerektirir. Tevekkül ile teslimiyet arasındaki bu birbirini gerektirme ilişkisinden dolayı bu kısımda iki konu beraber incelenecektir.

Tefvîz, kişinin bütün işlerini Allah'a havale etmesi, O'nun kuvvetinin dışındaki bütün güç ve kuvvetlerden müstağnî bulunması, onlara el açmaması, dilenir duruma düşmemesidir.

Tevekkül ile tevhit inancı arasında çok güçlü bir alaka vardır. Allah'a inanan bir mümin sadece O'nun kudretine dayanır, O'ndan başka sığınak aramaz. Bu durumda *tevhit inancı*, Allah'a teslim olmayı gerekli kılar. *Teslim olmak, tevekkülü beraberinde getirir. Her hâlinde Allah'a tevekkül edip, O'na dayanan kişi de hem dünyada hem de ahirette mutluluğa ulaşır.*²¹⁹

Teslimiyet, **Tevekkül**'den bir mertebe daha üstündür. Daha sonra **tefvîz** mertebesi vardır. **Tevekkül** bütün peygamberlerin, **teslim** Hz. İbrâhîm'in (a.s.), **tefvîz** ise Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sıfatıdır.²²⁰

Tevekkül etmek, kişinin çalışma yolunu terk etmesi değil, aksine çalışmalarını Allah'ın o kişinin isteklerini yerine getirmesi için yaptığı bir dua gibi kabul etmesidir. Yani kişi sebepleri gözetip, çalışarak Allah'a **fiilî bir duada**

219 "İman tevhidî, tevhid teslimî, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâireyni iktiza eder.", Bediüzzaman, Said Nursi, Sözlür, 23. Söz, 3. Nokta, s.410.

220 Kuşeyrî, **Risale**, s. 278.

bulunmaktadır. Bu sebeple **tevekkül** Hz. Peygamber'in hâli, çalışıp kazanma ise O'nun sünnetidir. O'nun hâli üzere bulunan bir kişi sünnetini asla terk etmez.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde **tevekkül** çok geniş bir şekilde ele alınmıştır. Biz bu konuyu ilgili yerlere havale ederek, **üstün üzim sahibi peygamberlerin** tevekkül ve teslimiyetlerini gösteren ayetleri ele alacak ve onların inanlanlara örnek olmaları yönünden **tevekkül ve teslimiyetlerini** ele almaya çalışacağız.

Hz. Nûh'da (a.s.) Tevekkül ve Teslimiyet

Hz. Nûh Aleyhisselâm'ın, kavminin kendisine karşı yapacakları hilelerine, planlarına ve diğer kötülöklere meydan okuyarak Allah'a tam bir tevekkül ve teslimiyet içine girdiğini görmekteyiz:

Dünyayı Her şey Sayanlar Karşısında Hz. Nûh (a.s.)

“Onlara Nûh'un büyük hadisesini de oku! O kavmine şöyle demişti:

‘Ey kavmim, eğer benim sizin aranızda bulunmam ve size Allah'ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geldiyse iyi bilin ki ben sadece Allah'a dayanıp, ona güvendim. O hâlde bütün ortak koştuğunuzla birlikte toplanıp –aleyhimdeki toplu kararınızı alın! Hatta içinizde bu konuda şu (kötülüğü de düşünmedik) diye hiçbir tasanız kalmasın. Sonrada bana hiçbir mühlet vermeden benim hakkımdaki kararınızı uygulayın.

*Eğer bu tebliğimden yüz çevirirseniz, benim kaybedeceğim bir şey yok. Çünkü ben sizden bir ücret beklemiyorum. Benim mükafâtımı siz veremezsiniz. Benim mükafâtım ancak Allah'a aittir ve bana O'na **teslim** olanlardan olmam emredildi.*"²²¹

H. Nuh'un (a.s.) Allah'a olan bu güveni ve tevekkülü son derece dikkat çekicidir. O sadece vazifesini yapmakta ama gerisini Allah'a bırakmaktadır. O'ndan başkasına dayanmadığı gibi O'nun hoşnutluğundan başka da bir şey beklememektedir.

Günümüze kadar, peygamber yolundan yürüyen birçok hakikat eri, dünyayı her şey sayanlar tarafından birçok sıkıntılara uğratılmalarına rağmen davalarından bir adım geri adım atmamışlar, hadiseler karşısında peygamberâne bir sabır ve azimle durmuşlar, inanan sarsılsa da devrilmez demişlerdir.²²²

Tufan ve Hz. Nûh (a.s.)

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Nûh'un (a.s.) tufan sırasında gemide söylediği şu söz teslimiyetine örnek olarak verilebilir:

*"Nuh dedi ki: Binin gemiye, geminin yüzmesi de durması da ancak Allah'ın ismiyledir. Çünkü Rabb'im hem Gafur, hem de Rahim'dir. (affi, rahmet ve ihsanı çok fazladır)"*²²³

221 Yûnus 10/71-72.

222 M.Fethullah Gülen, "İnanan Sarsılsa da Devrilmez", **Örnekleri Kendinden Bir Hareket**, s.83.

223 Hûd 11/41.

Bu ifade geminin yüzmesi ve durması konusunda onun tamamen ilâhî iradeye teslim olduğunu göstermektedir. Çünkü bu gemi ilâhî koruma ve gözetim altındaydı. Tufanın ortasında azgın ve derin dalgaların içinde bulunan bir geminin içindeki insan bu gemiye nasıl hakim olabilirdi.

Ayrıca burada ilâhî iradenin tufanlı denizinde insanın Allah'a yönelip, O'na teslim olmaktan başka hiçbir sığınak ve kurtuluş yeri olamayacağını ve Hz. Nûh'un bunu çok iyi idrak ettiğini görmekteyiz.

Hz. İbrâhîm'de (a.s.) Tevekkül ve Teslimiyet

Hz. İbrâhîm (Aleyhisselâm), tevekkül ve teslimiyetiyle örnek olma noktasında canlı bir misal olarak arz edilir. Hz. İbrâhîm (a.s.), Allah'a tevekkül etmenin ve teslim olmanın pratik örneklerini hayatında bizzat yaşamıştır.

O, daha bir delikanlı iken Allah'ın varlığı ve birliğini insanlara anlatma yolunda ateşe atılma gibi bir imtihanla karşılaştığında Allah'a çok derin bir teslimiyet içinde olduğunu görürüz.²²⁴ Yıllar sonra hanımı Hz. Hacer'i, çocuğu Hz. İsmâil ile beraber -Allah'ın emrine binaen- bir çölün ortasına bırakması ve öz evlâdını kesme emrine itaat etmesi²²⁵ olaylarında da Allah'ın emirlerine ne derece büyük bir teslimiyet içinde bağlı olduğuna şahit oluruz.

224 Enbiya 21/68-70.

225 Sâffât 37/102-110.

Kur'ân-ı Kerîm'de teslimiyet ve tevekkülü hakkında üzerinde en çok durulan peygamberin Hz. İbrâhîm olduğu görmekteyiz:

“Kendini bilmezlerden başka İbrâhîm’in dininden kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz O’nu dünyada (elçi) seçtik, şüphesiz o ahirette de iyilerdendir. Çünkü Rabb’i ona: ‘Kendini canı gönülden Hakk’a teslim et’ deyince, O da: ‘Âlemlerin Rabb’ine teslîm oldum’ demişti.” ²²⁶

Allahu Teâlâ Hz. İbrâhîm’i seçtiğini bildirdikten hemen sonra O’nu seçmesinin sebebinin O’nun teslimiyetinin olduğunu açıklamaktadır. Hz. İbrâhîm kendisini Allah’a kuluğa adayıp, O’nun emirlerine harfiyen itaat edip emirlerini yerine getirince Allahu Teâlâ artık O’nun hep bu müstakîm ‘dosdoğru’ hâli üzerinde devam edeceğini bilmiş ve O’nu peygamberlik vazifesiyle görevlendirilmiştir.

Kendini Canı Gönülden Hakka Teslim Et!

Bu ayette geçen ‘eslim’ yani “**teslîm ol**” emriyle neler kastedilmiştir?

Bir: Allah’ın emirlerine sınıksız sarılması ve derhal kabul ederek yerine getirmesi; kalp ve dili ile en küçük bir gevşeklik dahi göstermediği anlatılmak istenmiştir.

*“Rabb’im bizim ikimizi de senin emirlerine itaat edip teslim olanlardan kıl”*²²⁷ ayetinde de bu anlama işaret

²²⁶ Bakara 2/130-131.

²²⁷ Bakara 2/128.

edilmektedir. Allahü Tealâ Hz. İbrâhîm'e ihlası, teslimiyeti ve emirlerine itaat etmesini emrettiğinde O, hem şer'î - dine ait- emirleri en mükemmel şekilde yerine getirmiş; hem de Allah'ın kazâ ve takdirine tam bir teslimiyet içinde boyun eğmiştir.

İki: “İbadetini her türlü şirkten ve başkalarına göstermekten, riyadan sâlim kılarak İhlasla ibadet et” anlamı da kastedilmiştir.

Üç: “*Tevhid akidesi üzerinde sabit kalarak istikâmet ve kararlılıkla İslâm dini üzere bulun*” anlamı kastedilmiş olabilir.

İman kalbe ait bir özellik, İslâm ise bütün azalara ait bir özelliktir. Hz. İbrâhîm kalbiyle Allah'ı tanıyınca bedeniyle de amel etmesi istenmiştir. Bu ayetin devamında Hz. İbrâhîm'in bu sözü sadece kendisi söylemekle kalmayıp, kendisinden sonra gelecek nesline de tâlim edip, vasiyet ettiğini görmekteyiz:

*“Bu dini, hem İbrâhîm evlâtlarına vasiyet etti, hem de Ya'kûb. İbrâhîm ve Ya'kûb ‘evlâtlarım! Allah sizin için bu dini seçti. Sakın Müslümanlıktan başka bir din üzere ölmeyin’ dediler.”*²²⁸

H. İbrâhîm (Aleyhisselâm) ve torunu Hz. Ya'kûb'un (Aleyhisselâm) çocuklarına emrettiği bu vasiyet ya İslâm dindir; veya bu vasiyet, Hz. İbrâhîm'in yukarıda söylediği

228 Bakara 2/132. Hz. İbrâhîm bu vasiyeti bütün evlatlarına yaptığı halde İsrailoğulları Hz. Ya'kûb'un neslinden geldiklerinden, özellikle O'nun adı zikredilmiştir. Yıldırım, Suat, **a.g.e.**, s.19.

‘eslemtü li Rabbi’l-âlemîn’ **“ben âlemlerin Rabb’ine teslim oldum”** kelimesidir. Çünkü vasiyet konusundan hemen önce bu **teslimiyet** anlatılmıştır.²²⁹

Hız. İbrâhîm’in nesline yaptığı bu vasiyette çok önemli bir anlam daha vardır: **Yani yaşadığınız sürece iyilik yapın ve bu kelimeye (İslâm veya âlemlerin Rabb’ine teslim oldum sözüne) sınıksız sarılın ki ölürken de Allah size bu kelimeyi söylemenizi nasip etsin. Çünkü bir insan nasıl bir hayat geçirirse ölümü de genellikle o hâli üzerine gelir. Ahirette de öldüğü hâl üzerine diriltilir. Kim devamlı bir şekilde iyiliği arzu eder ve onu yapmaya niyet ederse Allah o kişiyi bu iyi işte başarılı kılar ve başarıya ulaştıracak vesilelere ulaştırır.** Bundan dolayı onlar bu sözü söylemeye o kadar değer veriyor ve o kadar çok seviyorlardı ki bu sözü ölene kadar söylemeye devam ettiler.²³⁰

Kur’ân’da Hız. İbrâhîm’in (a.s.) teslimiyet ve tevekkülüne hayatından çok önemli iki misal verilmiştir.

Bunların birincisi kavmi içinde onlara tevhid inancını anlatması üzerine başına gelen ateşe atılma gibi musîbetlere karşı Allah’a tevekkül edip, teslimiyet göstermesi; ikincisi ise Allahu Teala O’na oğlu Hız. İsmâil’i (Aleyhisselâm) kurban etmesini emrettiğinde Allah’ın bu emrine gösterdiği teslimiyettir ki O’nun bu teslimiyeti, bu konuda inananlara çok önemli bir işaret taşı olmuştur:

229 Kurtubî, **a.g.e.**, II, 135.

230 İbn Kesir, **a.g.e.**, I,186; Kurtubî, **a.g.e.**, II, 135.

Kavminin O'nu ateşe attığı zaman söylediği sözler O'nun ne derece büyük bir tevekkül ve teslimiyet içinde olduğunu göstermektedir:

“Hz. İbrâhîm putlara yaklaşp çok şiddetli bir darbe indirdi. Bunu haber alan halk telâşla ve süratle O'na gittiler. O da onlara ‘Siz ellerinizle yonttuğunuz bu heykellere mi tapıyorsunuz? Oysa sizi de, yaptığınız bu şeyleri de yaratan Yüce Allah’tır’ dedi.

Bunun üzerine onlar ‘Haydi, O’nu yakmak için büyük bir odun yığını hazırlayın ve O’nu ateşe atıverin ’ dediler. O’nu hile ile yok etmek istediler ama biz onların bu heveslerini kursaklarında bıraktık. Asıl kendilerini perişan ettik. İbrâhîm, ‘Ben Rabb’imin benim gitmemi emrettiği yere doğru gidiyorum. O mutlaka bana bir yol gösterecektir’ dedi.”²³¹

Bazı müfessirler, Hz. İbrâhîm’in (a.s.) ‘Ben Rabb’imin benim gitmemi emrettiği yere doğru gidiyorum. O mutlaka bana bir yol gösterecektir’ sözlerini bu olaydan sonra hicret esnasında söylemesinin yanında ayrıca ateşe atıldığı sırada da söylediği üzerinde durmaktadırlar.

Bu durumda bu sözünün anlamı *“Ben Allah’ın benim hakkımda buyurmuş olduğu kazâsına gitmekteyim”* olur. *“Rabb’im bana mutlaka bir yol gösterecektir”* demesi *“O beni bu durumdan kurtaracaktır”* veya *“Eğer şehit olursam beni cennetine ulaştıracaktır”* anlamlarını kastetmesi müm-

231 Saffât 37/93-99.

kündür. Çünkü Hz. İbrâhîm bu sırada şehit olabileceğini de düşünerek de bu sözü söylemiş olabilir.

Hz. İbrâhîm ateşe atıldığında ‘Hasbiyallahu ve ni’me’l-vekîl’: “Allah bana yeter, O ne güzel vekildir” dediği rivayet edilir.

Kur’ân’ı incelediğimizde **teslimiyetin** iki yönlü bir özellik gösterdiğini görebiliriz:

Birincisi Allah’ın bütün kazâ ve takdîrine rızâ gösterek, O’ndan gelen her şeye karşı kişinin hoşnut olması; diğeri de Allah’ın kendisine emir buyurduğu bütün emirleri harfiyen yerine getirme noktasında hiçbir şüphe ve tereddüde düşmeden yerine getirmesidir.

Saffât sûresinde Hz. İbrâhîm’in ateşe atılma ve daha sonra oğlunu kurban etme olayları teslimiyetin her iki boyutuna ait çok önemli iki örnektir. Zaten Hz. İbrâhîm’in (Aleyhisselâm) teslimiyetine ait bu zikrettiğimiz iki boyut da sûrenin bu kısmında ardı ardına anlatılır:

Önce ateşe atılırken gösterdiği teslimiyet ve tevekkül anlayışı anlatılmış (Saffât 37/ 85-99); hemen ardından Allah’ın emirlerine itaat konusundaki teslimiyet ve itaati anlatılmış (Saffât 37/100-110) ve teslimiyetin bu iki yönü yaşanmış pratik iki örnek olarak inananlara arz edilmiştir.

Birinci sahnede imanın güzelliklerini anlatma yolunda karşılaşılabilecek zorluklara karşı Allah’a tevekkül ve teslimiyet içinde dayanıp, O’na dua etme örnek olarak inananlara gösterilmiş; ikinci sahnede ise Allah’ın Kur’ân ve

sünnet vasıtasıyla Müslümanlara emrettiği emirlerine, Hz. İbrâhîm teslimiyeti ve itaati örnek alınarak sımsıkı yapışmaları mesajı verilmiş olmaktadır.

Aslında Allah insanlara takatlerinin üzerinde hiçbir sorumluluk yüklemeyiz. Hz. İbrâhîm'in bu derece büyük imtihanlarla teslimiyetinin ispat edilmesi durumu ise bir peygamberin göstermesi gereken teslimiyetin zirve noktada olduğunu göstermek ve ardından gelecek insanlara bildirmek içindir.

Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'in (Aleyhisselâm) teslimiyetinin ikinci boyutuna verilen örnekte oğlu Hz. İsmâîl'i kurban etmesi emredilir:

“(Oradan kurtulan İbrâhîm:) Ben Rabb’ime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecektir. Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlât ver, dedi. İşte o zaman biz O’nu halim - yumuşak başlı- bir erkek evlât ile müjdeledik.

Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: “Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin?” dedi. O da cevaben: “Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın” dedi.

Her ikisi de teslim olup, O’nu alını üzerine yatırınca: *Ey İbrâhîm! Rüyadaki (emri) gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik.*²³²

232 Saffât 37/100-107.

Hız. İsmâîl'in bu olay sırasında on üç yaşlarında olduğu rivayet edilir.²³³ Ayetlerde geçen: “Biz O’nu halim bir erkek evlât ile mûjdeledik”²³⁴ ifadesi Hız. İsmâîl'in ne derece halîm ve yumuşak başlı olduğunu göstermektedir. Çünkü halîm ve kalbi geniş olmayan birisinin bu imtihana dayanması çok zordur.

Hız. İbrâhîm ve İsmâîl'in bu derece ağır bir teklifle imtihan edilmelerinin sebebi, Hız. İbrâhîm ve İsmâîl'in Allah'a olan teslimiyetlerini, mükemmel itaatlerini insanlara örnek olarak arz etmek içindir. Bu öyle bir imtihandır ki ihlaslı olanlar diğerlerinden ayrılır. Çünkü bir insanın çocuğunu kurban etmesinden daha ağır bir imtihan düşünülemez. Ayete muhatap olan müminlere itaat konusunda teslimiyetin zirve noktasında en ağır ve zor olan kısmı gösterilerek kendilerine emredilmiş olan sorumlulukların daha kolay olduğuna bir işaret yapılmış olmaktadır.

Örnek olmaları açısında üstün azim sahibi peygamberleri incelediğimiz bu noktada Hız. İbrâhîm'in oğlu olan Hız. İsmâîl'in de örnek özelliklerini kısaca incelememiz uygun olabilir:

Hız. İsmâîl (Aleyhisselâm)

Hız. İsmâîl, Kur'ân'da **sabır ve sözünde durma** hasletleriyle örnek bir kişi olarak nazara verilir. “İnşaaallah beni sabredenlerden bulacaksın” diyerek sözünde durmuş ve büyük bir vefâ örneği sergilemiştir.

233 Râzi, **a.g.e.**, XXVI, 152.

234 Saffât 37/100.

“İsmâîl, Elyesâ ve Zülkifl..Bunların hepsi sabredenlerdi”²³⁵ ayetinde de bu özelliği üzerinde durulmuştur. Hz. İbrâhîm’in O’na: “Bak bakalım bu konuda ne düşünürsün?” demesi “Kendinde bu meşakkatli emre dayanacak sabır ve teslimiyet görüyor musun?” demektir. Hz. İsmâîl bu soruya “İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksınız”²³⁶ cevabını vererek, sabredebilmesini **inşaallah** diyerek Allah’ın dilemesi ve iradesine bağlamıştır. Çünkü bir insan günahlardan ancak Allah’ın korumasıyla korunabildiği gibi ibadetlerinde de ancak Allah’ın tevfiği ve muvaffak kılmasıyla başarılı olabilir.

Hiz. İbrâhîm ve oğlu Hz. İsmâîl’in teslimiyet konusunda bu derece başarılı olmalarının temelinde, Bakara sûresinde anlatılan onların Kâbe’yi bina ederken yapmış oldukları duanın kabul edilmesi olduğu düşünülebilir: “*Ey Rabb’imiz! Bizi yalnız sana teslim olanlardan kıl. Neslimizden de yalnız sana teslimiyet gösteren müslüman bir ümmet yetiştirmesini ihsan eyle! Bize ibadet yollarını göster, tevbelerimizi kabul buyur. Muhakkak ki Azîz sensin, Hakîm sensin. Üstün kudret ve tam hüküm ve hikmet sabibisin*”²³⁷

Hiz. Mûsâ’da (a.s.) Tevekkül ve Teslimiyet

Kur’ân-ı Kerîm’de **tevekkül ve teslimiyeti** örnek olarak sunulan peygamberlerden birisi de Hiz. Mûsâ’dır.

235 Enbiyâ 21/85.

236 Sâffât 37/102.

237 Bakara 2/128.

Hız. Mûsâ, Allah'tan aldığı vahiy ve yönlendirmeler ile İsrail oğullarını Mısır'dan çıkarmış, Kızıldeniz'e gelmişlerdi. Firavun ordusuyla beraber onları hile ve kibir içinde takip etmişti, artık onları yakalayacak ve hepsini kılıçtan geçirecekti. Hız. Mûsâ ve beraberindeki insanların ne kendilerini savunacak silâhları ve ne de onları karşıya geçirecek bir gemileri vardı. Firavun'un ordusu ise baştan aşağı silâhlarla donanmıştı.

Bu durum sebepler açısından Hız. Mûsâ ve beraberindeki insanların hiçbir çareleri olmadığını gösteriyordu. Mücadele artık en sıcak noktasına ulaşmak üzereydi. İşte bu durumda Hız. Mûsâ'nın Allah'a güveni ve teslimiyeti konusunda bir an bile şüpheye düşmediğini görüyoruz. O nasıl kurtulacağını bilemese de kalbi Allah'a karşı derin bir **teslimiyet** ve O'nun yardım edeceğine dair kuvvetli bir **yakîn** ile dopdoluydu.

*“Güneş doğup ortalığı aydınlatırken, Firavun'un ordusu onları takip etmeye koyuldu. İki topluluk birbirini görececek derecede yaklaşınca Hız. Mûsâ'nın beraberinde bulunanlar ‘Eyvah şimdi biz yakalandık işte’ dediler. Hız. Mûsâ ‘**Hayır, asla ! dedi, Rabb'im benimle beraberdir. Kurtuluş yolunu bana gösterecektir**’ dedi. Daha sonra biz Mûsâ'ya ‘Vur asânı denize!’ diye vahyettik.²³⁸ O vurur vurmaz*

238 Hız. Mûsâ asâsını denize vurmadan önce şu duayı yaptığı rivayet edilir: “Ey her şeyden önce var olan, her şeyi var eden ve her şeyden sonra da var olacak olan! Bizim için bir çıkış yolu aç” ﴿ يَا مَنْ كَانَ قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ ، وَ الْمَكُونُ لِكُلِّ شَيْءٍ ، وَ الْكَائِنُ بَعْدَ كُلِّ شَيْءٍ ، اجْعَلْ لَنَا مَخْرَجًا ۝﴾ İbn Kesîr, **a.g.e.**, III,337.

deniz öyle bir yarıldı ki birer koridor gibi açılan her yolun iki yanında sular büyük dağlar gibi yükseldi....”²³⁹ ayetlerindeki ifadeler Hz. Mûsâ'nın (Aleyhisselâm) sebeplerin bitip tükeniği, korkudan yanındakilerin canlarının boğazlarına geldiği andaki **tevekkül ve teslimiyetini** tasvir etmektedir.

Hz. Mûsâ'nın teslimiyetini gösteren bu ifadelerinde beraberindekileri değil de *'Rabb'im benimle beraberdir. Kurtuluş yolunu bana gösterecektir'* şeklinde sadece kendisini söylemesinde bazı önemli noktalar olduğu göze çarpmaktadır:

Firavun bütün ordusu ve teçhizatıyla onlara saldırdığı ve onlara yaklaştığında, İsrâil oğulları, arkalarında güçlü düşmanları ve önlerinde de Kızıldeniz'i görünce Allah'ın kudreti ve vaadi hakkındaki düşünceleri bozuldu. Çünkü onlar: “Şimdi biz yakalandık işte” diyerek isim cümlesiyile kesinlik arz eden bir üslûp kullanarak, Allah'ın kendileri hakkındaki “Ya Mûsâ ve Hârun! Onlar size asla ulaşamayacaklar. Siz ve size tâbi olan herkes galib gelenlerdensiniz”²⁴⁰ sözünü unutmuş oluyorlardı.

Oysa onlar bu vaadi Hz. Mûsâ ile beraber iken önceden duymuşlar, birçok mucizelere de şahit olmuşlardı. Bunun yanında Hz. Mûsâ'ya sitemle: “İşte senin yüzünden başımıza geldi” der gibi ‘Eyvah şimdi biz yakalandık işte!’ dediklerinden dolayı Hz. Mûsâ onlar da kurtulacağı hâlde sadece kendisini zikretmiştir.²⁴¹

239 Şuarâ 26/60-63.

240 Kasas 28/35.

241 Kurtubi, **a.g.e.**, XXIII, 106; İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 337; Âlûsî, **a.g.e.**, XXIX, 84-85.

Onların kurtuluşu Hz. Mûsâ'nın (a.s.) bu tevekkül ve teslimiyetinin bereketiyle ve O'nun Allah katındaki değeri sebebiyle olmuştur. Hz. Mûsâ **'Rabb'im benimle birliktedir'** deyip onları söylemeyerek çevresindeki bu insanlara edep uyarısında bulunmuştur.

Oysa Hz. Muhammed (Sallallahü aleyhi ve sellem) ise, Sevr dağında müşrikler mağaranın ağzına kadar geldiklerinde Hz. Ebûbekir'e: **“Üzülme, endişeye kapılma, Allah biziyle beraberdir”**²⁴² demiştir: **“La Tahzen! İnn'Allahe Meanâ”**

Kur'ân tefsircileri, Hz. Muhammed'in (Sallallahü aleyhi ve sellem) bu ifadelerinin, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) ifadelerinden farklı olduğuna dikkat çekerler: Hz. Peygamber'in bu sözünde Lafza-i Celâl (Allah Kelimesi), maiyetten (beraberlikten) önce zikredilmiştir. Çünkü burada muhatabı Hz. Ebûbekir Sıddîk (r.a.) idi. Hz. Ebûbekir her şeyden önce Allah'ın eşya ve hadiseler üzerindeki tedbirini bizzat gören ve O'na teslim olan birisiydi.

Hz. Mûsâ ise **“inne maiye rabbî seyhîdîn”** diyerek önce maiyyeti zikretmiş, daha sonra Lafza-i Celâl yerine Allah'ın bir ismi olan Rabbî ismini söylemiştir. Bu sözülle 'Allah evvelen ve bizzat benimle birliktedir' demiştir. Çünkü burada muhatap Beni İsrâîl'dir ve onlar Allah'ın birçok yardımını gördükleri hâlde böyle bir gaflete girmişlerdi. Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün isimleri cami

242 Tevbe 9/40

olan lafza-i celâli söylemiş, Hz. Mûsâ ise bir sıfatı işâr eden bir isim olan Rabb ünvanını zikretmiştir.²⁴³

Hz. İsa'da (a.s.) Tevekkül ve Teslimiyet

Hz. İsa'nın kendisini yakalamak üzere gelen topluluk hakkında tamamen Allah'a teslim olması O'nun *tevekkül ve teslimiyetini* göstermektedir.

Allahu Teâlâ elçisi Hz. İsa'yı (Aleyhisselâm) inkârcıların bütün şerlerinden korumuş; O'na dokunmalarına müsaade etmemiştir: “...Oysa onlar O'nu öldüremediler, asamadılar da. Aslında öldürülen başkası idi. Fakat kendilerine sanki O gibi gösterildi...”²⁴⁴

Hz. Muhammed'de (sallallahu aleyhi ve sellem) Tevekkül ve Teslimiyet

Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat eden en önemli özelliklerinden birisi de O'nun hiçbir hadise karşısında metanetini yitirmemesidir. Hiçbir hadisenin korkutuculuğu O'nun Allah'a olan güveninde en küçük bir sarsılma meydana getirememiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayette O'na tevekkül etmesinin emredildiğini görmekteyiz: “Eğer yüz çevirirlerse Ey Resûl'üm de ki: ‘Allah bana kâfidir; O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Sadece O'na tevekkül edip dayandım. Çünkü O muazzam arşın sahibidir”²⁴⁵

243 Âlûsî, **a.g.e.**, XXIX, 85.

244 Nisâ 4/157.

245 Tevbe 9/129.

Arş, bütün cisimleri içine alan ve kuşatan, büyüklüğünü Allah'tan başka kimsenin bilemediği bütün her şeyi kuşatan bir varlıktır.²⁴⁶ Hz. Peygamber, “O (Rabbim) **muazzam arşın** sahibidir” derken, Allah'ın her şeyin sahibi ve yaratıcısı olduğunu bildirir. Çünkü göklerde, yerde ve bunların arasında bulunan her şey **Arş**'in altında bulunur, her şey Allah'ın kudretinin eli altındadır, O'nun ilmi her şeyi kuşatır. Kudreti her şeye nüfûz eder, O her şeye vekildir.

H. Peygamber, çok önemli hamleler yapacağı anlarda içlerinde iman oturaklaşmamış bazı kişiler toplum içinde dolaşarak inananların morallerini bozmaya çalışmış, inananları Allah yolunda hizmet etmekten alıkoymaya çalışmışlardı. Ayrıca Hz. Peygamber Medine'nin dışında gazvede bulunurken, münâfıklar Hz. Peygamber'in bozguna uğradığı, sağlığının bozulduğu gibi inananların manevî dirençlerini kırıcı haberleri yaymaya çalışırlardı.

Ordunun bozguna uğraması ve musibete maruz kalması gibi durumlarda onlar harpten geri kaldıkları ve inkârcılarla işbirliğine gittiklerinden dolayı sevinirler: “İyi ki zamanında tedbir alıp, onlardan uzak bulunmuş, inkârcılarla işbirliğine gidip onları idare etmişiz” diyerek sözleriyle ve davranışlarıyla nifak davranışlarını gösterir, içlerinde bir sevinç duyarak arkalarını dönüp giderlerdi.

H. Peygamber bu kişilerin yapacakları tahribata karşı, inananları Allah'a **teslim olmaya** ve **tevekkül etmeye**

246 Âlûsî, *age*, XI, 53.

çağırmıştır: “Sana bir iyilik ulaştığında onlar üzülürler, sana bir musibet isabet ettiğinde ise ‘iyi ki daha önce tedbirimizi almıştık da onlardan uzak bulunmuştuk’ deyip, sevinir, arkalarını dönüp giderler. (Ey Resûl’üm) onlara de ki: ‘Allah bizim hakkımızda ne takdir etmiş ne yazmışsa başımıza ancak o gelir. O’dur bizim mevlâmız, müminler o hâlde yalnızca Allah’a dayanıp, güvensinler. De ki; siz bizim hakkımızda şu iki güzellikten birisini mi bekliyorsunuz: Ya şehitlik ya da zafer.. Bekleyin bakalım biz de beklemekteyiz.”²⁴⁷

Bu ayetlerde Allahu Teâlâ, resûlüne onların düşmanca davranışlarına karşı tevekkül ve teslimiyet kalesine sığınmasını emretmiş ve şu cevabı vermesini emretmiştir: “Sizler ister bize destek verin ister muhâlefet edin. Allah bizim hakkımızda ne irade buyurmuşsa başımıza gelecek de ancak odur. O’nun bizim hakkımızda vereceği bütün hükümlere razıyız. Çünkü bizim sahibimiz O’dur, bizler de O’nun kullarıyız. Bizler Allah’ın iradesi ve kudreti altındayız. Allah bizim tek mevlâmız, efendimiz ve sığınağımızdır. O hâlde inananlar sadece Allah’a tevekkül edip dayanmalıdır. Biz O’na tevekkül etmekteyiz. O bize kâfidir. O ne güzel vekildir.”

Hız. Peygamber bunu şu şekilde açıklamıştır:

“Allahu Teâlâ, yolunda gayrette bulunan ve sadece Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak, O’nun adını yüceltmek için evinden ve yurdundan çıkan kişinin bütün du-

247 Tevbe 9/50-51.

rumlarını tekeffül eder. O kişi şehit olursa onu cennetine alır veya zafer elde etmiş olarak evine ve ailesine ganimetle geri döndürür.”²⁴⁸

Kur’ân’da Hz. Peygamber’e tevekkül etmesinin emredildiği birçok yerde ibadet etmesi de emredilmiştir. Bu durum tevekkül etmenin ibadet ile çok yakından alakalı olduğuna bir işaret olarak alınabilir: Hz. Peygamber tevekkül ederken pasif bir bekleme içine girmiyordu. Aksine Allah’a tevekkül edip, kalbiyle O’na teslimiyet gösterdiği zaman dilimini tembellik, atalet gibi durumlardan tamamen uzak bir şekilde **ibadet ve dua** ile geçiriyordu:

“Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allah’a mahsustur. Bütün işler hükmetmesi için O’na döner. Öyleyse sen sadece O’na ibadet et, yalnız O’na dayan O’na güven. Rabb’in yaptıklarınızdan habersiz değildir”²⁴⁹

“Bütün işlerinde Aziz ve Rahim’e tevekkül et. O ki sen namaza kalktığın zamanlarda seni görmekte, secde edenler içinde kıvrandığın zaman dilimlerine bakarak (dualarınızı kabul etmektedir), çünkü O duaları çok iyi duymakta, sizin ibadetlerinizi ve içinde bulunduğunuz sıkıntıları çok iyi bilmektedir.”²⁵⁰

İbn-i Abbâs bu ayette geçen “tekûmu” yani ‘kalktığında’ anlamındaki kelimenin “oturduğu veya yattığı yerden

248 Buhârî, **İman**, 26, **Humus**, 8, **Tevhid**, 28,30; Müslim, **İmâre**, 103,104; Nesâî, **Cihâd** 14,15; Mâlik, **Cihad**,2; Dârimî, **Cihad** 2.

249 Hüd 11/123.

250 Şuarâ 26/217-220.

namaza kalkmayı” ifade ettiğini bildirir. Hz. Peygamber Bedir savaşına çıktığı zaman sebepler planında elinden gelen birçok hazırlık yaptığı hâlde savaş biteceği ana kadar elini kaldırıp Allah’a dua etmiştir. Ramazan ayının on yedinci gecesinin tamamını Allah’a yalvararak ve dua ederek geçirdiğini görmekteyiz:

“Allah’ım işte Kureyş bütün kibri ve gururuyla geldi, sana karşı gelip meydan okuma cüretini gösteriyor, elçini yalanlıyorlar. Allah’ım bana vaadettiğin zaferi lütfeyle, düşmanlarını yarın sabah hezimete uğrat.” Hz. Peygamber iki elini kaldırıp açmış bir şekilde o derece tazarru ve huşû içinde dua etmiştir ki üzerindeki ridası düşmüş, Hz. Ebûbekir O’nun bu hâli karşısında dayanamamış, arkasından O’na sarılarak “Ey Allah’ın Resûl’ü! artık sevin, nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki Allah sana verdiği sözü en güzel şekilde yerine getirecektir” demiştir. Ayrıca diğer müslümanlar da Hz. Peygamber’in yanında Allah’a dua edip, O’nun yardımını istemişler, bütün samimiyetleriyle içlerinden gelerek Allah’a yalvarmışlardır.²⁵¹

“Hz. Peygamber müşriklere karşı zafere ulaşılacağını hissettiği hâlde niçin bu derece dua ve tazarrû (yalvarma) içine girmiştir?” Sorusunun akla gelmesi mümkündür:

Hz. Peygamber’in Allah’a tam bir tevekkül içinde bulunmakla beraber bu tevekkül ve teslimiyetinin O’nu hiçbir zaman gevşeklîğe ve sebepler planında tedbirsizliğe

251 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1990, I,205; Büti, **Fikhüs-Sîre**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, s. 143, 146-147.

sürüklediğini görürüz. Bununla beraber kişiyi başarıya götürecektir sebep ve vasıtalar ne kadar mükemmel olursa olsun başarıya sadece Allah'ın yardımı ve tevfiği ile ulaşılabilir.

Allahu Teâlâ Müslümanlardan, yaratılış yönüyle Allah'ın kulu oldukları gibi aynı zamanda iradeleri ve tercihleriyle de O'na kulluk etmelerini ister. Allah'a yaklaşma azmi içinde bulunan hiçbir kişinin **ubûdiyet** 'kulluk' sıfatından daha büyük bir sıfatla Allah'a yaklaşması mümkün değildir.

Hayat yolculuğunda insanın başına gelen zorluk ve musibetler her defasında O'na kul olduğunu hatırlatır. Emel ve düşüncelerini Allah'ın kudretine çevirir. Böylelikle insan Allah'ın huzuruna kaçar, O'nun önünde zayıflığını ve kulluğunu bilir. Her sıkıntı ve belâ karşısında O'ndan yardım diler. Kişi hayatında bu hakikate uyduğunda ve bütün davranışlarını bu düşünceyle şekillendirdiğinde Allah'ın bütün kullarına emir buyurduğu kulluk seviyesine ulaşmış olur.

DUA

Dua kulun Rabb'inin önündeki acizliğini ve O'na olan ihtiyacını ilân etmesi, sonsuz derecede cömert; hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Yüce Yaratıcı'sının onun bütün ihtiyaçlarını yerine getirmeye gücünün yettiğini bilmesi, inanması ve itiraf etmesidir. Bundan dolayı Kur'ân'da "*Rabb'iniz dedi ki: Bana dua ediniz ki size icabet edeyim*"²⁵² ayetinde duanın emredilmesi Onun ibadet olduğunu göstermektedir.

Dil ile eda edilen ibadetler içinde Allah'ın kitabını düşünerek tilâvet etmekten sonra Allah'ı zikretmek ve bütün samimiyetiyle hâlisane bir şekilde dua etmekten daha faziletli bir ibadet yoktur.²⁵³

Dua kelimesi nida etmek, destek ve yardım istemek manalarının yanında, davet etmek, çağırmak, yönelmek ve teşvik etmek manalarına gelir.

252 Mümin 40/60.

253 Gazâlî, *İhyâ*, I, 390

Kur'ân'da dua kelimesi söz²⁵⁴, ibadet²⁵⁵, nida etme²⁵⁶, yardım dileme²⁵⁷, istekte bulunma²⁵⁸, soru sorma²⁵⁹ manalarında kullanılmıştır. Bizim üzerinde durduğumuz üstün azim sahibi peygamberlerin kulluklarının bir tezahürü olan dua, Kur'ân ve sünnette üç temel manada kullanılmıştır.²⁶⁰

1. İstekte bulunulan dualar: Kişinin, Rabb'inden bir istekte bulunmasıdır. Bu istekte bulunma iki şekilde olur: Birincisinde sadece durum arz edilir, açıkça istek söylenmez:

H. Eyyûb'un "*Rabb'im bana musibet ve hastalık dokundu, sen ise merhametlilerin en merhametlisin*"²⁶¹ duası; H. Yûnûs'un (a.s.) "*Ey her noksan sıfattan münezzeh olan Sübhân Rabb'im! Seni tesbih ederim, Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Ben kendime gerçekten zulmettim*"²⁶² dualarında olduğu gibi açıkça bir istek dile getirilmese de hâl arz edilerek Allah'tan rahmet ve mağfiret istenmektedir.

İkincisinde ise hem durum arz edilir, hem de istek dile getirilir. H. Zekeriyya'nın (a.s.) "*Ey Rabb'im! Bana yüce katından tertemiz ve sâlih bir nesil bağışla, Sen duaları en güzel şekilde işitirsin*"²⁶³ duası gibi.²⁶⁴

254 A'raf 7/5, Yûnûs 10/10, Enbiya 21/15.

255 En'am 6/71, Yûnûs 10/105, Kasas 28/88, Furkan 25/68, 77, Ankebût 29/42.

256 İsrâ 17/52, Enbiya 21/45, Fatır 35/14, Kamer 54/6,10.

257 Bakara 2/23; Yûnûs 10/38; Mûmin 40/26.

258 Bakara 2/176; Araf 7/134; Zuhruf 43/49; Mûmin 40/60.

259 Bakara 2/68.

260 Lisanü'l-Arab kitabının yazarı, İbn İshak Zeccac'ın yukarıda geçen dua tarifini ve tasnifini nakletmiştir. İbn-i İshak duanın üç kısım olduğunu zikir, istiğfar, salavat ve istekte bulunulan bütün fillerin dua muhtevasına gireceğini ifade etmiştir. İbn Manzur, **a.g.e.**, XIV, 257.

261 Enbiya 21/83

262 Enbiya 21/87

263 Al-i İmran 3/38

264 M. Fethullah Gülen, **Sonsuz Nur II**, s.504.

2. Zikir: Kelime-i Tevhid'i söyleme, Allah'ı sena etme, tesbih etme, tahmid (Allah'a şükürde bulunma) gibi Allahu Teâlâ'nın tazim edildiği sözlerin tekrar edilmesidir ki "zikir" kelimesi bunları ifade eder ve bu manasıyla dua etme zikretmeyi içine almaktadır. Ayette "*Ey iman edenler! Allah'ı çok zikrediniz ve sabah akşam O'na tesbihte bulununuz*"²⁶⁵ denilir.

3. İstiğfar: İnsanın Rabb'inden af, rahmet, mağfiret istemesi ve kendisini Allah'a yakınlaştıracak hususları istemesidir.

Hz. Nuh'da (a.s.) Dua

Bütün Müminler için İstiğfar Etmesi

İstiğfar, Yüce Allah'tan bağışlamasını istemektir. Hz. Nûh (Aleyhisselâm), sadece kendisi için değil; ana babası ve bütün inananlar için istiğfar etmiştir. Bütün inananlar için dua etme üstün azim sahibi peygamberlerin özelliğidir:

*"Ey Rabbim! Beni, ana-babamı ve evime mümin olarak girenleri ve bütün erkek ve kadın müminleri mağfiret eyle. Zalimlerin ise, ancak helâklerini artır."*²⁶⁶

Hz. Nûh, "mümin erkek ve kadınları mağfiret eyle" derken "hayatta bulunan veya vefat etmiş bütün mümin erkek ve kadınları" duasının içine almıştır. Aynı duanın benzerini Hz. İbrâhîm'de (Aleyhisselâm) de görmek mümkündür.

265 Ahzab 33/41-42

266 Nûh 71/28.

Bu duada geçen “evime giren” sözünden, ibadet edilen mescidine veya gerçekten evine girenler kastedilmiştir. Peygamberimizin Mescid-i Nebevi’sinde rahmet tecellileri kat kat yüksek olduğu gibi, Hz. Nûh’un evi olan mescidin de aynı şekilde rahmete mazhar olduğu düşünülebilir.²⁶⁷

Kendisine Eziyet Eden İnkârcıları Allah’a Havale Etmesi

Hz. Nûh (Aleyhisselâm), bütün eziyetlerine rağmen kavminin içinde dokuz yüz elli sene hiç usanmadan davetine devam etmiş, fakat bu topluluk içinde artık iman edecek kimsenin kalmadığını ve gelen nesillerin de önceki nesiller gibi inkarcı olacağını anladığından dolayı içini Allah’a dökmüş ve bu topluluğu Allah’a havale etmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in Nûh sûresinde uzun bir şekilde Hz. Nûh’un (a.s.) kavminin inkârcı ve inatçı tutumunu Allah’a anlattığını ve onları Allah’a havale ettiği bildirilir:

*“Nûh (a.s.), dedi ki, ‘Rabb’im onlar bana isyan ettiler; malı ve çocukları kendi hüsrânını artırmaktan başka işe yaramayan birine tâbi oldular, çok büyük hileler kurdular ve dediler ki sakın ilâhlarınızı bırakmayın....”*²⁶⁸

Hz. Nûh (Aleyhisselâm), onların bu azmış durumlarını anlattıktan sonra “Ey Rabb’im! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma! Zira bırakırsan onlar Sen’in kullarını,

267 İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV,128.

268 Nûh 71/21-23.

Sen'in yolundan saptırırlar ve sadece kendileri gibi kâfir, ahlâksız çocuklar dünyaya getirip yetiştirirler..."²⁶⁹

Burada şöyle bir konu zihne gelebilir: "Hz. Nûh (Aleyhisselâm), birPeygamber olması yönünden insanlar için büyük bir şefkat ve merhamet kaynağıydı. Bununla beraber böyle dua etmesini nasıl anlayabiliriz?" Bu sorunun cevabını çalışmamızın ikinci kitabında "Hz. Nûh'da (a.s.) Şefkât" başlığında işlediğimiz için bu konuyu oraya havale ediyoruz.

Rabb'inden Yardım Dileyerek Dua Etmesi

﴿ رَبِّ إِنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴾

*"Rabb'im şimdi ben mağlubum, artık yardım et!"*²⁷⁰

Hz. Nûh (Aleyhisselâm), çok büyük sıkıntılara katlanmış ve sonunda büyük bir hüzün ve tazarru içinde Allah'a yardım etmesi için duada bulunmuştur:

Müminûn sûresinde kavminin yalanlamalarına karşı O'nun Allah'tan yardım istediği bildirilir: *"Rabb'im beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!"* Hz. Nûh'un (a.s.) bu duasından hemen sonra kendisine vahiyyle gemi yapması emredilmiştir.

Kamer sûresinde de yardım istediği belirtilir:

*"Hz. Nûh 'Rabbim ben artık mağlup oldum, yardım et!' diye dua etti."*²⁷¹ O'nun Kamer sûresinde geçen bu duası tûfan

269 Nûh 71/26-27.

270 Müminûn 23/26.

271 Kamer 54/10.

hâdisesinden az önce vuku bulmuştur. Müminûn sûresindeki yardım istediği dua ise, Kamer sûresindeki yardım istediği duadan öncedir. Çünkü Müminûn sûresindeki bu duasından sonra kendisine gemi yapması emredilmiş; Kamer sûresindeki duasının hemen arkasından ise “*semaların kapılarını çok müthiş yağın bir yağmurla açtık*”²⁷² denilmiş ve bu duanın hemen ardından tûfan olayı meydana gelmiştir.²⁷³

Gemiye Binerken Dua Etmesi

Hz. Nûh’un (Aleyhisselâm) tûfanın başlaması sırasında gemiye binerken şu duayı ettiğini görmekteyiz:

﴿... بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُرْسِيهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

“Hz. Nûh (a.s.) dedi ki: “*Gemiye binin! Onun yüzüp gitmesi de, durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz ki Rabb’im çok bağışlayan, çok merhamet edendir.*”²⁷⁴

Gemide iken Dua Etmesi

Büyük dalgalar üzerinde yüzen gemide, Hz. Nûh’a (Aleyhisselâm) şu duayı yapması emredilmiştir:

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ...﴾ “*Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah’a hamd u senalar olsun*”²⁷⁵

272 Kamer 54/11.

273 İbn Kesir, **a.g.e.**, III, 245.

274 Hûd, 11/41. Bu ayetle ilgili olarak Bkz: Bu Çalışmamız: “Hz. Nûh’da teslimiyet” başlığı.

275 Müminun 23/28

Gemide iken şöyle dua etmesi emredilmiştir:

﴿ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ... ﴾ *Rabb'im beni güvenli ve bereketli bir yere indir, çünkü sen konuklayanların en iyisi, en mükemmelisin.*"²⁷⁶

Bir Vasıtaya Binildiğinde Dua

Zuhruf sûresinde bir binite binildiğinde şu duanın okunması gerektiği bildirilir:

﴿ سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴾
 “Bu vasıtayı bizim emrimizin altına veren Allah’ı tesbih ederim, yoksa biz güç yetiremezdik ve şüphesiz biz her an, Rabb’imize dönmekteyiz.”²⁷⁷

Hz. Peygamber Efendimiz (Sallallahü aleyhi ve sellem), binitime bindiğinde üç defa “Allahü Ekber” ve üç defa “El-hamdülillâh” dedikten sonra yukarıdaki Zuhruf sûresinde geçen duayı okur ve sonra şöyle dua ederdi:

﴿ اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى ، وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى . اللَّهُمَّ هَوِّنْ سَفَرِنَا هَذَا وَاطْوِ عَنَّا بَعْدَهُ ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ . اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعَثَاءِ السَّفَرِ ، وَكَآبَةِ الْمَنْظَرِ ، وَسَوْءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ وَالْوَالِدِ ﴾

“Allah’ım senden, bu seferimizde iyilik ve takvayı, hoşnut olduğun işleri yapmayı istiyoruz. Allah’ım bizim bu seferimizi kolaylaştır, uzaklığını yakın et, bu seferimizde sahibimiz

276 Müminun 23/ 29

277 Zuhruf 43/13.

sensin, geride kalan ailemizi de koruyan sensin. Seferin getireceği felâketlerden, kötü manzaralardan; malımız, ailemiz ve evlâdımız hakkındaki musibetlerden sana sığınıyoruz.”

H. İbrâhîm’de (a.s.) Dua

Kur’ân-ı Kerîm’de H. İbrâhîm’in (Aleyhisselâm) dualarına özellikle dikkat çekilmiş ve bu dualar örnek olması açısından inananlara arz edilmiştir. Dualarında kendi şahsî arzularının yerine, bütün insanların saadete ulaşmalarını istemesi O’nun dualarının ortak özelliklerinden birisidir.

H. İbrâhîm’in (Aleyhisselâm) Kur’ân’da örnek olarak arz edilen özelliklerini, dualarında da hissetmek mümkündür: En müessir ve makbul dualar Kur’ân ve hadislerde zikredilen dualardır. Kur’ân’da H. İbrâhîm’in (Aleyhisselâm) dualarının çok büyük bir kısmı kendi ismiyle anılan İbrâhîm sûresinde ve Şuarâ sûresinde zikredilmiştir.

Emniyet ve Huzur Beldesi İçin Dua Etmesi

﴿ ... رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا ... ﴾

H. İbrâhîm Mekke’nin emniyet ve huzur beldesi olması için dua etmiştir:

“Hatırla ki İbrâhîm şöyle demişti: “Rabb’im! Bu şehri (Mekke’yi) emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!”²⁷⁸

278 İbrâhîm 14/35.

Örnek olma açısından Hz. İbrâhîm'in (a.s.) bu duasını şu şekilde değerlendirebiliriz: O, *her şeyden önce emniyet ve huzur için dua etmiştir*. Böyle bir dua insanlar arasında **emniyet ve huzurun** bütün iyilik ve nimetler içinde en büyük ve önemli nimetlerden olduğunu göstermektedir. Bu iki esas olmaksızın ne din ne de dünya işlerinin düzelmesi mümkün değildir. Hatta birçok âlim, **emniyet ve huzurun** insanın sıhhatinden bile önemli olduğunu söyler. Çünkü korku, anarşi ve güvensizlikten gelen zarar, insanın bedeninde bir hastalıktan dolayı gelen zarardan daha şiddetli ve daha elem vericidir. İnsan bedeninin hastalısız olması onun sıhhatini gösterdiği gibi **Emniyet ve huzur**, toplumun bünyesinin sıhhatini gösterir.

Hz. İbrâhîm Mekke'nin emin ve huzurlu bir belde olması için dua ettiği gibi, O'nu örnek alanların da buldukları beldelerin **emniyet ve huzuru** için dua etmeleri ve bu iki hususun devamlılığı için ellerinden geleni yapmaları gereklidir.

Şirkten Uzak Bulunmak İçin

﴿...وَاجْتَنِبِيَّ وَبَنِيَّ أَنْ تَعْبُدَ الْأَصْنَامَ﴾

Emniyet duasının devamında Hz. İbrâhîm hem kendisini hem de kendisinden sonra gelecek neslini şirkten koruması için Allah'a dua etmiştir: “...Ayrıca beni ve neslimi sanemlere (süslü putlara) ibadet etmekten uzak eyle.”²⁷⁹

279 İbrâhîm 14/35.

Peygamberler sanemlere tapmaktan uzak olmalarına ve korunmalarına rağmen Hz. İbrâhîm'in (a.s.) bu duasını şu şekilde anlayabiliriz:

Hz. İbrâhîm bu duasıyla putlardan uzak durma azminde devamlılık için dua etmiştir: “Rabb'im, bizleri putlara tapmaktan koruduğun ve uzak tuttuğun gibi, bütün hayatımızda onlardan uzak durmamda beni ve neslimi devam ettir” demektir.

Hz. İbrâhîm, neslinin tevhit dinine iman üzerine devam etmelerini çok istiyordu. Bununla beraber bir insanın hi-dayette devam etmesi Allah'ın elindedir. Hz. İbrâhîm bundan dolayı neslinin iman üzerinde devam etmesi için dua etmiştir.

Hz. İbrâhîm her ne kadar, Cenâb-ı Hakk'ın kendisini putlara tapmaktan koruyacağını biliyorsa da O'nun huzurunda tevazu ve fakrını –O'na olan ihtiyacını– göstererek her istediği hususta Allah'ın fazlına olan ihtiyacını izhar etmek için böyle dua etmiştir.

Hz. İbrâhîm şirkin her çeşidinden koruması için Allah'a böyle bir duada bulunmuştur. Şirke girme bazen açık olduğu gibi bazen gizli de olabilir. Açık olan Allah'a açıkça şirk koşan müşriklerin şirkidir. Gizli olan kısmı ise insanın bütün neticeleri Allah'tan değil de sadece sebep ve vasitalardan bilmesidir. Oysa insanın tamamen şirkten arınması ve hâlis tevhide ulaşması, kalbini sebep ve vasitalara bağlamaktan çevirip hakiki tesir gücünün onlarda olmadığını idrak ederek, Allah'tan başka hakiki mutasarrıf görme-

mesidir. Hz. İbrâhîm'in (a.s.) bu duası bu şekilde gizli bir şirke düşmekten korunmak için olmalıdır.²⁸⁰ İbn Atâ: “Hz. İbrâhîm bu dua ile ‘Ey Rabb’im, kalbimin senden ayrı kalmasından ve gaflet etmesinden beni **emin ve sâlim eyle**’ duasını istemiştir” demiştir.

Aslında Hz. İbrâhîm bu ileri yaşında putlara tapmaktan elbette emindi. Çünkü küçük yaşında bile putları kırmıştı. Fakat O bu duasıyla her insanın heva, arzu ve ihtiraslarının o kişi için bir sanem (süslü put) olacağını bildiğinden dolayı bu şekilde bir ihtiras ve heva düşkünü olmaktan kendisi ve nesli için Allah’a sığınmıştır.²⁸¹ Hz. İbrâhîm'in (a.s.) bu duasından bir insanın kendisine dua ederken aynı zamanda ana-babasına ve nesline de dua etmesi gerektiğini anlıyoruz.

Mekke'nin Bereketli Olması İçin Dua Etmesi

﴿ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ، رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴾

Hz. İbrâhîm, Mekke için yaptığı emniyet duasından sonra bu beldenin bereketlenmesi, burada yaşayacak insanların namaz kılmaları ve orada bulunmayanların ise bu beldeye iştiaq içinde yönelmeleri için duada bulunmuştur: “Ey Rabb’imiz! Ben neslimin bir kısmını senin hürmetli olan beytinin (Kâbe) yanında ziraata uygun olmayan bir vadiye yerleştirip iskân ettim. Ey Rabb’imiz! Namazı ikâme etsinler diye böyle

280 Râzi, **a.g.e.**, XX, 131-132.

281 Âlûsî, **a.g.e.**, XIII, 259.

yaptım. Bu sebeple sen insanlardan bir kısmının gönlünü onlara müştâk et ve meylettir, meyvelerle onları rızıklandır. Ta ki böylelikle bu nimetlerin şükürünü eda etsinler.”²⁸²

Bu dua hem ibadet hayatı için hem de dünya faydaları için yapılmıştır. İbadet hayatı için yapılması insanların **hac ibadetlerini** yerine getirmeleri için dünyanın en uzak yerlerinden buraya gelmeleri için dua etmesidir. Dünya faydası için olan kısmı ise “*meyvelerden onları rızıklandır*” cümlesidir.

Hz. İbrâhîm’in (a.s.) bu iki hususu bir duada birleştirmesinin sebebinin yine kendisi açıklamıştır: “... *Ta ki böylelikle bu nimetlerin şükürünü eda etsinler.*” Yani bir yerde rızık yollarının kolaylaşması ibadet etme yollarını da kolaylaştıracaktır. Böylelikle Hz. İbrâhîm, inananların dünya faydalarını elde etmek için yaptığı gayretlerinden hedeflerinin, Allah’a daha iyi ve güzel ibadet olması gerektiğini bildirmiştir.

Allah’ın Gizliyi de Açığı da Bildiğini Söyleyerek Dua Etmesi

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعَلِّنُ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾

“Ey Rabb’imiz! Şüphesiz ki sen bizim gizlemekte ve açığa vurmakta olduğumuz şeyleri bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz.”²⁸³

282 İbrâhîm 14/37.

283 İbrâhîm 14/38.

Hız. İbrâhîm bu duasında açıkça bir istek bildirmemiş, bununla beraber içinde bulunduğu durumu Allah'a arz ederek çok istekler dile getirmiştir. Duanın bir çeşidi de açıkça istek söylenmeden yapılan bu kısım dualardır. Bazen bu şekildeki dualar daha etkili ve daha hızlı kabul edilir. Çünkü bu dualarda bir istek bildirilmez; içinde bulunan zor ve ağır şartlar zaten hâl diliyle insanın durumunu merhametli yaratıcısına arz etmektedir.

Hız. İbrâhîm bu duasıyla şu hususları istemiş olabilir: O'na vahiy ile bildirilen ilâhî emir gereği hanımı Hız. Hacer'i ve daha bebek olan oğlu Hız. İsmail'i, Farân dağlarına yani şimdi Mekke-i Mükerreme'nin olduğu yere getirdi. Burası çölün ortasında, suyun olmadığı dağlık bir yer idi. Fakat Hız. İbrâhîm'in teslimiyetinin imtihanı burada da devam ediyordu. Allah O'na hanımı ve oğlunu burada bırakıp gitmesini emrediyordu.

Hız. İbrâhîm (a.s.), çölün ortasında bu ıssız yerde onları bırakırken son derece mahzundu. Onları bırakıp bir süre yürüdü. Hanımı Hız. Hacer: *"Bizleri kime bırakıyorsun?"* dediğinde arkasını dönmeden *"Sizleri Allah'a emanet ettim"* demiş, hanımı *"Ey İbrâhîm! Bunu Allah mı emretti?"* diye sorunca *"evet"* demiş sonra hanımı: *"O zaman biz korkmuyoruz,"* demiştir.

İşte bu zor durumda Hız. İbrâhîm Mekke dağlarının üzerinde ilerledi, en uzak yerden onları görebileceği bir yerde döndü. Çok uzaktan kucağındaki bebekle hanımına baktı, gözleri doldu ve bu duayı yaptı: *"Ey Rabb'imiz!*

Şüphesiz ki sen, bizim gizlemekte ve açığa vurmakta olduğumuz şeyleri bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.”²⁸⁴

Yani “Ey onların ve benim Rabb'im! İçimizdeki sıkıntımızı biliyorsun. O'nu gidermek sana kalmıştır” demek istemişti. Aynı duayı seneler sonra oğlu Hz. İsmâîl'i kurban etmeye başlamadan önce de yapmış olması düşünülebilir.

Kendisine Verilen Nimetlere Şükrederek Dua Etmesi

﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ ، إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴾

“Allah'a hamd olsun ki yaşlılık dönemimde bana İsmâîl'i ve İshâk'ı bağışladı. Benim Rabb'im hiç şüphesiz duayı işitendir.”

Hız. İbrâhîm örnek olma açısından bu şükürü ile şu mesajı verir: İnanan bir kişi duası kabul edildikten sonra bu nimeti şükürle karşılar, O'na şükretmeyi unutmaz. Çünkü yine aynı sûrede şükrettikçe nimetlerin artacağı bildirilmiştir: “Şükrederseniz nimetleri kesinlikle artırırım, ama nankörlük ederseniz benim azabım çok şiddetlidir.”²⁸⁵

Nimetlerin devamını ve artmasını sağladığı için şükür de duanın kabulünde önemli bir faktördür.

284 İbrâhîm 14/38.

285 İbrâhîm 14/7.

Kendinin ve Neslinin Namaz Kılması için

﴿ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ، رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴾

“Ey Rabb’im beni ve neslimi istikrar üzere namazı ikâ-me edenlerden kıl ve duamı kabul eyle.”²⁸⁶

Hız. İbrâhîm bu şekilde dua ederek insanın Allah’a ibadetlerini yerine getirebilmesinin de ancak O’nun yardımıyla olacağını bildirmiştir. “Duamı kabûl eyle” namazımı kabul eyle demektir. Ayrıca Hız. İbrâhîm, buraya kadar yaptığı ve yapacağı duaların kabul edilmesi için de dua etmiştir.

Ana-Babasının ve Bütün Müminlerin Bağışlanması İçin

﴿ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴾

“Ey Rabb’imiz, hesap gününde beni, ana-babamı ve bütün müminleri mağfiret eyle.”²⁸⁷

Hız. İbrâhîm’in (a.s.) bu duası Müslümanların namazlarının sonunda yaptığı büyük bir duadır. Bir müslümanın sadece kendisi için değil, bunun yanında ana-babası ve bütün inananların bağışlanması için de dua etmesinin gerektiği bildirilmiş olmaktadır.

286 İbrâhîm 14/40.

287 İbrâhîm 14/41.

Hikmet Sahibi Olmak ve Sâlihlik İçin

﴿ رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴾

“Rabb'im bana hüküm/hikmet ver ve beni sâlihler arasına kat.”²⁸⁸

Hiz. İbrâhîm bu duadan önce Allah'ı tâzim ve sena etmiş ve dua etme ile ilgili önemli bir edebi de öğretmiştir: Kişi dua etmeden önce Allah'ı sena etmeli, daha sonra isteklerini arz etmelidir. Bu şekilde yapılan duaların kabul edilme ihtimali çok daha yüksektir.

Müfessirler, O'nun bu duasında geçen **hüküm** kelimesinin **hikmet ve ilim** olduğu üzerinde durarak, bu duadaki **hüküm** kelimesinin *peygamberlik* olarak tefsirinin doğru olmayacağını bildirirler. Çünkü Hiz. İbrâhîm bu duayı yaptığında zaten peygamberdi, O'nun bu duasında istediği husus **hikmet ve ilminin** artırılmasıydı. Hiz. İbrâhîm'in (Aleyhisselâm) bu duasında **hüküm** istemesi **muhâkeme kuvvetinin kemâlini** istemesi şeklinde anlaşılmıştır. Bu da *hakikat bilgisine ulaşmakla* mümkün olur.²⁸⁹ Bu hikmetin ilmî boyutuyla ilgilidir.

Hiz. İbrâhîm'in (a.s.) **ilmî hikmetin** ardından “Beni sâlihler arasına kat”²⁹⁰ duası da **amel kuvvetinin kemâlini** istemesidir. Bunun gerçekleşmesi de sâlih ameller yapmakla mümkündür. Bir insanın olgunlaşıp, kemâle ermesi,

288 Şuarâ 26/83.

289 Râzî, **a.g.e.**, XXIV, 148.

290 Şuarâ 26/83.

hakikati tanınmasıyla; aynı zamanda iyilikleri de hayatında yaşamak için öğrenmesiyle mümkündür.

Hz. İbrâhîm'in (a.s.) “Beni sâlihlere kat” duasından önce **hikmeti** istemesinin sebebi, *muhakeme ve ilim kuvvetinin, amel kuvvetinden daha şerefli ve üstün olduğunu gösterir.* Çünkü bir insan iyiliği yapamasa bile onu öğrenmesi mümkündür. Fakat iyiliği öğrenmeksizin onu yapması mümkün değildir. Ayrıca ilim ruhun, amel ise bedenın sıfatıdır. Netice olarak **hikmet, eşya ve hadiselerin içyüzünün, diğer tâbirle gerçek yüzlerinin tanınması ve idrak edilmesi demektir.**²⁹¹ Hz. İbrâhîm'e yerin ve göklerin **melekûtunun** gösterilmesi de bu manayı desteklemektedir. Duada istenilen **sâlihlik** ise, amel kuvvetinin ifrat ile tefrit uçlarından uzak bir şekilde itidal üzere bulunmasıdır.

Örnek olması açısından bu dua da Hz. İbrâhîm'in (a.s.) istediği **hüküm** hikmet ve ilim olduğunu, kişinin bu **hikmet ve ilimle** kalbinde Allah mârifetinin yerleşmesi gerektiğini görmekteyiz.

Gelecek Nesiller İçinde Hayırla Yâd Edilmesi İçin

﴿وَأَجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ﴾

“Gelecek nesiller içinde benim, iyilikle ve güzellikle yâd edilmemi nasib eyle.”²⁹²

291 Râzi, **a.g.e.**, XXIV, 148.

292 Şuarâ 26/84.

Hız. İbrâhîm'in (a.s.) sonraki nesiller tarafından hayırla yâd edilmek için yaptığı bu dua ile üsve-i hasene (güzel örnek) olan şu özellikleri inananlara arz etmiş bulunmaktadır:

1. Kişi, hayatında yaşadığı ve başkalarına güzel örnek olan özelliklerinin gelecek nesillerin içinde de devam etmesini istemelidir. İhlası korumakla beraber, iyilik yapmakla meşhur olma, diğer insanları da aynı güzel şeyleri yapmaya teşvik edecektir.

2. Hız. İbrâhîm (a.s.), ahir zamanda kendi neslinden Allah'a davet eden birinin bulunması için dua etmiştir. Bu durumda ayette **lisân-ı sıdk**, Hız. Muhammed'dir. (sallallahu aleyhi ve sellem) Lisân-ı sıdk, 'doğru sözü söyleyen dil' anlamında Hız. Muhammed (Sallahühü aleyhi ve sellem) için de söylenir.

3. Hız. İbrâhîm (a.s.), bu duasıyla kendisinden sonra bütün insanların kendi sevgisi üzerinde birleşmesini istemiştir. Asırlar boyunca, hatta günümüzde bile bu duanın kabul edildiğini görmek mümkündür. Çünkü bütün semâvî din mensupları O'nun peygamberliğinde ittifak edip, O'nu sevmekte ve O'nu hep iyilikle ve hayırla yâd etmektedirler. Bu yönüyle Hız. İbrâhîm bütün insanların saygı duyduğu ve sevdiği bir kişi olmuştur.

Naîm Cennetine Vâris Olmak İçin

﴿وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ﴾

"Beni, Naîm cennetinin vârislerinden eyle."²⁹³ Hız. İbrâhîm önceki dualarında dünyada O'nu memnun edecek

293 Şuarâ 26/85.

şeyleri istemiş, bu duasıyla da ahiret saadetini istemiştir. Naîm cennetinin varis kılınacak bir miras olarak zikredilmesi, ahiret saadetini kazandıracak amellerin dünyada kazanılmasından dolayıdır. Bundan dolayı ahirette kazanılacak Naîm cenneti, dünyada varis kılınan bir mala benzetilmiştir.

Babasının Müslüman Olması İçin

﴿وَأَغْفِرْ لَأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ﴾

“Babamı da bağışla (Ona iman ederek, tevbe etmeyi nasip et), çünkü o doğru yoldan ayrılanlardan biridir.”²⁹⁴ Hz. İbrâhîm Rabb’inden dünya ve ahiretle ilgili dualarda bulunduktan sonra babası için dua etmiştir. Bir insanın ahirette bağışlanması onun iman etmesine bağlıdır. Bu durumda Hz. İbrâhîm, babasının müslüman olması için dua etmiştir.

Ahirette Küçük Düşmemek İçin

﴿وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ، يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ، إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾

“Rabb’im! İnsanların diriltildiği haşir gününde beni küçük düşürme! O öyle bir gündür ki o gün ne mal ve ne de çocuklar insana fayda verebilir. O gün insana fayda sağlayan tek şey Allah’a selim bir kalple gelmesidir.”²⁹⁵

Ahirette küçük düşmekten, alçalmaktan ve utanacak hâlde bulunmaktan Allah’a sığınmıştır. Bu duasıyla Hz.

294 Şuarâ 26/86.

295 Şuarâ 26/87-89.

İbrâhîm kimsenin kesin bir şekilde kurtulacağı vehmine girmemesi gerektiğini bildiğini gösterir. O bütün faziletiyle beraber ahiretteki kurtuluşunu kendisinin sâlihliğine ve amellerine değil Allah'ın isteğine bağlamıştır. “*Rabb'imın beni başıslayacağını ümit ediyorum*”²⁹⁶ demesi de bunu göstermektedir. Aynı zamanda ahirette insanın - Allah yolunda kullanmadığı ve terbiye etmediği- ne malının ne de çocuklarının faydasının dokunamayacağını; ancak Allah'a **selim bir kalp** ile gelen kişinin kurtulabileceğini bildirmiştir.

İyiliklerinin Kabul Edilmesi İçin

﴿... رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ، رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

H.z. İbrâhîm, oğlu H.z. İsmâîl ile beraber Kâbe'yi inşa ederken bu dualarla dua etmişlerdir: “Ey Rabb'imiz! İbadetlerimizi kabul eyle, çünkü sen işiten ve bilensin. Ey Rabb'imiz! Bizi sana teslim olan iki müslüman eyle. Nesillerimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar ve ibadet usullerini bize bildir, tevbelerimizi kabul eyle, çünkü sen tevbeleri çok kabul edensin ve çok merhametlisin.”²⁹⁷

296 Şuarâ 26/82.

297 Bakara 2/127-128.

Son Peygamber Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) için

﴿ رَبَّنَا وَأَبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

“Ey Rabb’imiz, Onlara senin ayetlerini tilâvet edecek, onlara Kitab’ı ve hikmeti öğretecek ve onları (zararlı bütün alışkanlıklardan ve durumlardan) temizleyecek onların içinden bir elçi gönder. Çünkü sen çok azîz ve yücesin, hikmet sahibisin.”²⁹⁸

Hicret Ederken

﴿ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيِّهِدِينِ ﴾

“Şüphesiz ki ben Rabb’ime gidiyorum. O beni hidayette dâim kılacaktır.”²⁹⁹

Hz. İbrâhîm ateşe atıldığı beldeden ayrılırken veya ateşe atıldığında bu dua ile Allah’a yönelmiş ve hicretinin aslında Allah’a olduğunu bildirmiştir.

Zalimlerin Zulmünden Korunmak İçin

﴿ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ، رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَآغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

“Hz. İbrâhîm ve beraberindekilerin duası şudur: ‘Ey Yüce Rabb’imiz! Yalnız sana güvenip dayandık, Sana yöneldik ve sonunda da Senin huzuruna varacağız. Rabb’imiz! Bizi kâ-

298 Bakara 2/129.

299 Sâffât 37/99.

firlerin elinde küçük düşürme, (Bizi onların zulmü ve tahakkümleriyle imtihan etme), bizim hatalarımızı affeyle. Çünkü sen Azîz ve Hakîm'sin (her şeye galip gelen ve en güçlü hüküm sahibisin)''³⁰⁰

Hz. İbrâhîm (Aleyhisselâm), inananların zalimlerin baskısı altında kalmaması için dua etmiştir. Çünkü bu durumda inkârcılar “Eğer İslâm hak din olsaydı, Müslümanlar böyle perişan olmazlardı” diyerek diğerlerine Müslümanları alay konusu yapacaklar ve insanların İslâm'a girmelerine engel olacaklardı. İşte böyle bir duruma düşmemek için Hz. İbrâhîm (Aleyhisselâm), bu şekilde dua etmiştir.

H. Mûsâ'da (a.s.) Dua

H. Mûsâ (Aleyhisselâm), Kur'ân'da Allah'a çok münâcat eden bir kimse olarak **“gizli hitapta bulunulan, kendisine sır verilen”** ³⁰¹ bir kişi olma mertebesine yükseltilmiştir. Kur'ân'da “O'nu çok münâcat eden bir kimse olarak kendimize yaklaştırdık”³⁰² denilerek, H. Mûsâ'nın (a.s.) bu mertebeye Allah'a çok dua ve münâcat ederek ulaştığına dikkat çekilmiştir:

Sıkıntılarının En Zor Anında Yaptığı Dua

﴿ إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴾

H. Mûsâ (Aleyhisselâm), arkasında Firavun'un azgın askerleri, önünde ise Kızıldeniz varken bu dua ile Allah'a

300 Mümtehine 60/4-5.

301 Râzî, **a.g.e.**, XXII, 39.

302 Meryem 19/52.

dayanmış ve teslimiyet göstermiştir: “İki topluluk birbirlerini görünce Mûsâ’nın (a.s.) beraberinde bulunanlar, ‘İşte şimdi yakalandık’ dediler. Mûsâ (a.s.) ise **‘Asla! Rabb’im benimle beraberdir, O bir çıkış yolu gösterecektir’** dedi.”³⁰³

Hz. Mûsâ’nın (a.s.) tevekkül ve teslimiyeti başlığı altında bu dua üzerinde durulmuştü.

Kendisi ve Kardeşi İçin İstiğfar Ederek Dua Etmesi

﴿ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلَاخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴾

Hz. Mûsâ (a.s.), son derece kızgın ve üzgün bir hâlde iken sakinleşince bu duayı yapmıştır: “Rabb’im beni ve kardeşimi başışla, bizi rahmetine girdir. Çünkü sen merhametlilerin en merhametlisisin.”³⁰⁴

İstemeyerek İçine Düştüğü Zor Durumda İstiğfar ile Dua Etme

﴿ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾

Hz. Mûsâ (Aleyhisselâm), bir gece ahalinin dinlendikleri ve sessiz olduğu bir sırada şehre girmiş, orada birisi kendi kavminden diğeri ise düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle kavga ederken bulmuş, kendi kavminden olan bir kişi, düşmanlarına karşı yardım dilemişti. Hz. Mûsâ

303 Şuarâ 26/62.

304 A’raf 7/151.

karşıdaki zalim düşmana, bir yumruk vurmuş ve ölümüne sebep olmuştu.

Hız. Mûsâ'nın (a.s.) kasdı öldürmek değildi, sadece o kişinin zararını uzaklaştırmaktı. Bununla beraber Hız. Mûsâ (a.s.) kendini hatalı kabul etmiş ve hatasının affedilmesi için Allah'a şu duada bulunmuştur: *“Ey Rabb'im! Doğrusu ben kendime zulmettim; beni mağfiret eyle.. Allah da O'nu bağışladı. Çünkü O Ğafûr ve Rahîm'dir”*³⁰⁵

İstiğfar Ederek Belâların Uzaklaşması İçin Dua Etme

﴿...أَنْتَ وَلِيْنَا فَآغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾

“Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize merhamet et! Sen bağışlayanların en iyisisin!”

O'nun belâ ve musîbetler anında istiğfar ederek belâ ve musîbetlerin uzaklaştırılmasını istediğini görüyoruz: *“Hız. Mûsâ (a.s.), tayin edilen vakitte kavminden yetmiş kişi seçti. Onları O müthiş deprem yakalayınca Mûsâ (a.s.), dedi ki: **“Ey Rabb'im dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri hatalar yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu durum, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi ba-***

305 Kasas 28/17.

ğışla ve bize merhamet et! Sen bağışlayanların en iyisisin! Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.”³⁰⁶

Depremlerin, kasırgaların değişik musîbetlerin kol gezdiği zamanlarda yapılması gerekli en tesirli dualar, istiğfar ederek yapılan dualardır. Yani istiğfar ederek, ‘Ey Rabb’imiz! Bizi hatalarımızdan dolayı helâk etme! demektir.

Hatalarının affedilmesini düşünemeyen günahkâr -fakat sahipsiz- topluluklar için de bu istiğfarı himmeti milleti olan, milletinin günahları için ağlayan kişilerin yapması gerekir.

Ayette geçen “Sen bizim sahibimizsin” ifadesinde bir vurgu vardır. Yani bu ifade “Senden başka ne bir dost, ne bir yardımcı ne de hidayet verici vardır” manasına gelmektedir.

Dünyada ve Ahirette Hakkında İyilik Yazılması İçin

﴿وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ﴾

Hz. Mûsâ (a.s.), yukarıda geçen istiğfar duasından sonra dünya ve ahirette iyilik yazılmasını istemiştir: “*Bize bu dünyada da iyilik yaz, ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.*”³⁰⁷ O yukarıdaki duada kendisine en yakın dostun Allah olduğunu ikrar etmiştir. Bu en yakın dosttan beklenen iki şey vardır:

306 A'râf 7/156.

307 A'râf 7/156.

Birincisi zararları uzaklaştırması; ikincisi ise faydaları ulaştırmasıdır. Her zaman için bir zararı uzaklaştırma, fayda elde etmekten daha önemli ve önceliklidir. Bundan dolayı O, önce günah ve hataların sebep olabileceği musîbetleri istiğfar ile uzaklaştırmak istemiş, daha sonrada Rabb’inden dünya ve ahirette iyiliğin kendisi ve kendisine tâbi olanlardan ayrılmaz bir parça olması için dua etmiştir.

Gönlünün Açılması ve İşlerinin Kolaylaşması İçin

﴿ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ، وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ، وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ، يَفْقَهُوا قَوْلِي ... ﴾

“Ey Rabb’im, göğsüme bir genişlik ver, işimi kolaylaştır, dilimdeki bağı çöz ki konuştuklarımı kavrasınlar. Ailemden benim için bir yardımcı kıl; kardeşim Hârûn’u. O’nunla kuvvetimi sağlamlaştır. Ta ki böylelikle seni daha çok tesbih edelim, seni daha çok zikredelim. Şüphesiz ki sen bizi görmektesin.”³⁰⁸

Tâhâ sûresinin başından buradaki dua ayetlerine kadar Allahu Teâlâ’nın, Hz. Mûsâ’ya (a.s.) altı hitapta bulunarak bazı sorumluluklar yüklediğini görmekteyiz: *Tevhid, namaz, ahiret, eşyanın hikmeti, mucizeler, küfürde azgınlamış Firavun’a gönderiliş.* Hz. Mûsâ’nın (a.s.), bu sorumlulukları hakkıyla yerine getirebilmek için yukarıdaki duaları yapması çok uygun düşmüştür.

308 Tâhâ 20/25-35.

Doğru Yola Ulaşması İçin Dua Etme

﴿عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ﴾

... “Umarım Rabb'im beni doğru yola yöneltir.”³⁰⁹

Hız. Mûsâ (Aleyhisselâm), Mısır'dan çıktığında yanına azık ve zahîre alamamıştı. Medyen yönüne doğru çok acil bir şekilde yola çıkmıştı. Ama yolu bilmiyordu. Bununla beraber Allah'ın fazlına ve yol göstericiliğine güveniyordu. Bu sebeple bu duayı yapmıştır.

Hız. Mûsâ'nın (a.s.) bu duası atası Hız. İbrâhîm'in “Ben Rabb'ime gidiyorum, O beni doğru yola erİştirecektir”³¹⁰ duasına benzemektedir. Hız. Mûsâ (a.s.), selef-i sâlih olan Hız. İbrâhîm için halef-i sadık olmuştur.

Fakirliğini Allah'a Arz ederek Dua Etme

﴿رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ﴾

Hız. Mûsâ (Aleyhisselâm), Medyen yolunda günlerce aç ve susuz kalmış, yolculuğun meşakkatlerinden dolayı perişan olmuştu. Böyle bir durumda iken fakirliğini ve güçsüzlüğünü Allah'a arz ederek bu şekilde dua etmiştir: “Rabb'im gerçekten ben, bana indireceğin her hayra muhtacım.”³¹¹

Râzî, bu duanın şu şekilde de tefsir edilebileceği üzerinde durmuştur: “Rabb'im, bana indirdiğin hayır olan dinim uğruna dünyada fakir kaldım.”³¹²

309 Kasas 28/22.

310 Sâffât, 37/99.

311 Kasas 28/24.

312 Râzî, a.g.e., XXIV, 240.

Zorbaların Şerrinden Allah'a Sığınarak Dua Etme

﴿إِنِّي عُدْتُ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ﴾
﴿وَإِنِّي عُدْتُ رَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ﴾

Hiz. Mûsâ (a.s.), Firavun'un şerrinden korunmak üzere şu dualarla Allah'a sığınmıştır: “*Hesap gününe inanmayan her kibirli zorbanın şerrinden benim ve sizin Rabb'inize sığındım.*”³¹³ Buna benzer bir duası da Duhân sûresinde zikredilmiştir: “*Sizin taşlamalarınıza karşı benim ve sizin Rabb'inize sığındım.*”³¹⁴

Ahiret gününün hesabına inanmayan zorba Firavun'un yanında O'nun Allah'a sığınmaktan başka hiçbir çaresi yoktu. Yaptığı bu duayla şerli kişilerin zararlarını ve gelebilecek saldırılarını ancak Allah'ın uzaklaştırabileceğine işaret etmiştir.

Hiz. İsâ'da (a.s.) Dua

Rızık İndirilmesi İçin Dua Etme

Hiz. İsâ'nın (a.s.) havârîleri, Allah'ın kendilerine bir sofraya indirmesi için O'ndan dua etmesini istemiştir. Hiz. İsâ (a.s.), şu şekilde dua etmiştir: “*Meryem oğlu İsâ şöyle dedi: Ey Rabb'imiz! Bize gökten bir sofraya indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir ayet*

313 Mû'min, 40/27.

314 Duhân 44/20.

(mucize) olsun. *Bizi rızıklandır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısıdır.*”³¹⁵ Kur’ân, bu duanın mucîzevî bir şekilde kabul edildiğini bildirmektedir.

Selamet ve Emniyet İçin Dua etme

Hz. İsa (Aleyhisselâm), hem doğduğu, hem öleceği, hem de ahirette diriltileceği gün selam ve emniyete ulaşmak için dua etmiştir: “*Doğduğum, öleceğim ve canlı olarak ahirette kaldırılacağım gün selâm ve emniyet üzerime olsun.*”³¹⁶

Bu ifadeler O’nun, Allah karşısındaki kul olma konumunu göstermekte, O’nun da diğer insanlar gibi doğup, yaşayıp öleceğini ve ahirette diriltilerek kabrinden kaldırılacağını bildirmektedir. Fakat insanlara en meşakkatli ve zor gelen bu hallerde O’nun için bir **selamet ve esenlik** olacağı bildirilmektedir.³¹⁷

Emniyet ve huzurun kaynağına **selam** denir.³¹⁸ Bu dua Hz. İsa’nın (Aleyhisselâm), üzerindeki nimetlerin devam etmesi, belâ ve musibetlerin kaldırılması yönünden **selamet** içinde olduğunu gösterir. Hz. İsa (a.s.), bu duasıyla Meryem Sûresi’nde bu duadan önce geçen Hz. Yahyâ’nın yaptığı duanın bir benzerini yapmıştır.

Doğum, ölüm ve ahirette diriliş safhaları insanların **selâmete** en çok ihtiyaç duydukları zaman dilimleridir. İşte

315 Mâide 6/114.

316 Meryem 19/33.

317 İbn Kesîr, III, 121.

318 Râzi, **a.g.e.**, XXI, 216.

Hız. İŖâ (a.s.), bu zaman dilimlerinde her türlü musîbetten korunmak için veya korunduğunu bildirerek bu nimete Ŗükretmek için böyle bir duada bulunmuŖtur.

Hız. Muhammed’de (sallallahu aleyhi ve sellem) Dua

İnsanın gerçek manada Allah’a kul olabilmesi O’na kemal manasıyla dua etmesine bağlıdır. Kur’ân-ı Kerim’-dem mükemmel bir kul olarak takdim edilen Hız. Muhammed’in (Sallallahü aleyhi ve sellem) en çok üzerinde durulan özelliklerinden birisi de O’nun Rabb’ine dua etmesi ve O’na nasıl dua edileceğini inananlara göstermesidir. O’nun dua etmesi kul olmasının bir tezahürüdür. Hız. Peygamber, dua etmenin insanın kulluğu ve ibadetiyle çok yakından ilgili olduğunu ayrıca duada bulunmanın ibadetin büyük bir kısmını oluŖturduđunu “*Dua etmek ibadettir*”³¹⁹ ve “*dua ibadetin özüdür*”³²⁰ hadisleriyle belirtmiŖtir.

Kur’ân-ı Kerim’de Hız. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), devamlı Allah’ı anan ve O’na duada bulunan bir kul olarak nazarlara arz edilir: “*De ki ben sadece Rabb’ime dua eder ve O’na kulluk ederim. Hiçbir Ŗeyi ona ortak koŖmam*”³²¹

319 Tirmizi, **Tefsir**, 3,16,40; İbn Mâce, **Dua**, 1; Ahmed bin Hanbel, IV, 267.

320 Tirmizi, **Dua**, 1

321 Cın 72/20

Dua bölümünün girişinde Duanın bazen bir istekte bulunma, bazen Allah'ı zikretme, bazen de istiğfar ederek yapıldığı izah edilmişti. Efendimiz'in (Sallallahü aleyhi ve sellem) duanın bu manalarının her bir kısmına ait duaları vardır. O'nun Allah'ın sevgisini kazanma, O'na yaklaşma yolunda yaptığı bu duaları bu bölümler içinde arz edecek, O'nun Kur'ân'da inananlara duasıyla nasıl örnek olduğunu anlamaya çalışacağız:

Allah'ı Anması

Hz. Peygamber'in örnek alınmasını ifade eden ayette “Gerçekten Allah Resûlü’nde sizin için Allah’ın rahmetini, Onun hoşnutluğunu ve ahiret gününün mutluluğunu arzu edenler, ayrıca **Allah’ı çokça zikredenler** için çok güzel örnek vardır”³²² denilir.

Öncelikle Allah'ı çokça anma ve O'na kavuşmayı arzu etme, Allah Resûlü'nün örnek alınması gereken en güzel ve önemli özellikleri olarak nazara verilir. Allah'ın anılmasına istikrarlı bir şekilde devam edilmesi insanın Rabb'ine karşı sevgisini artıracığı için, ibadetlerin daha mükemmel bir şekilde yapılmasını sağlar. Ayrıca Hz. Peygamber'in üsve-i hasene –en güzel örnek– olarak örnek alınması da ancak Allah'ı çokça zikretmekle mümkün olur.

Hatırlama, anma manalarına gelen zikir, kişinin havsulasında bulunan bir bilgiyi hâlihazıra getirmesi ve onu dili

322 Ahzab 33/21

veya kalbiyle anmasıdır. Bir bilgiyi edinme, zihin ve kalpte yerleştirmeye hıfzetme yani ezberleme denirken, aynı bilginin dil veya kalp vasıtasıyla yeniden hatırlanıp, anılması zikir kelimesiyle ifade edilir.

Lafza-i Celâl'in (yani 'Allah' isminin) veya Allah'ın güzel isimlerinin; Kur'ân'da veya Hz. Peygamber'in sözlerinde geçen cümlelerin söylenilmesi ve tekrar edilmesi Allah'ın anılması demektir.

Kur'ân'da gerçek kalp huzurunun ancak Allah'ı anmak ile elde edilebileceği bildirilir:

*“Allah kendisine yönelenleri hidayete erdirir. İşte onlar iman edip kalpleri Allah'ı anmakla huzur bulan kimselerdir. Şunu iyi bilin ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulabilir.”*³²³

İnsan, cisimler âleminde bir şeyi elde ettiğinde hemen ardından ondan daha üstün bir şeyi elde etmek ister. Ama ilâhî marifet ve kudsî hakîkatlere ulaştığı zaman kişinin kalbi farklı bir sükûnet hisseder. Çünkü bundan daha üstün ve mükemmel bir saadet yoktur. Altın filizi yerden çıkarıldığında toprak gibi değişik şeylerle karışıkır. Değişik yollarla bu filiz diğer maddelerden arındırılıp saf altın elde edildikten sonra asırlar geçse bile saflığı bozulmaz.

İşte bunun gibi, Allah'ın devamlı zikredilmesi neticesinde kalbe giren aydınlık ve nur, ona çok parlak ve bozulmayacak bir saflık kazandırır. Allah zikrinin devamlı yapılması, kalpte

323 Ra'd 13/28.

bulunan diğer kötü duyguları, arzuları siler ve temizler ta ki kalp pırl pırl parlayan **zümürten yapılmış yemyeşil bir tepeye** dönüşür. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de “*Dikkat edin kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulabilir*”³²⁴ denilmiştir. Bu huzurun sebebi kişinin Allah'ı anmasına karşılık olarak onun kalbine bir nur akması ve bu nurun kalpte bulunan sıkıntı ve yalnızlığı gidermesidir.³²⁵

Kişinin Allah hakkındaki marifetini kalbi, dili veya bedeni ile hatırlaması, hayata geçirmesi; O'nun isimlerini, O'nu sena eden mübarek lafızları dil veya kalbiyle anmasına da zikir denilir. En olgun manasıyla eda edilen Allah'ı anma-şükürde olduğu gibi- hem dil, hem kalp hem de bedenle yerine gelir.³²⁶

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in Allah'ı zikretmesine baktığımızda O'nun, zikrin bütün bu kısımlarını en olgun bir şekilde göstermiş olduğunu görürüz:

Lisan ile yaptığı zikri: Allah'ı bütün güzel isimleriyle ve kudsî sıfatlarıyla anması, O'na hamd edip senada bulunması; tesbih ve tevhid kelimelerini söylemesi, Kur'ân okuması, Allah'ın azameti karşısında münacatta bulunmasıdır: “*Sabah-akşam Rabb'inin ismini an*”³²⁷ “*Rabb'inin ismini an ve bütün varlığınla O'na yönel*”³²⁸ ayetlerinde “*Rabb'inin ismini an*” denilerek isimlerin anılması üzerinde durulur. Bu

324 Ra'd 13/28.

325 Alûsî, **a.g.e.**, XXIII, 150

326 M. Fethullah Gülen, **Kalbin Zümrüt Tepeleri I**, s.179.

327 İnsan 76/25

328 Müzzemmil 73/8

ilk derecedir ve başlangıçtır. Dil ile yapılan bu zikre devam edip olgunluğa ulaştığında artık hem dil, hem kalp beraber zikretmeye başlarlar.

Kalp ile yaptığı zikri vicdanın bütün rükünleriyle Allah'ı anması, varlık âleminde tesirleri görülen isim ve sıfatları tefekkür etmesi, her şeyin O'nun varlığı ve birliğine işaret ettiğini görmeye çalışması, böylelikle O'nun Rabliği karşısında sorumluluklarını anlamasıdır. *Kalp ile yaptığı zikriyle ilgili olarak ayette "Kalbinden tazarru edip, yalvararak, ürpererek kendinin işitebileceği yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam Rabb'ini an, sakın gafillerden olma!"*³²⁹ denilmiştir.

Kişinin kalbiyle Allah'ı anmasının manası, diliyle söylediği sözlerin manalarını düşünerek anlaması, Allah'ın kemal, izzet, azamet ve celâl sıfatlarını kalbine getirmesi ve kalbiyle hatırlamasıdır. Çünkü kalple anmaksızın sadece dil ile yapılan zikrin faydası çok az olacaktır.³³⁰ Ayette "çok yüksek olmayan bir ses" ifadesi bu anmanın dil ile yapılan kısmına; "içinden-nefsinde" ifadesi de kalp ile yapılan kısmına işaret etmektedir. Hatta ayette önce "nefsinde" ifadesinin gelmesi zikirde hedefin ve önemin kalp ile olduğuna işaretler.

Kişi kalbiyle destekleyerek diliyle Allah'ı anmaya devam ettiğinde bu anma kalbinde kökleşecek, lafızların

329 Araf 7/205

330 Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, VII, 106, Raziden naklen Alusî, *a.g.e.*, XXII, 40, Seyyid Kutub, *a.g.e.*, III, 1427.

manası kalbinde lafızların yerine geçecek; zamanla anılan cümle dile çok kolay gelmeye başlayacak ve kalp de onu içecektir. Böylelikle anma, isimlerin anılmasından Zâtın anılmasına dönüşecektir. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'i çokça okumakla da oluşabilir: ***Kur'ân'ı kalble tasdik edip, manalarını düşünerek dilin yanında kalbin desteği ile okumaya gayret ettiğinde bu okuma dile çok kolay gelmeye başlayacak diğer tabirle dilde tertîl ile akacak, kişinin kendi içindeki konuşmasının yerini alacaktır.***³³¹

Kalp ile Allah'ın anılmasını şu misale benzetebiliriz:

Kişinin varlığını çok büyük ve düzenli bir şehir gibi düşünelim. Onun ruh dünyasında ve bedeninde bulunan azalarını da bu şehrin sakinleri kabul edelim. Kişi Allah'ı anmaya yöneldiğinde bu şehrin kapısının üzerindeki minareye çıkarak sesini bütün şehir ahalisine duyurmaya çalışan bir müezzine benzemektedir.

İşte olgun manasıyla zikreden kişi diliyle anarken kalbini uyandırmaya, diğer azalarını haberdar etmeye çalışmaktadır. Böylelikle bu kişi bir organ olan diliyle konuşurken bütün azaları onu dinleyip, ona kulak vermektedir. Bu duyurma dilden kalbe ulaştırıldığında kalp bu anmayla aydınlanıp ışıltılı parlar. Bu aydınlık onu bütün benliğine bağlayan diğer bütün kanal ve arkalarını da nurla doldurur. Sonra kalbin aydınlığı bütün bedene ve kişinin amellerine

331 Âlûsî, *a.g.e.*, XIII, 150

aksetmeye başlar, salih ve güzel ameller işleyerek Rabb'ine kul olup ibadet etmeye muvaffak olur.³³²

Ayette “*sabah-akşam*” denilmesi anma vaktini sınırlandırmak için değil aksine devamlılığı ifade etmek içindir. Yani “*sabah-akşam her zaman O’nu anmaya devam et*” demektir. Zikrin özelliklerinden birisi de belli bir vakitle sınırlandırılmamasıdır. Namaz bütün ibadetlerin en şerefli iken bazı mekruh vakitlerde kılınması caiz değildir. Oysa *kalp ile yapılan zikre* her hâl üzere devam edilir. Çünkü ayette “*Onlar ayakta, oturarak, yanları üzerinde yatarken Allah’ı anarlar ve göklerin, yerin yaratılışı hakkında tefekkür ederler.*”³³³ denilerek kişinin her hâl üzere Allah’ı anmasının çok önemli olduğu vurgulanır. Hz. Peygamber’in zikir ve dualarına baktığımızda onun yürürken, yatarken, otururken, seferde her hâl üzere Allah’ı andığını ve bunu inananlara emrettiğini görürüz.

Kalp ve dille eda edilen anmanın yanında bir de bunları tamamlayan *bedenle anma* vardır ki dille eda edilen anmanın olgunlaşması büyük ölçüde *bedenle eda edilen anmaya* bağlıdır: İnsanın Allah’ın emir ve yasaklarına büyük bir titizlikle riayet etmesi, nehy edilen şeylerden bedenini koruması -yani takvalı olması- yanında, büyük bir arzu ve neşe içinde bu emirleri icra etmesi *bedenle eda edilen anmanın* temelini oluşturur. Namaz, oruç, hac gibi ibadetler aslında zikrin *bedenle eda edilen* görünümünden ibarettir.

332 Âtûsî, *a.g.e.*, XIII, 150.

333 Al-i İmran 3/191

Bundan dolayı Kur'ân'da namaz için “Allah’ı namazla anmak elbette en büyük fazilettir”³³⁴ denilmiştir.

İşte Allah Resûlü’nün yaptığı dua ve zikirler Allah’ı anmanın bütün bu görünümelerini en olgun şekliyle göstermiştir. Sahih hadis kitaplarında ve bunları kaynak alan dua mecmualarında bunlar çok geniş ve teferruatlı bir şekilde gösterilmiş ve günümüze kadar aktarılagelmiştir.

Biz bunları o kitaplara havale ederek Kur'ân'da üzerinde çokça durulan Hz. Peygamber’in *Kelime-i Tevhid*’i söylemesi ve *tesbih etmesi* üzerinde duracağız:

Tevhid Kelimesinin Zikredilmesi

Kur'ân'da Kelime-i tevhid’in üzerinde önemle durulmuştur. Muhammed (Aleyhisselâm) sûresinin 19. ayetinin tefsirli meali şu şekildedir: “*Saadetin kaynağının tevhid ve kulluk olduğunu; mutsuzluğun sebebinin de şirk ve Allah’a isyan olduğunu tam manasıyla (buraya kadar gelen ayetlerden) anladın..O halde Allah’tan başka hiçbir ilâh olmadığı (Kelime-i tevhid) gerçeğini aklından ve kalbinden hiç çıkarma (her hâl üzere an) ve hem kendi günahın*³³⁵, *hem de mü’min erkek ve mümin kadınların günahları için Rabb’ine istiğfar et.*”

Kur'ân’ın ana gayelerinden biri tevhit gerçeğinin ilan ve ispat edilmesi, insanlar tarafından bilinip, iman edilip, yaşanmasını sağlamaktır. Bunu sağlamak için Hz. Peygamber

334 Ankebût 29/45.

335 Hz. Peygamber’in günahı olmadığı, bununla beraber istiğfarın emredilmesinin hikmeti ilerde “istiğfar etmesi” başlığı altında incelenecektir.

Kelime-i tevhid'in devamlı ve istikrarlı bir şekilde anılması üzerinde önemle durmuştur:

Bir hadisinde “İmanınızı devamlı bir şekilde yenileyiniz” demiştir. Kendisine: “İmanımızı nasıl yenileyeceğiz?” diye sorulduğunda “La ilahe illallah cümlesini çokça anınız” cevabını vermiştir.³³⁶

Hz. Peygamberimiz (Sallallahu aleyhi ve sellem), bu sözyle insanın önemli bir açığının kapatılmasını istemektedir. Çünkü kişi hayatı boyunca birçok hatalara girerek Allah'a isyan etme durumuna düşer. Ayrıca şüpheler, vesveseler insanın kalbindeki inancına zarar verirler. Hatta insan bazen bilmeyerek inkâr ve küfür ifade eden söz ve hareketlere girebilir. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber, Kelime-i tevhid'in her an istikrarlı bir şekilde tekrar edilmesine olan ihtiyaca dikkat çekmiş, insanın devamlılık arz eden bu ihtiyacından dolayı bir sınırlamada bulunmamıştır.

Mesela Hz. Peygamberimiz, aşırı sinirlenmenin kişinin imanına zarar verdiğini belirtir: “Aşırı sinirlenme ey Muâviye bin Hayde! Çünkü aşırı sinirlenme sabr otunun balı bozduğu gibi imanı bozup ifsad eder”³³⁷ Bu ve benzeri ifadeler, insanın her an hava ve suya ihtiyacı olduğu gibi Kelime-i tevhidi anmaya da ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

336 Ahmed bin Hanbel, II,359; en-Nisâbüri, Hakim, *El-Müstedrek Ala's-Sahihayn* IV, 285; Heysemi *a.g.e.*, I,52, II,211,X,82; Abd bin Humeyd, *Müsned* I,417,424.

337 Tirmizî, Ebu Abdillah Hakim, *Nevâdiru'l-Usûl Fi Ehâdisi'r-Rasul*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992, I,73.

Ayrıca Hz. Peygamberimiz: “Ben ve benden önceki nebilerin söylediği en güzel ve faziletli söz Lâ ilahe illallah cümlesidir” demiştir.³³⁸

Tesbih Etmesi

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber’imize emredilen zikirlerden birisi de tesbih etmesidir: “Sabah akşam Rabb’ine hamd ederek tesbih et (zikir ve ibadete devam et)”³³⁹ “En yüce olan Rabb’inin ismini tesbih eyle.”³⁴⁰

Tesbih, Allah’ın tenzih ve takdis edilmesidir. Yani tesbih, itikat, söz ve amel vasıtasıyla, Allahu Teâlâ’ya uygun olmayan bütün her şeyden O’nu tenzih edip beri olduğunu bildirmektir.

Kur’ân’da tesbih etme; ibadet etmek, namaz kılmak manalarında da kullanılır.³⁴¹ Çünkü namazda Allahu Teâlâ tesbih ve takdis edilir. Hz. Peygamber’in Kur’ân’daki özelliklerinden birisi olan tesbih etmesi O’nun Allah’ı tenzih edip takdis etmesidir. Bunu da en güzel şekliyle namaz kılarak göstermiştir. Ayetlerde geçen “Rabb’ine hamd ederek O’nu tesbih et”³⁴² ifadeleri öncelikle namaza işaret eder. Çünkü namazda bilhassa rükû ve secdelerde tesbih yapılır, hamd etmeyi en güzel şekilde ifade eden Fatıha sûresi okunur. Özetle insan namaz kılarken hem söz, hem

338 Tirmizi, **Daavat** 122; Malik Bin Enes, **Hacc** 246

339 İnsân 76/25.

340 A’la 87/1

341 Hicr 15/98, Taha 20/130

342 Nasr 110/3.

de fiilleriyle Allah'ı tesbih ve takdis etmektedir. Tesbih ve takdis mana yönüyle birbirine benzemekle beraber takdis etmede, o şeyin tertemiz olduğunu bildirme vardır.

Ayrıca takdis iki şekilde anlaşılır: Birincisi Allah'ın her türlü şeyden temiz olması, ikincisi ise insanın Rabbini tesbih ettiği namaz gibi ibadetlerinden önce kalbini, bedenini ve elbisesini tertemiz yapmasıdır.

İşte Hz. Peygamber'in örnek vasıflarından biri de bu temizliği idi: *“Ey örtüsüne bürünen, kalk ve insanları uyar, elbiseni temizleyerek Rabb'ini tekbir ve tazim eyle, temiz olmayan her şeyden (her türlü şirk, necaset, masiyetten) sakın.”*³⁴³

Kuddûs ismi, Allah'ın esma-i hüsnâsındandır. İnsanın hislerinin duyabileceği ve zihninin ulaşabileceği her şeyden O'nun temiz ve beri bulunmasıdır. Bütün maddî ve manevî temizlikler, Allah'ın Kuddûs ismi sebebiyledir.

Kuddûs isminin sahibi olan Rabb'ini ibadetlerle tesbih ve takdis etmeye başlamadan önce bir temizlenme sürecinden geçilmesi gerekir. İşte Hz. Peygamber hem kalbini ve iradesini; hem de aklını ve bedenini temizleyerek namaza başlıyordu.

Kişinin aklını temizlemesi onu bütün şüphelerden, vehimlerden arındırması; kalbini ve iradesini temizlemesi bunları her türlü nefsanî ve şehvânî düşüncelerden uzaklaştırması, sadece Allah'ı istemesi, Allah'tan başka kendisi için başka haz kalmaması, O'na ulaşmaktan başka bir iştiağının bu-

343 Müddessir 74/1-4

lunmaması, O'na yakınlaşmaktan başka sevinci olmaması; hatta bütün güzelliğiyle cennet ve içindekiler ona arz edilse de Rabb'ine yönelirken onlara dönüp bakmamasıdır.

İnsanın kıymeti hedeflediği şeyin kıymetine göre artar. Bütün arzu ve hedefi Allah'a ulaşmak olan bir kişinin kıymeti, bu hedefinin kıymeti kadar artacaktır.³⁴⁴

Hz. Peygamber'imiz, namaz kılariken rükûda ve rükûdan kalktığında “**Sübbûhun kuddûsün Rabbül-melâiketi ver-rûh**” “bütün meleklerin ve Cebrail'in Rabb'i, zatına yakışmayan her türlü şeyden uzaktır (Sübbuh); O'na yakışmayan her şeyden temizdir (Kuddûs)”³⁴⁵ duasını okumuştur.

Sonra secdelerinde ‘Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ’, yani “En yüce Rabb’imi tesbih ederim”³⁴⁶ gibi ifadelerle tesbihlerde bulunmuş; namaz sonlarında otuz üçer defa “Sübhanallah, Elhamdülillah ve Allahu Ekber” demiş ve inananlara göstermiştir.

Ayrıca tesbih ile ilgili olarak “İki kelime vardır ki bunlar dile çok kolay gelir ama mîzanda çok ağır gelir ve Rahman’a karşı çok sevimlidir: O iki kelime **Sübhanallahi ve bihamdihi, Sübhanallahil-Azim**”³⁴⁷ demiştir.

İstiğfar Etmesi

İstiğfar, insanın hem söz, hem de fiilleriyle Allahu Teâlâ'dan günahlarını affetmesini istemesidir.

344 Gazalî, **Şerhu Esmâillahi'l-Hüsnâ**, s.66.

345 Ebû Davûd, **Salât**, 147; Nesâî, **Tatbik**, 11,75; Ahmed bin Hanbel, VI, 35, 94, 115, 147, 149.

346 Ebû Davud, **Salât**,147,149; ibn Mâce, **İkâme**, 20, 70.

347 Buhârî, **Tevhid**, 58.

İstiğfar etmesi, Rabb'inden mağfiret ve af isteğinde bulunması Hz. Peygamberimiz'in inananlara örnek olarak arz edilen önemli özelliklerinden birisidir. O'na hem hicretten önce Mekke, hem de hicretten sonra Medine döneminde istiğfarda bulunması emredilmiştir. Mekke döneminde sıkıntı ve baskıların en yoğun olduğu dönemde istiğfar ve ibadete devam ederek bu sıkıntılara dayanabileceği bildirilmiştir:

*“O hâlde sen de (diğer peygamberler gibi) sabret. Çünkü Allah'ın vaadi haktır. Günahların için istiğfarda bulun, ayrıca akşam ve sabah vakitlerinde hamd ederek Rabb'ini tesbih eyle.”*³⁴⁸

Sıkıntı ve baskılar azalıp, fetihlere mazhar olduğu Medine döneminin sonlarında yine istiğfar etmesi emredilir: *“Allah'ın yardımını ve fethi geldiği, insanların guruplar hâlinde Allah'ın hak dinine girdiğini gördüğün zaman Rabb'ine hamd ederek tesbihte bulun ve O'na istiğfar et. Çünkü O Tevvâb'dır, tevbeleri en güzel şekilde kabul edendir.”*³⁴⁹

Bu ayetlerde İslam davetinin başlangıcı, gelişmesi ve zirve noktasına gelinceye kadar bütün dönemlerde Hz. Peygamber'e ve O'nun şahsında bütün inananlara istiğfarın emredildiğini görmekteyiz. Oysa biz Hz. Peygamberimizin bütün günahlardan korunmuş olduğunu bilmekteyiz. İsmet sıfatı ile korunmuş olduğu hâlde O'na niçin istiğfar etmesi emredilmiştir? İstiğfarın emredilmesinin iki ana sebebi vardır:

348 Mümin 40/55

349 Nasr 110/1-3.

Birincisi: Hz. Peygamber'in inananlara örnek olma vazifesi sebebiyle O'na da istiğfar emredilmiştir. Evet, insan ne kadar gayret ederse etsin Rabb'ine yaptığı kulluğunda birçok kusurları bulunacaktır. İşte bu kusurlarının şuurunda bulunan kişi istiğfar etmenin gereğini daha iyi anlar.

İstiğfar etmekte kişinin Rabb'ine karşı acizliğini ve kusurunu kabullenme ve itiraf etme vardır. Allah'ın Resûlü (Sallallahü aleyhi ve sellem), kulluğunu en mükemmel şekilde yerine getirmesine rağmen Rabb'inden af ve mağfiret dilemesi; müminleri -birçok günah ve kusurları bulunduğu için- af ve mağfiret talebinde bulunmaya yöneltmiş ve teşvik etmiştir.

İkincisi: Hz. Peygamber'e istiğfarın emredilmesinin diğer sebebi O'nun çok yüce bir mertebede bulunmasından dolayı iki güzel amelden daha güzelini terk etmesi - başkaları için olması bile- kendisi için bir hata sebebi saymaktaydı. Çünkü O, her an en yüce makamlara doğru bir yükselme (urûc) içindeydi. Bundan dolayı ulaştığı bir üstteki makama göre bir alttaki basamağın bir günah olduğunu düşünüyor ve bunun için istiğfar ediyordu. O'nun bu anlayış şeklini şu sözleri göstermektedir:

*“Ara sıra benim de kalbimi kara bulutlar şeklinde bir hüznün sarar. Bundan dolayı ben günde yüz defa Allah'a istiğfar ederim.”*³⁵⁰

*“Ey insanlar Allah'a dönüp tevbe ediniz. Çünkü ben günde yüz defa Allah'a istiğfar ederek tevbe ediyorum.”*³⁵¹

350 Müslim, **zikir** 41, Ebû Davûd, **vitir** 26.

351 Müslim, **zikir** 41.

Hız. Peygamber'in Kur'ân'daki istiğfarına baktığımızda O'nun sadece kendisi için değil iman eden bütün erkek ve kadınlar için de istiğfar ettiğini görürüz.

Biz bu tespitleri biraz daha açarak şu hususa da dikkat çekmek istiyoruz: Hız. Peygamber'in mümin erkek ve kadınlar için Rabb'inden af ve merhamet istemesi O'nun örnek alınması gereken şu özelliğine de işaret eder, şöyle ki: Hız. Peygamber'i örnek alan bir kişi kendisinin yanında diğer inananların da Allah'ın affına, rahmetine ulaşmaları için gayret sarf eder; Allah'ın onlar hakkında merhamet ve mağfiretini celp eden sâlih amellere yöneltmeye, onları hep hayırlı yönlerle teşvik etmeye çalışır. Onların günah ve hatalarının bağışlanmasını ister ve asla beddua etmez. İnanan bir kişi, içinde bulunduğu toplum fertlerinin hatalarını düzeltme gayreti içinde bulunur, onların bu hatalarını affedip, hidayete yönlendirmesi için onlar için devamlı istiğfar eder.

Tevbe ile istiğfar arasında telâzüm irtibatı vardır. Yani bunların birisi diğerini gerektirir onsuz olamaz. Tevbe, insanın duyguları, düşünceleri ve davranışlarında Cenab-ı Hakk'a muhalefet etmekten uzaklaşarak, O'nun emirlerine uyma, yasaklarından kaçınma gayretidir. Allah'ın hoşnut olmadığı bütün duygu, düşünce ve işleri ardına atarak Allah'a dönmek, O'na yönelmektir.

Nâsûh tövbesi kalp ile pişmanlık duyma, dil ile istiğfar etme; bedeni haram kılınan her şeyden koruma ve hiçbir hataya bir daha dönmemeye azmetmektir. Ayrıca nâsûh

tevbesine, tevbenin bütün şartlarının yerine getirildiği tevbe de denilmiştir. Tevbenin gerçekleşmesi şu şartlara bağlıdır: Eğer hata kulun Allah hakkını çiğnemesine bağlı olup, kul hakkı ihlal edilmemişse üç şartı vardır:

1. İşlenen hatadan tamamen ayrılmak ve uzaklaşmak.
2. İşlenen hatadan dolayı pişmanlık duymak.
3. Bir daha aynı hataya dönmek için kararlılık göstermektir.

Eğer hata bir kul hakkı ile ilgili ise yukarıdaki üç şartla beraber bir dördüncü şart daha vardır ki O da çiğnediği kul hakkını o mazlum kişiye ödemektir. Mesela çiğnemenen hak mal veya para ise onu yerine iade etme; haysiyet veya iffete dil uzattı ise o kişinin hakkını helâl etmesini isteme gibi.³⁵²

Ehl-i Sünnet âlimleri Hz. Peygamber'in tevbe gerektirecek günahlardan korunduğunu belirtirler. **Bununla beraber O tevbe etme konusunda da inananlara örnek olmuştur.** O'nun tevbesi yukarıda da belirtildiği gibi bir günahahtan dolayı değildi. Daha üst seviyede kalbinde basîretini kapayabilecek büyük veya küçük her gafletten, Allah'ın rahmet ve inâyetine sığınma; kalbine perde olabilecek her şeyden kalbini temizleme şeklindeydi.

Nâsûh tevbesini, insanın bütün samîmiyetiyle tevbe de bulunarak diğer insanlara da bu konuda nasihat eder bir şekilde güzel örnek ve nasihat olan tevbe şeklinde

352 Nevevî, Muhyiddin, *Riyazu's-Salihîn*, I,30.

anladığımızda³⁵³ Hz. Peygamber'in işte bu tevbeyle ulaşmış olduğunu ve inananlara bu noktada da misal olduğunu görürüz.

İstekte Bulunarak Dua Etmesi

Hz. Peygamber'in kulluğunun tezahürü olan dua etmesi konusunun ne kadar geniş olduğunu zikir ve istiğfar etmesi başlıkları altında görmekteyiz. Bu bölümde ise Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'de bizzat istekte bulunduğu dualarını ele alacak ve bu dualarda O'nun örnek olma yönünü inceleyeceğiz.

Hz. Peygamber'in duaları tâbi olarak sadece burada ele alacağımız kısımla sınırlı değildir. Aslında O, Kur'ân'da adı geçen diğer peygamberlerin dualarıyla da Rabb'ine yalvarmıştır. Ayrıca sahih hadis kitaplarında O'nun hayatın her anını ilgilendiren duaları kaydedilmiştir.

Peygamberimizin dualarını içeren kapsamlı bir dua kitabı olarak M. Fethullah Gülen Hoca Efendi'nin "***Mealli Dua Mecmuası***", çok kapsamlı ve faydalı bir dua kitabıdır. Bu kitapta Peygamber Efendimizin hayatının her anında yaptığı dualar, anlamlarıyla birlikte aktarılmıştır.

Hz. Peygamber'in yaptığı bu duaların tafsilatını o kitaplara havale edip, bu kısımda Kur'ân'da kendisine emredilen duaları ele alacağız.

353 M. Fethullah Gülen, ***Kalbin Zümrüt Tepeleri I***, s.18.

Doğruluk Giriş ve Çıkışı İstemesi

﴿رَبِّ أَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِيْ مَخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِيْ مِنْ لَدُنْكَ سُلْطٰنًا نٰصِرًا﴾

Müşrikler Allah Resûlü'ne suikast etmek için karar vermişlerdi. Allah da O'na Mekke'den hicret etmesini emretti. Hz. Peygamberimizin, Mekke'den çıkarken şu ayeti okuyarak dua ettiği kaydedilmiştir.³⁵⁴

*“De ki Ey Rabb'im! Gireceğim her yere doğrulukla girmemi, çıkacağım her yerden de doğrulukla çıkmamı nasip eyle. Ayrıca benim için katından başarıya ve zafere ulaşacak bir güç ve kuvvet ihsan eyle.”*³⁵⁵

Bu dua Allah'ın, resûlüne öğrettiği; ümmetinin de Allah'a nasıl dua edeceklerini ve O'na nasıl yöneceklerini öğrendikleri bir duadır.

Doğrulukla girdir ve çıkar ifadelerini **“Senin hoşnut olduğun, hiçbir hoşnutsuzluğun bulunmadığı en güzel giriş ve çıkışla girdir ve çıkar”** şeklinde anlayabiliriz.³⁵⁶

İbn-i Abbas'a göre “doğrulukla girme” den maksat dünya hayatındaki vazifelerini iman ve salih ameller ile en güzel şekilde yapmaktır. Hz. Peygamber'in doğruluk çıkışını

354 Buhârî; **Ezân**, 21; Müslim, **Mesâcid**, 246; Tirmizî, **Tefsîru'l-Kur'ân**, 17; Ahmed bin Hanbel II,233,266.;el-Hâkim en-Nisâbüri **el-Müstedrek**, II/265, III/4; Ali bin Ahmed el-Vâhidî, **Esbâbü'n-Nüzûl**, s.245; Esbâbü'n-Nüzûl, Celâleddin es-Suyûtî s.135

355 İsrâ 17/80

356 el-Mübârekfûrî, Ebû'l-Ulâ, **Tuhfetü'l-Ahfezi**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., VIII, 456; Âlûsi, **a.g.e.**, XV,143.

istememesi ise hayattan imanlı olarak en güzel şekilde çıkmayı istemesidir.³⁵⁷

Bu giriş ve çıkışın tayini konusunda birçok konu söylenmiştir: Mekke'den Allah'ın himayesiyle çıkış, Medine'ye emniyetle giriş; Medine'den çıkıp, fetihle Mekke'ye giriş; Sevr Mağarası'na girişi ve oradan emniyetle çıkışı; hayattan iman ile çıkış, kabre mağfiret ve rahmet içinde giriş; kabirden çıkış, cennete giriş; namaza tekbirle giriş, selamla çıkış; Allah'ın emir ettiği helâl dairesine giriş, haram dairesinden kaçış; nübüvvetin ağır yükleri altına giriş, başarıyla eda ediş gibi birçok manayı içine alabilir.

Bu çeşitlilik manayı sınırlamanın gerekmediğini gösterir. Yani Allah Resûlü'nden, uğraştığı her işe, yöneldiği her yere, içinde bulunacağı her zaman dilimine girerken ve bunlardan çıkarken bu duayı yapması istenmiştir. Dolayısı ile bütün giriş ve çıkışlar hakkında bu dua geçerli olmuştur.³⁵⁸

Bu durumda Hz. Peygamber'i örnek alan biri, girişeceği bütün işlerde Allah'ın hoşnutluğunu arayarak bu duayı yapar. Yani yapılacak işlere ve girilecek bütün yer ve zaman birimlerine O'nun razı olacağı şekilde girmek ve bu işleri O'nun razı olacağı şekilde bitirmek onu esas hedefi olur.

Bu duada geçen *sultan* kelimesi güç ve kuvvet manasına gelmektedir. *Nasîr* kelimesi ise yardım edici, zafer ve başarıya ulaştırıcı manasına gelir. Hz. Peygamber, Allah'ın emirlerini

357 İbn Kesîr, *a.g.e.*, III,60.

358 Âlûsî, *a.g.e.*, XV, 143.

en güzel şekilde yaşayabilmenin ancak O'nun engin merhametinden ihsan edeceği bir kuvvet ve güç ile mümkün olabileceğine inanmıştı. Bu durumda bu ifadeyi “*insanı başarıya ulaştıracak güç ve kuvvet*” şeklinde anlamak mümkündür. Yani “Rabb'im üzerime yüklediğin bu ağır mesuliyetleri en mükemmel şekilde yerine getirebilmem için beni başarıya götürecek bir güç ve kuvvet ihsan eyle” diyerek dua etmiştir.

Hız. Peygamberimiz bir insanın kulluk vazifesini yerine getirirken dayanacağı bir güce ihtiyacı olduğunu ve bu gücün kulun dua etmesi neticesinde Allah tarafından kuluna ihsan edileceğini çok iyi biliyordu. O'na göre inanan bir ferd veya toplum her sahada güçlü olmalıydı: Bunu şu sözü göstermektedir:

“Her yönden güçlü, kararlı ve azimet sahibi bir mümin, Allah katında zayıf müminden daha hayırlı ve daha sevimlidir; her ikisinde de iman yönünden bir hayır bulunsa bile. Sana fayda verecek bir şeyi elde etmede kararlı ve ısrarlı ol; Allah'tan yardım iste. Ne o şeyi elde etme konusunda ne de Allah'tan yardım isteme noktasında sakın gevşekliğe, atalete ve acizliğe girme, ihmalciliğe düşme.

Eğer sana bir musîbet veya engel isabet ederse: “Keşke şöyle yapsaydım şöyle olurdu” deme (veya diyecek duruma düşme). Aksine şöyle de: (ben gayret ettim ama) “Allah böyle takdir etti, istediğini icraetti” de. Çünkü keşke demek şeytana kapı açar (Kişinin kadere itiraz etmesi için vesvesede bulunur).”³⁵⁹

359 Müslim, **Kader**, 34; İbn Mâce, **Mukaddeme**, 10; Zühed, 14; Ahmed, II, 366, 370.

Netice olarak Hz. Peygamber bütün giriş ve çıkışlarında doğruluğu; Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı hedeflemiş; ferd ve toplum planında Allah'ın razı olacağı bir hayat yaşayabilmek için kendisine güç vermesi için dua etmiştir.

En Güzele ve Doğruya Ulaşmak İçin

﴿عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا﴾

Hz. Peygamber, Allahu Teâlâ'dan daima içinde bulunduğu durumdan daha hayırlı bir duruma getirmesi için dua etmiş, Allah da bu duasını kabul etmiştir.³⁶⁰ “De ki: Ümit ederim ki Rabb'im beni hayır ve doğruluk yönünden içinde bulunduğum şu durumdan daha hayırlı bir dereceye yükseltir.”³⁶¹

İlminin Artırılması İçin

﴿...رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾

İlim insanın Allah'a daha çok yakınlaşmasına ve O'na karşı haşyet duygularının daha çok artmasına vesile olur. Bu sebeple Hz. Peygamber'e, ilminin artırılması için dua etmesinin emredildiğini görmekteyiz: “...Kur'ân vahyi tamamlanmadan önce unuturum endişesi ile Kur'ân'ı okurken acele etme! **'Ey Rabbim ilmimi artır'** diyerek dua et.”³⁶²

Kâfirleri İlähî Adalete Havale Ederek Dua Etme

Hz. Peygamberimize kafirlerin eziyetlerine karşı şu duayı yapması emredilmiştir:

360 Bkz: Bu çalışmamız “Daima İlerlemesi” başlığı.

361 Kehf 18/24.

362 Tâhâ 20/114.

“Ey Rabb'im! Adaletle hükmünü ver. Rabb'imiz Rahman'dır, O sizin iftiralarınızdan münezze ve yücedir.”³⁶³ Peygamberler kâfirlere karşı Allah'a dua ederlerken “Rabb'imiz bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısı”³⁶⁴ şeklinde dua etmişler; Hz. Peygamber'e de bu şekilde dua etmesi emredilmiştir

Şeytandan Allah'a Sığınarak Dua Etme

Bunun dua şekli eûzü besmele çekilerek yapılan duadır.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in şeytandan Allah'a sığınması emredilmiştir: “Kur'ân okuduğun zaman taşlanmış şeytanın şerrinden Allah'a sığın.”³⁶⁵ “Şeytandan sana bir vesvese geldiğinde hemen Allah'a sığın, çünkü O, duyan ve bilendir.”³⁶⁶

363 Enbiya 21/112.

364 Araf 7/89.

365 Nahl 16/98.

366 A'raf 7/200; Fussilet 41/36.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÖRNEK OLMA YÖNÜNDEN
ÖZEL YÖNLERİ

ÖRNEK OLMA YÖNÜNDEN ÖZEL YÖNLERİ

Geçen bölümde üstün azim sahibi beş büyük peygamber efendilerimizin hepsinde ortak olarak bulunan kulluk, ihlas, sabır gibi özellikleri ele aldık. -Kur'ân'da ele alındığı kadarıyla- her peygamberde bulunan bu genel özellikleri kısaca anlamaya çalıştık.

Bu bölümde ise üstün azim sahibi peygamberlerin Kur'ân'da özellikle kendilerine has olarak vurgu yapılan Hak-k'la beraber olma boyutundaki niteliklerini inceleyeceğiz. Mesela Hz. İbrâhîm'in (Aleyhisselâm) Allah'ın Halîl'i olma niteliği Kur'ân'da özellikle Hz. İbrâhîm için vurgulanmıştır. Biz de vurgulanan bu hususî özellikleri ayrı birer başlık olarak ele almayı uygun bulduk.

Hz. Peygamberimiz (s.a.s) ise, kendinden önce geçmiş bütün peygamberlerin güzel özelliklerini kendisinde toplamış ve en üst seviyede yaşamıştır. Bu çalışmanın bir gayesi de bunu ortaya koymaktır.

Hız. İbrâhîm (Aleyhisselâm)

Allah'ın Halîli Olması

Kalbin Zümrüt Tepeleri kitabında Hz. İbrâhîm'in (Aleyhisselâm) bu özelliği 'Hullet' başlıklı yazı da çok derin bir kavrayışla ele alınmıştır:³⁶⁷

[“Hullet, samimî bir dostluk, hillet ise musâdaka (karşılıklı bir sadakat) ve kardeşliktir.”] Bu tarifte Hullet'in, Allah ile aradaki yakınlık, sıcak bir dostluk, hillet'in ise müminlerin birbirleriyle olan karşılıklı sadakatleri ve kardeşlikleri olduğu ifade edilmiştir.

[Bir diğer manada halîl, dostunun esrar atmosferine giren ve onun muhabbetini kalbinin bütün derinliklerinde hisseden tam bir enîs ve vefalı bir elif demektir.³⁶⁸ Hiç kuşkusuz bu ölçüde bir vefa ve sadakate çok az insan muvaffak olmuştur. Şüphesiz bunların başında da, taayyündeki (belirlenmesi ve seçilmesindeki) hususiyeti ve durduğu noktada başında bulunduğu kaynak itibarıyla Hz. İbrâhîm gelir.]

Hız. İbrâhîm'de (Aleyhisselâm) ‘öz ve icmal itibarıyla mahiyetine emanet edilmiş bir cevher’ olan Hullet, Allah Resûlü'nde (Sallallahü aleyhi ve sellem) “aşk ve muhabbete, iştiyaka, dönüşmüştür.”

Hız. Muhammet Allah'ı nasıl seviyordu? Bu sorunun cevabını ancak O'nu çok iyi tanıyan birisi verebilir:

367 M.Fethullah Gülen, **Kalbin Zümrüt Tepeleri 3**, s.303.

368 Enîs: Kendisine yakınlığı hissedilen dost. Elif: Kendisiyle ülfet edilen, sıkıntıları gideren dost.

[“O, niteliği ve niceliği bilinmeyen bir şekilde sevildiğini biliyor; sınırsız ve hesapsız sürekli sevgiyle soluklanıyordu...” “...Mabudunu bildiği için ibadet ediyor, imanını marifetle -Allah hakkındaki bilgisiyle- derinleştiriyor, daha engin bilmeler adına ‘Daha yok mu?’ kulvarlarında koşuyordu. (Allah hakkındaki) marifetinin çağlayanlara dönüşmesi ölçüsünde de hiç karşılık beklemeden, Allah’tan bir makam talebinde bulunmadan halisane bir muhabbetle.....ciddi bir ubudiyet temkiniyle (titiz ve devamlı kulluğuyla) O’nu can u gönülden seviyordu. Cenâb-ı Hakk’ı bu çerçevede ve O’nun ululuğuna yakışır şekilde sevmek, O’na âşık olmak ve o uğurda her zaman iştiyakla soluklanmak, o en güçlü iradeye Allah’ın fevkalâdeden bir teveccühü (değer vermesi), pâyeler üstü bir pâyesiydi ve bu sayede O, bu yüce (Habîbullah) mansıbın biricik kahramanıydı, Hullet’e kendi samimiyetinin boyasını çalan ve insan özündeki o derin dostluğu aşk u şevkle taçlandıran da yine O olmuştu (Gökler ve yerler dolusu, Allah’ın salat ve selamı O’nun üzerine olsun.)”

Hullet erbabında şevk ve şükür kişinin üzerinde daha baskındır. Muhabbet ehlinde ise her zaman zikir, tefekkür ve devamlı bir hüznün vardır.]

H. İbrâhîm, kulluğu, teslimiyeti ve ihsanıyla Allah’ın katında yüce bir mertebeye ulaştığı, özünü Allah’a teslim edip, ihsan mertebesine yükseldiğinde Allah O’nu halîli (dostu) olarak kabul etmiştir. O’nun bu ahlâki ve yolu örnek alınması gereken bir haslet olmuştur.

H. İbrâhîm’in halîl olarak isimlendirilmesi Allah’a karşı olan şiddetli sevgisinden dolayı idi. O’nun Allah’ın razı

olduğu ve sevdiği amelleri yerine getirmesi, Allah'a olan sevgisinin artmasına vesîle olmuştur.

Hz. İbrâhîm'de insanlara örnek olarak bulunan bu Allah dostluğu (hullet), bir öz ve ruh hâlinde bulunuyordu. Bu özün inkişâf edip genişlemesi ise hakikî insan-ı kâmil Hz. Habibullah -Hz. Muhammed Sallallahü Aleyhi ve Sellem-ile gerçekleşmiştir.³⁶⁹

Halîl kelimesinin '**hilâl**' kelimesinden türediği düşünülürse, **hilâl**, bir insanın bütün hücrelerine sirayet eden ve manevî bir şekilde onu bürüyüp, kaplayan bir sevgi demektir.³⁷⁰ Bu durumda bir kişinin **halîli**, onun en ince işlerine ve sırlarına kadar nüfuz eden; sevgisi o dostunun kalbinin bütün parçalarının aralarına kadar giren kişidir. Bu, sevgide zirve noktadır.

Allah'ın bir kulunu sevmesi, o kuluna hayır, yümün ve bereketler ulaştırmayı arzu etmesinden anlaşılır. Kur'ân'da gördüğümüze göre Hz. İbrâhîm'e öyle büyük iyilikler ve bereketler verilmiştir ki bu O'nun Allah katında ne kadar çok sevgiye mazhar olduğunu göstermektedir:

Hz. İbrâhîm'e yerde ve göklerdeki bütün varlıkların melekûtunun (içyüzünün) gösterilmesi,³⁷¹ insanları büyük bir azim ve kararlılıkla tevhid dinine davet ederek, onları yıldız, ay, güneş ve putlara tapmaktan men etmesi, bu yolda ateşe atılması, fakat ateşin O'nu Allah'ın emriyle yakmaması,³⁷²

369 M.Fethullah Gülen, **Kalbin Zümrüt Tepeleri 3**, s.306

370 Âlûsî, **a.g.e.**, V,154.

371 En'âm 6/75.

372 Enbiyâ 21/68-70.

en değerli varlıklarından biri olan oğlu İsmâîl'i Allah'ın emri için kurban edecek derecede feda etmeye hazırlanması,³⁷³ mallarını da misafirlerine ikram için sarf etmesi gibi birçok fedakârlıkları neticesinde Allah O'nu insanlara örnek bir önder (imam) kılmış,³⁷⁴ mülk ve peygamberliğin, O'nun neslinden geleceği müjdesini vermiştir. İşte bütün bu fevkâlâde gayreti ve çilesi sonucunda Allah da O'na hususî lütuflarda bulunmuş ve O'nu **halîli** olarak isimlendirmiştir.

Halîlin diğer manası da şudur ki bu durumda **Halîl** kelimesi nin "**Hallet**" kelimesinden türediği düşünülür: Bu kelime güzel haslet ve güzel ahlak manasına gelir. Dostluk bakımından sevdiğine benzeyen ve her hâli ona uyan bir kişi, sevdiği kişinin **halîli** olur.³⁷⁵

Hz. İbrâhîm Allah'ı o derece çok seviyordu ki her işini ve davranışını O'nun hoşnut olacağı şekilde yapıyordu. Mesele misafiri ister mümin ister ise inkârcı olsun ona ikramda kusur etmiyordu. Bunu yaparken Allah'ın Rahman ismine dayanıp, O'nun insanlara rızık verirken mümini ve kâfiri ayırmadığını düşünüyordu. Allah'ın cemel vasıflarından birisi de rızık verirken iyilere de kötülere de ihsanda bulunmasıdır. O, Rabb'inin ahlâkıyla ahlâklanma konusunda kendisinden önce hiç kimsenin ulaşamadığı kadar gayret göstermiş, Allah da tamamen lütfu, fazlı ve keremiyle O'nu halîli olmakla şereflendirmiştir.

373 Sâffât 37/102-111.

374 Bakara 2/124.

375 Âlûsî, **a.g.e.**, V,155.

Keşşâf sahibi, “**halîl, dostuyla beraber yürüyen kişidir**” demiştir. Hz. İbrâhîm Allah’ın emirlerini yerine getirme konusunda çok ciddi, azimli ve kararlıydı. Zahirî ve batınî işlerinin hiçbirisinde Allah’ın hükümlerine uymakta geç kalmamış, hemen yerine getirmiştir. “Allah O’na’ teslim ol!” dedi, O da derhal ‘Ben âlemlerin Rabb’ine teslim oldum.’ dedi.”³⁷⁶ ayeti bunu ispat etmektedir.

Hiz. İbrâhîm, sevgi derecelerinin en üst mertebesi olan **hullet** derecesine ulaşarak, Allah’a yaklaşma ve O’nun sevgisini kazanma yolunda kulların ulaşabileceği en zirve noktaya erişmiş, Allah’ın halîli olma lütfuna mazhar olmuştur. Bu mazhariyet Kur’ân’da şu şekilde anlatılır:

“İhsanı (Allah’ı görüyor gibi kulluk yapması ve iyilikleri) O kişinin değişmez bir hasleti hâline gelerek, özünü ve yüzünü Allah’a teslim eden ve İbrâhîm’in hanîf dinine tâbi olan bir kişiden dini daha güzel olan kim vardır? (İşte bu özelliklerden dolayı) Allah İbrâhîm’i dostu (halîli) olarak kabul etmiştir.”³⁷⁷

Bu ayet-i kerimede Hiz. İbrâhîm’i **hullet (Allah’ın halîli olma)** mertebesine ulaştıran hususların şunlar olduğunu görebiliriz:

Kişinin özünü Allah’a teslim etmesi ki tam bir teslimiyetle beraber iman ederek bütün işlerini Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için yapması ve mükâfatını da yalnızca Allah’tan beklemesidir. Diğer özelliği ise **muhsin**

376 Bakara 2/131.

377 Nisâ 4/125.

olmasıdır: İhsan, Allah'ı görüyor gibi O'na kullukta bulunması ve devamlı iyilik yapma iştiağı ve arzusu içinde bulunmasıdır.

Bu ayetin ortasında Hz. İbrâhîm'in dini ve dininin ayrılmaz bir özelliğı olan hanifliğı nazara verilir. Hanîf, şirkin her çeşidini terk ederek, taklîd yoluyla değil de basîret yoluyla tevhid dinine iman ederek, bütün varlığıyla Hakk'a yönelen ve hiçbir kimsenin onu bu yoldan alıkoyamadığı kişidir.

Hanifliğinin yanında, Allah'ın, Hz. İbrâhîm'i dost kabul etmesinin arasında şu münasebetlerin olduğu görülebilir:

Öncelikle en güzel din anlatılmış ve Müslümanlar Hz. İbrâhîm'e tâbi olmaya teşvik edilmiştir. Çünkü O, sevgi derecelerinin en üst mertebesi olan **halîl olma** mertebesine ulaşarak, kulların Allah'a yaklaşma yolunda ulaşabileceğı en zirve noktaya ulaştığından dolayı örnek alınması ve tâbi olunması gereken bir önder olmuştur.

Ayrıca Allah (c.c.) Hz. İbrâhîm'i halîli olarak kabul etmiştir, çünkü O bu dinin hükümlerini çok güzel bir şekilde öğrenmiş (ilim) ve öğrendiğı bu mesuliyetleri en güzel şekilde yerine getirmiştir. "*Rabb'i İbrahim'i bazı kelimelerle imtihan etti, O da bunları en güzel şekilde yerine getirince O'na 'seni insanlara örnek bir lider' kılacağım' dedi...*"³⁷⁸ ayetinde işaret edildiğı gibi O önce kendisine emredilen bütün vazifeleri tastamam yerine getirince Allah tarafından

378 Bakara 2/124.

kendisine çok büyük lütuflar ve mazhariyetler ihsan edilmiştir.

Örnek olması yönünden Hz. İbrâhîm'in taşıdığı bu mesuliyet duygusunun inananlara şöyle bir mesajı vardır: - peygamberliğe has makam ve özelliklerin sadece onlara ait olması manası mahfuz olmakla beraber- inananlardan kim dini en güzel şekilde yaşamayı, emredilen sorumluluklarını yerine getirmeyi ve men edilen şeylerden kaçınmayı hayatının ayrılmaz bir parçası haline getirirse, Allah'ın katında dostluk ve sevgi derecelerine ulaşmayı ümit edebilir.

Fahreddîn Râzî'nin, Hz. İbrâhîm'in (a.s.) halîlullah olması konusundaki ifadeleri şöyledir:

[“İnsan ruhunun özü, cismânî arzular, hırslar ve bedeni hallerle ilgisi azalarak, nurlu, parlak ve yüce duygularla dolduğunda; sonra bu çok değerli kudsi ruhun özüne, onu cismânî necâsetlerden temizleyip, parlatacak güzel ameller eklenirse; ayrıca bu kişi kalbini meârif-i kudsiye (Kutsi bilgiler, Allah'ı tanıma bilgisi, Marifetullah) ve ilâhî cilâlarla aydınlanmasını sağlayacak güzel bir tefekkürle bezenirse... İşte böyle bir insan kudsiyet ve temizlik âlemine dalar, cismânî ve duyuyla ilgili esaretlerden kurtulur.

Sonra bu kişi, bu güzel hallerine devam ede ede, o seviyeye ulaşır ki Allah'tan başkasını görmez, Ondan başkasına gönlünü bağlamaz. Sadece O'nu hoşnut etmek için hareket eder ve O'nu hoşnut etmek için durur; O'nun için yürür ve her fiilinde Allahu Teâlâ ile beraber olduğunu duyar, hisseder. İnsan bu noktaya geldiğinde Allah'ın Celâl isminin ışığı O'nun bütün be-

denî kuvvetlerinin yanında bütün istidâd (kabiliyet) ve kuvvelerine (güç kaynaklarına) sirâyet eder.

İşte böyle bir insan bir Halîlullâh olmuştur. Çünkü Allah sevgisi O'nun bütün istidâd ve arzularına nüfûz etmiş ve kaplamıştır.³⁷⁹

Hiz. Muhammed Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): *“Allah’ım kalbime bir nur ver, kulağıma da bir nur, gözlerime ve basiretime de bir nur, sinirlerime de bir nur ver” duasıyla bu noktaya işaret etmiştir.*³⁸⁰

İtaat Eden Bir Ümmet Olma

Hiz. İbrâhîm’in inananlara örnek olan özelliklerinden birisi de *“itaat eden bir ümmet”* olmasıdır. Kur’ân’da Hiz. İbrâhîm’in bu yönü şu şekilde anlatılır:

*“İbrâhîm gerçekten Hakk’a yönelen (hanîf), Allah’a itaat eden bir ümmetti. Allah’a ortak koşanlardan değildi. Allah’ın nimetlerine şükrediciydi, çünkü Allah O’nu seçmiş ve doğru yola iletti. O’na dünyada (büyük bir) iyilik verdik. Muhakkak ki o, ahirette de sâlihlerdendir. Sonra da sana ‘doğru yola yönelerek İbrâhîm’in dinine tâbi ol, O müşriklerden değildi’ diye vahyettik.*³⁸¹

Bu ayet-i kerime Hiz. İbrâhîm’in birçok örnek özelliğini ihtiva etmektedir. Ayet üzerinde dikkatle tefekkür edildiğinde ve bildirilen özelliklerin sıralamalarına dikkat edildiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

379 Râzî, *a.g.e.*, XI,59

380 Buhârî, *Daavat*, 9; Müslim, *Misafirîn*, 181,187,189.

381 Nahl 16/120-123.

“Hz. İbrâhîm, şüphesiz ki Allah’a itaat eden bir ümmet-i” cümlesiyle, bu cümleden sonra gelen bütün haslet ve özelliklerin kaynağı ve özeti arz edilmiş olmaktadır. Yani Hz. İbrâhîm’in ümmet olması, sonra gelen cümlelerde bildirilen örnek özellikleri kendisinde birleştirmiş olmasıyla gerçekleşmiştir:

O bir ümmetti: Çünkü Allah’a **kânit** (yani itaatkar bir kul) idi; **hanif** idi; ayrıca hiçbir zaman **müşriklerden olmadı**; bunun yanında O, Allah’ın kendisine verdiği **nimetlerin şükrünü en güzel şekilde yerine getiriyordu**. O’nun ümmet olmasını açıklayan bu dört özellik O’nun bir kul ve insan olarak himmetini ve gayretini ortaya koymasına karşılık gerçekleşmiştir. Bu sebeple bu dört özelliğine Hz. İbrâhîm’in **kesbî özellikleri** dememiz mümkündür.

O, bir insan ve kul olarak iradesinin hakkını vererek, büyük bir mesuliyet duygusu içinde itaat ve teslimiyet (**ku-nût**); **hanîf olma, şirkten arınma ve şükretme** özelliklerini kendisinde gerçekleştirince ardından Allahu Teâlâ O’na birçok mazhariyet ve lütuflar nasip etmiştir: **O’nu seçmesi,, sırat-ı müstakîme ulaştırması, dünyada kendisine (büyük bir) iyilik vermiş olması, Ahirette salihlerden olması** gibi. Biz Hz. İbrâhîm’in bu özelliklerine de O’nun Allah’ın kendisine lutfettiği **vehbî özellikleri** diyebiliriz.³⁸²

382 Bu şekilde kesbî ve vehbî özellikler şeklinde yapılan bir tasnife Prof. Dr. İbrâhîm Canan hocamızın şu değerli kitabında da yer verilmiştir: **Hz. İbrâhîm ve Mesajı**, Şule yy.-İstanbul, 1998, s.45.

“Ümmet” kelimesi tahlil edildiğinde bu durum daha da açıklık kazanır. Kur’ân’da ümmet kelimesi birçok değişik manalara gelmektedir: İyi hasletlerin kendisinde toplandığı sâlih insan,³⁸³ İmam, kendisine tâbi olunan kişi; nesil; din; millet; kendilerine peygamber gönderilen toplum; Hak ve doğru yol üzerinde olan ve batıl dinlere muhâlif olan; zaman; kamet; ana; yüz; âlim manaları gibi.

Hz. İbrâhîm’in (a.s.) **örnek bir özellik olarak itaat eden bir ümmet** şeklinde isimlendirilmesinin temelinde şu manalar olduğu düşünülebilir.³⁸⁴

Bir: Kendisinde hayır ve iyilik özellikleri en mükemmel ve olgun bir seviyeye çıktığı için O, tek başına ümmetlerden bir ümmet olmuştur. Hz. İbrâhîm birçok güzel özelliği kendisinde topladığı için böyle bir isim almıştır.³⁸⁵

İki: “Ümmet” kelimesi **“iyi ve güzel özellikleriyle kendisine tâbi olunan örnek bir lider”** manasında da anlaşılabilir.³⁸⁶ Hz. İbrâhîm hakkındaki bu manayı, Bakara sûresinde geçen “Ben seni insanlara imam (örnek bir lider) kılacağım” ayeti desteklemektedir.³⁸⁷

Ayrıca yine Bakara sûresinde geçen “İşte sizi bütün insanlara Allah’ın varlığı ve birliğine şهادet etmeniz için **örnek bir ümmet** kıldık.. Resûlü de sizin için Allah’ın varlığı

383 Nahl 16/120.

384 Râzi, **a.g.e.**, XX,134.

385 Kurtubî, **a.g.e.**, X,197.

386 Ümmet kelimesi, Fu’le vezninde mef’ûl olarak kullanıldığı zaman.

387 Bakara 2/124.

ve birliği için bir bir şahit kıldık...³⁸⁸ ayetinde geçen ‘**üm-meten vasatan**’ kelimesi, ileride “**Hz. Peygamber’in Hakk’ın şahidi olması**” başlığında üzerinde duracağımız üzere ‘**insanlara iyilikte örnek ve lider bir topluluk**’ manasını da ifade etmektedir.³⁸⁹ Ayrıca İbn-i Mes’ûd, “*Ümmet, insanlara iyilikleri ve hayırları öğreten muallimdir, kânit ise itaat eden kişi demektir*” demiştir.

Hiz. İbrâhîm, ümmetinin ve kendisinden sonra gelen birçok insanın tevhid ve hak dine ulaşmalarına vesile olduğundan dolayı “*üm-met*” olmuştur. O, Allah’ın birliğine inanan Müslüman bir ümmetin oluşumunda çekirdek ve tohum vazifesini yerine getirmiştir. *Ümmet* kelimesinin ‘*ana*’ manası bu yorumu destekler. Bu noktada ‘*Kimin himmeti bir ümmet ise o tek başına bir ümmettir*’ sözü Hiz. İbrâhîm’i resmetmektedir. O, Allah’a inanan bir insanın içinde taşıdığı imana ait güzellikleri bütün insanlara ulaştırma hedefi içinde olması gerektiğini hayatıyla anlatmıştır.

Ayrıca Hiz. İbrâhîm (a.s.), yaşadığı zaman diliminde O’ndan başka iman eden kimsenin olmamasından dolayı tek başına inkarcılığa ve şirke meydan okuyan bir ümmet (topluluk gibi) olmuştur. *Ümmet* kelimesinin **topluluk ve cemaat** manası bu yorumu açıklar. Hiz. Peygamber de **Zeyd bin Amr bin Nüfeyl** hakkında ‘*O ahirette tek başına bir ümmet olarak diriltilecektir*’³⁹⁰ demiştir.

388 Bakara 2/143.

389 Bu ayete bu şekilde verilen mana için bkz: Suat Yıldırım, **a.g.e.**, 143.

390 Buhârî, Menâkibü'l-Ensar, 24.

Hız. İbrâhîm'i itaat eden bir ümmet yapan özellikler Nahl sûresinin 14/120-123 ayetleri arasında zikredilmiştir. Biz yukarıda bu özellikleri kesbî ve mevhibeye dayanan özellikler şeklinde iki kısma ayırmıştık. Hız. İbrâhîm'in (Aley-hisselâm) ümmet olarak takdir edilmesine vesile olan bu özelliklerini, inananlara örnek olması yönünden şu şekilde incelemek uygun olur kanaatindeyiz:

Hız. İbrâhîm'in Kesbî Özellikleri

a. Kânit Olması

Hız. İbrâhîm'in (a.s.) **ümmet** olması anlatılırken **ümmet** kelimesi, '**kânit**' sıfatıyla nitelenmiştir. Yani "*Hız. İbrâhîm Kânit bir ümmet idi*" demektir. Kânit, Allah'ın emirlerini en güzel şekilde yerine getirerek itaat eden kişi demektir ki ayette de '**kâniten lillah**' denilerek lafza-i celâl açıkça zikredildiği için "*Başka birine değil, sadece Allah'a itaat ve boyun eğiyordu*" demektir. Kânit olma durumuna **Kunût** denilir

Bu kelime şu değişik manalara da gelir: Namazda dua etmek; huşû içinde ubûdiyetini ikrâr etmek; en küçük bir isyan göstermeksizin Allah'a itaatini devam ettirmek, namazda kıyamı uzun tutarak ayakta bulunmak; derin bir tefekkür içinde sükût etmek gibi.

Hız. Peygamberimiz'in namazda ayakta okuduğu dualara da kunût ismi verilir. Ayette "*Sessizlik ve sükût içinde namazda Allah için kıyamda bulununuz*"³⁹¹ emri bu manayı

391 Bakara 2/238.

destekler. Kunutun esasının **ibadet ve dua** olduğu üzerinde de durulur.

Yukarıda bu kelimeye verilen manaların tamamının Hz. İbrâhîm'in (a.s.) örnek bir özelliği olarak ele alınması mümkündür. Kunûtu, İtaat ve teslimiyet manasıyla ele aldığımızda O'nun en küçük bir isyan veya şüphe emaresi bile göstermeksizin Allah'ın bütün emirlerine itaat etmesini ve teslimiyetini anlayabiliriz.

Ayrıca insanlara örnek bir mürşid ve topluluk olmak için bilinen ve öğrenilen hususların en güzel şekilde ihlas ve samimiyet içinde hayata geçirilmesi ve temsil edilmesi gerekir. Yani ümmet olmak için ümmet olmayı temsil eden ameller gereklidir. İşte Hz. İbrâhîm bunu sadece konuşmakla ve tebliğ etmekle kalmıyor, en güzel şekilde kulluğuyla temsil ediyordu. Bundan dolayı **ümmet** kelimesinin **kânit** kelimesiyle nitelenmesi çok uygun düşmüştür.

b. Hanîf Olma

Hanif olma, hiç azalmayan bir arzu ve meyil ile tevhid dini olan İslâm'a yönelmek demektir. Fahrüddin Râzî, bunu büyük bir dairenin merkez noktası olarak tasvîr eder. **Hanîf**, tevhid dairesinin merkezinde bulunan ve bu noktadan ayrılmayan kişidir.³⁹²

İbn Kesîr'in tarifine göre **Hanîf**, şirkin her çeşidini terk ederek, (taklid yoluyla değil de) basîret yoluyla tevhid dinine

392 Râzî, **a.g.e.**, XX, 134.

iman ederek, bütün varlığıyla Hakk'a yönelen ve hiçbir kimsenin onu bu yoldan alıkoyamadığı kişidir.³⁹³

Hz. Peygamberimiz, **hanif** kelimesinin bundan farklı bir manasının "**hoşgörü, müsâmaha ve kolaylaştırıcılık**" olduğunu bildirir:³⁹⁴

*"Ben haniflik üzere ve müsamahalı, kolaylaştırıcı bir dinle gönderildim"*³⁹⁵

*"Allah katında en sevimli din, müsamahalı ve kolaylaştırıcı olan haniflik dinidir."*³⁹⁶

Ayrıca "Dini yaşama konusunda da sizi zorluklara düşürmemiştir. O hâlde hepiniz babanız İbrâhîm'in yoluna giriniz"³⁹⁷ ayeti de Hanifin bir manasının kolaylaştırıcılık ve müsâmaha olduğunu göstermektedir.

Bu durumda Hz. İbrâhîm, (Aleyhisselâm) örnek bir haslet olarak, insanları tevhid dinine davet ederken onlara müsâmahalı davranıyor ve kolaylık yollarını gösteriyordu. Hz. Peygamberimiz:

*"Din kolaylıktır, kim dini zorlaştırmaya kalkışrsa sonunda dayanamaz ve mağlup olur. Öyleyse (ifrata ve tefrite gitmeksizin) orta yolu tutunuz, kulluğun en güzeline yaklaşmaya çalışınız ve insanlara güzel şeyleri müjdeleyiniz...!"*³⁹⁸

sözüyle Hz. İbrâhîm'in (a.s.) bu yönünü İslâm ümmetinde de perçinlemiştir.

393 İbn Kesir, **age**, I, 561

394 Canan, İbrâhîm, **a.g.e.**, s.64.

395 Ahmed bin Hanbel, VI,116,233, V, 266.

396 Buhârî, **İman**, 29; Ahmed b. Hanbel,I,236.

397 Hacc, 22/78.

398 Buhârî, İman 29;Nesâî, İmân 28; Ahmed b. Hanbel,IV,422, V,350-351.

c. Müşriklerden Olmama (Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmama)

Hız. İbrâhîm, inananların imamı ve önderidir. Kur'ân'da Hız. İbrâhîm'in tevhid ehli oluşu ve hanifliği üzerinde önemle durulmuştur. Kur'ân'da O'nun bu özelliğinin üzerinde bu kadar çok durulmasının hikmetlerinden birisi de Mekkeli müşriklerin ve bütün semâvî dinlerin O'nu kabul etmeleridir.

O dönemde Mekkeli müşriklerin bile O'na tâbi olmakla iftihar ettiklerini görmekteyiz. Kur'ân'da O'nun tevhid ehli olduğu üzerinde durularak Hız. Peygamber'e eziyet eden Mekkeli müşriklere şu mesaj verilmiş oluyordu: “Sizler hem Hız. İbrâhîm ile iftihar ediyorsunuz, hem de O'nun ile aynı tevhid davetinde bulunan bu peygambere inanmıyor ve O'na destek olmuyorsunuz. Eğer Hız. İbrâhîm'e gerçekten tâbi olsaydınız, O'na inanır ve O'nu desteklerdiniz.”³⁹⁹

d. Şükretmesi

Bu konu “Hız. İbrâhîm'de (a.s.) şükür” başlığında incelenmiştir. Tek başına ümmet olmasıyla ilgili olduğu için burada işaret ile iktifa ediyoruz.

Buraya kadar zikredilen hususlar Hız. İbrâhîm'i Allah'a itaat eden ve tek başına bir ümmet yapan özellikleridir. Nahl sûresinin 120-123. ayetlerinde bundan sonra Hız. İbrâhîm'in (a.s.) bu kesbî gayretlerinin peşinden netice olarak Allah'ın lütfu ve hediyesiyle gelen vehbî mazhariyetlerine

399 Râzi, *a.g.e.*, XX,134; Kurtubî, *age.*, XX,197.

geçilmiştir. Bizim burada bu özelliklere yer vermemizin sebebi örnek olma açısından Hz. İbrâhîm'in (a.s.) kesbî gayretlerine dikkat çekmek ve bunların neticesinde kendisine lütfedilen mazhariyetleri bildirmektir:

Hz. İbrâhîm'in Vehbî Özellikleri

a. Seçilmiş Olması

Birçok müfessir, Hz. İbrâhîm'in (a.s.) seçilmiş olmasını, O'nun peygamberlik vazifesini yerine getirmek üzere seçilmiş bir kul olduğu şeklinde tefsir etmektedir.⁴⁰⁰ Bir peygamberin peygamber olarak seçilmesi, onun ferdî gayretleriyle olmamıştır. Peygamberlik vazifesi tamamen bir lutf-u ilâhî neticesindedir ve Allah'ın irade ve istemesine bağlıdır. Bir insan kesbî gayretleriyle sâlih bir insan olabilir, fakat peygamber olma sadece Allah'ın seçmesi ve lutfuyla mümkündür.

Kur'ân'da bu Hz. İbrâhîm'in (a.s.) seçilmişliğinin vurgulanmasında O'nu örnek alan müminlere şöyle bir işaretle bulunmaktadır:

Hz. İbrâhîm'in (Aleyhisselâm) temsil ettiği örnek özellikler ve O'na nispet edilen faziletlerin tamamı aslında Allah'ın lütfundan ve fazlından kaynaklanmaktadır. O'nun kesbî özelliklerde –cüzî iradesini ortaya koymakla beraber- muvaffak olması da Allah'ın bir mazhariyeti neticesindedir. Kur'ân'da zikredilen Hz. İbrâhîm'in üsve-i hasene (güzel

400 Kurtubî, *a.g.e.*, XX, 197; İbn-u Kesîr, *a.g.e.*, II, 592;

örnek) olan özelliklerinin kaynağı O'nun kendisi değildir. Hepsinin kaynağı âlemlerin Rabb'idir. Onun bütün faziletleri Allah'tan gelmekte, Allah'ın bir lütfu olarak Hz. İbrâhîm'de (Aleyhisselâm) tecelli etmektedir. O bu ilahi tecellilere bir mazhar ve aynadır. Onu seçip âlemlerin üzerine üstün kılan Allah'tır.⁴⁰¹

Netice olarak Hz. İbrâhîm'i örnek alanlar, kendileri üzerinde görülen güzel hasletlerin kaynağının kendileri olduğu vehmine kapılmamalı, mahviyet ve tevazu içinde Allah'a dayanmalı ve bu güzel hasletlerde kendilerini muvaffak kılmaları için Allah'a dua etmelidirler.

b. Sırat-ı Müstakîme Ulaştırılmış Olması

Sırat-ı müstakîmi, itidal ve orta yol olarak anlarsak, Hz. İbrâhîm'in (Aleyhisselâm) gerek kulluğuyla ilgili vazifelerinde, gerekse günlük muamelelerinde tefrît ve ifrâta düşmekten uzak bulunduğunu görürüz. Sırat-ı müstakîmi, Allah'ın tevhid dini olarak anladığımızda da O'nun tevhid dinine ulaştırılmış olduğunu anlarız.

c. Dünyada iyilik verilmesi

Kur'an'da Hz. İbrâhîm'e gerek dünya hayatında iken, gerekse vefat ettikten sonra birçok iyiliklerin verildiğini görmekteyiz: Kendisine peygamberlik vazifesinin ve peygamberlerin babaları olacak sâlih evlâtların lütfedilmesi, hayatında gerçekleşen iyiliklerdir.

401 Canan, İbrâhîm **a.g.e.**, 153.

Vefatından sonra bütün insanlar tarafından hayır ve iyilikle anılması, namazlarda Hz. Peygamberimiz'e salât u selam okunurken O'nun da adının ve neslinin Hz. Peygamberimiz ve âliyle beraber anılması, bütün semâvî din mensuplarının O'nu sevmeleri ve iyilikle yâd etmeleri gibi birçok iyilik verilmiştir.

d. Ahirette iyilik verilmesi

Ahirette ilk diriltilen kişinin Hz. İbrâhîm olacağı, ahirette sünnetli ve elbiseli olarak diriltilmesi gibi mazhariyetleridir. Kurtubî ahirette sâlihlerden olmasını “beraberlik” manasını vurgulayarak: “O, ahirette sâlihlerle beraber olacaktır” şeklinde tefsir etmiştir.⁴⁰²

Kalb-i Selîm Sahibi Olma

Hz. İbrâhîm'in (Aleyhisselâm) inananlara örnek olarak bildirilen ve kendi dilinden nakledilen en önemli özelliklerinden birisi de selîm bir kalp sahibi olmasıdır. Hz. İbrâhîm Rabb'ine yaptığı bir duanın son kısımlarında bunu şöyle dile getirir:

*“Rabb'im! İnsanların diriltildiği haşır gününde beni küçük düşürme! O öyle bir gündür ki o gün ne mal ve ne de çocuklar insana fayda verebilir. O gün insana fayda sağlayan tek şey, Allah'a selîm bir kalple gelmesidir.”*⁴⁰³

*“İbrâhîm de Hz. Nûh'un yolunda gidenlerdendi. Hz. İbrâhîm Rabb'ine selîm bir kalp ile ulaştı.”*⁴⁰⁴

402 Kurtubî, **a.g.e.**, X, 198.

403 Şuarâ 26/87-89.

404 Sâffât 37/83-84.

Selîm bir kalp ile Rabb'inin huzuruna gelme, İnsanın kalbinin cehaletten, kötü düşünce ve duygulardan sâlim ve azâd olmasını, batıl inançlardan, her türlü şirk düşüncesinden, dünya hırslarından ve şehvetlerinden temizlenerek Allah'ın huzurunda bulunduğunun şuurunda bulunmasını ifade eder.

Hız. İbrâhîm ömrünün sonuna kadar, her türlü günah ve isyandan tamamen temiz ve duru bir şekilde hayat sürmüştür. O'nun kalbi her türlü şirkten, aldatmaktan, mal aşırıktan, zulümden, kinden ve hasetten öyle bir temizlenmişti ki bunların hiçbir kötü etkisi veya izi O'nun kalbine girememiştir.

Abdullah bin Abbâs O'nun bu durumunu şu şekilde anlatır: "O kendisi için istediği bir iyiliği bütün insanlar için de isterdi. İnsanlar O'nun tarafından en küçük bir haksızlık veya aldatmanın gelmeyeceği konusunda kendilerini tam bir emniyet ve güven içinde hissediyorlardı. Allah O'nun kalbini bu derece temiz ve saf kılmıştı." Hız. İbrâhîm kalbini bu derece ihlaslı kılmış, Allah'ın huzuruna giderken de hediyeler olarak böyle bir kalp götürmüştür.

Kalbin Sultanlığı

Selîm kalbi anlatan bu ayetler, kalbin insanın bütün azâlarına müessir olduğunu gösterir. Kalp bütün azâlara tesir eder. El, dil ve diğer bütün azâlar kalbe tâbidirler. Eğer kalp sâlim ise el, dil ve bütün azâlar ve insanın bu azâlarıyla yaptığı bütün fiilleri ve davranışlarının da sâlim olacağı

kesindir. Dolayısı ile eğer el, dil ve diğer azâlarla yapılan davranışlar ve fiiller doğru ve sâlim değilse kalbin de sâlim olmadığı ortaya çıkar.⁴⁰⁵ Bundan dolayı Hz. Peygamberimiz: (Sallallahü aleyhi ve sellem)

“Dikkat ediniz! Bedende bir et parçası vardır, eğer o sâlim ise bütün beden sâlim olur, eğer o fâsid ve bozuk ise bütün beden bozulur. Dikkat ediniz, o kalptir” demiştir.⁴⁰⁶

Ayetlerde mal ve çocukların o gün insana bir fayda vermeyeceği belirtilir. Fakat selîm bir kalp ile Allah'ın huzuruna gelenlerin durumu nasıl olacaktır? Bu soruya ayetin siyâkından (akışından) mülhem şöyle bir cevap verilebilir:

Kişinin, malını Allah yolunda sarf ederek, çocuklarını da iyiliğe ve hak dine yöneltip irşâd ederek, Allah'ın huzuruna selîm bir kalple gelmesi durumunda o kişinin mal ve çocukları, ahirette kişinin kapanmayan sevap kaynakları olmaları yönünden bir faydaları olabilir. Bu durumda bu ayetin manası *“böyle güzel bir durumda bulunan bir insan, mal ve çocuk imtihanından kalbi sâlim bir hâlde olursa kurtulabilir”* şeklinde anlaşılabilir.⁴⁰⁷

Kalbinin İmanda İtminân Bulmasını İsteme

Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'in (Aleyhisselâm) örnek olarak arz edilen özelliklerinden birisi de kalbinin imanda yakîn

405 Râzi, **a.g.e.**, XVI, 146.

406 Buhârî, İmân, 39; Müslim, **Müsâkât**, 107; İbnu Mâce, **Fiten**, 14.

407 Râzi, **a.g.e.**, XVI, 146.

mertebesine ulaşmasını istemesi ve kalbinin imanda doygunluğa (itminâna) ulaşmasıdır.

Hız. İbrâhîm, öncelikle Allah'ın varlığı ve birliği hakkında yakîne ermiş, bunun yanında ahiretin gerçekliği hakkında derin bir itminana ulaşmıştır. O'nun ahiretin hakikati konusunda itminana ulaşmak istemesinde inananlara örnek olma açısından şu manayı anlamak mümkündür:

İnsanları Allah'a davet etme vazifesi bir insanın yüklenebileceği en şerefli, en faziletli vazifelerden birisidir. Böyle bir vazifeyi gerçekleştirme durumunda olan bir insan, önce davet ettiği meseleleri en ince ayrıntılarına kadar iyi bilmeli, kavramalı ve davet ettiği hakikatlere çok kuvvetli bir iman ile herkesten önce kendisi inanmalıdır. Bir insanın yakîn seviyesinde inanmadığı hususlara insanları davet etmesinin tesiri çok sınırlı kalacaktır. Bundan dolayı inandığı iman esaslarına, insanları davet etmenin yolu öncelikle bu esaslara en kuvvetli derecede yakîn mertebesiyle inanmak olmalıdır.

Hız. İbrâhîm bir peygamber imanına sahip olmakla birlikte, insanları davet edeceği Allah'ın varlığı ve birliği esasına yakîn derecesine varan bir ilim seviyesinde inanmak istiyordu. Bundan dolayı *"...Babası Âzer'e bu sanemleri sen ilâh olarak kabul mu ediyorsun? Oysa ben seni ve kavmini apaçık bir aldanmışlık ve sapkınlık içinde görmekteyim"*⁴⁰⁸ dedikten sonra Hız. İbrâhîm'e yerler ve göklerdeki her şeyin içyüzünün gösterildiği bildirilmiştir:

408 En'âm 6/74.

“İşte biz imanında yakîne ulaşması için İbrâhîm’e yerin ve göklerin melekûtunu (muhteşem hükümranlığını ve içyüzünü) gösteriyorduk.”⁴⁰⁹

Hız. Peygamber’imizin, insanları -taklidçilik üzere değil de- basîret üzere Allah’a davet etmesi de bu tespiti teyit eder: “İşte bu benim yolum (davet metodum): Ben ve bana tâbi olanlar, insanları basîret üzere –delile dayanarak, akıllarını da ikna ederek- Allah’a davet ediyoruz. Allah’ı her türlü şeyden tenzîh ederim ve ben şirk koşanlardan değilim.”⁴¹⁰

Bir irşat erinin, insanları davet ettiği esasları gücünün yettiği en yüksek derecede iyi bilmesi, kavraması ve inanması şarttır. Bundan dolayı Kur’ân’da ilim ve basîretin fazileti üzerinde çokça durulmuştur. İlim insanın kalbinde derinleştikçe zamanla yakîne dönüşür. Yakîn ise kalbin canlılığını devam ettiren en büyük etkenlerden birisidir. Bundan dolayı iman edenlerin durumu anlatılırken “Onlar ahirete yakîn derecesinde iman ederler”⁴¹¹ denilerek imanda yakîn mertebesine işaret edilmiştir.⁴¹² İşte Hz. İbrâhîm’e yerlerin ve göklerin muhteşem hükümranlığının (melekûtunun) gösterilmesi bu yakîn derecesine işaret eder.

Göklerin ve yerin melekûtunun gösterilmesi, O’nun kalp gözünün açılması, her şeyin görünen bulanık dış

409 En’âm 6/75.

410 Yûsuf 12/108.

411 Bakara 2/4.

412 İbnu Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I,153-154.

yüzünün haricinde, şeffaf ve parlak olan içyüzünü ayan beyan görmesi, basîretinin açılması, gönlünün hakikatleri idrak etmesi, eşya üzerinde bulunan hikmetleri, kesin delilleri bizzat müşâhede etmesidir.

Ayrıca O'nun gerçekleri idrak etmesi ve yakîn üzere anlaması için, O'na her yaratılanın yaratıcısına bakan parlak yüzünün gösterilmesi demektir. Yıldızların, ayın ve güneşin batıp gitmeleri ve Hz. İbrâhîm'in "Ben batan şeyleri sevmem" demesi O'nun kavmine hakikatleri göstermek için yaptığı bir münazarayı göstermektedir.⁴¹³

Ahîret hakkında güçlü bir iman istemesi

Allah'ın varlığı ve birliğinin yanında Hz. İbrâhîm, ahîretin gerçekliğine bütün kalbiyle inanmasına rağmen yakîn derecesinde O'nun mahiyetini görmek istiyordu. Bu sebeple Allah'tan bunun hakikatini kendisine göstermesini talep etti:

*"Hani bir gün İbrâhîm 'Rabb'im ölüleri nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?' dedi, Allah da O'na 'yoksa inanmadın mı?' deyince 'Hayır, tabî ki inandım, ama kalbimin itminâna ulaşması için bunu istedim' dedi. Allah 'o hâlde kuş cinsinden dört ayrı kuş al. Onları kendine sür, her dağa o kuşlardan birer parça koy. Sonra onları çağır, sana koşarak gelirler. O hâlde bil ki Allah Azîzdir, (üstün kudret sahibidir) ve Hakîm'dir, (her şeyin hikmet ve hedeflerini bilir)."*⁴¹⁴

413 İbnu Kesîr, **a.g.e.**, II,151.

414 Bakara 2/260.

Hız. İbrâhîm niçin ahiret hakikatinin bu derece açık bir şekilde kendisine gösterilmesini istemiştir? Değişik ihtimaller saymakla beraber Fahreddîn Râzî'nin, üzerinde durduğu görüşe göre Hız. İbrâhîm, delillerin işaretleriyle (istidlâl yoluyla) sahip olduğu Allah hakkındaki ilmini, kesin, hissedilen bilgi yani yakîn seviyesine yükseltmek için böyle bir diriltmenin gösterilmesini istemiştir.

Kurtubî'ye göre Hız. İbrâhîm bu isteğiyle Allah'ın, ölümlerin atom parçacıklarına kadar parçalanmış bedenlerini nasıl yeniden bir beden hâline getirdiğini bizzat müşâhede etmek istemiştir. Ayette geçen "ölümleri nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?" demesiyle Hız. İbrâhîm ölümlerin diriltileceğine çok güçlü bir imanla inanmakla birlikte bu diriltmenin nasıl olacağını bizzat görmek istemiştir. Allah'ın O'na yönelttiği "*inanmadın mı?*" sorusuna verdiği "*Tabî ki inandım, ama kalbimin imanda olgunluğa ulaşması için bunu istedim*" demesini "*aksine tabî ki inandım, ama kalbin bir bürhan olarak ayan beyan bildiği ayne'l-yakîn bilgiyle, ilme'l-yakîn bilgisi arasındaki farkı anlamak için bunu istedim*" şeklinde anlamak mümkündür.⁴¹⁵

'İtminân' kelimesi, Kur'ân'da üç değişik manada kullanılır ki bütün manaları birbirini açıklar: *sükûnet ve istikrâra kavuşma*,⁴¹⁶ *meyil gösterip ve hoşnut olup bir şeye gönül bağlama*,⁴¹⁷ *seferin zıddı olan bir yerde ikâmet etme*.⁴¹⁸

415 Kurtubî, *a.g.e.*, III,297-299; Âlûsî, *a.g.e.*, III,31.

416 Bakara 2/260.

417 Yûnus, 11/7.

418 Nisâ 4/103.

Bütün bunların ortak özelliği bir rahatsızlık ve sıkıntı hâ-
linden sonra bir sükûnet ve huzurun bulunmasıdır. İtminân,
itidal ve sükûnu ifade eder. Kişinin azâlarının itminânı, sü-
kûn hâlidir. Kalbin itminânı ise inanılan bir şey hakkında
kişinin kanaat ve fikirlerinin sükûn ve huzura ulaşmasıdır.

Hız. İbrâhîm bu isteğini, kesinlikle Allah'ın ölüleri diriltme
konusunda bir şüphesi olduğundan dolayı istememiştir. O
sadece bildiği ve inandığı bu konuyu ayan beyan görmek
istemekteydi. Çünkü insan yaratılışındaki araştırma sâiki
sebebiyle, kendilerine haber verilen konuları bizzat görmek
ister. Bundan dolayı Hz. Peygamber de “Bir şeyi sadece
haber vermek, o şeyi açık seçik görmek gibi kesinlik ifade
edemez” demiştir.⁴¹⁹

Tabiûn döneminin⁴²⁰ büyüklerinden Hasan Basrî, “Hz.
İbrâhîm yakînine yakîn katmak için böyle bir talepte bulun-
muştur” açıklamasını getirir.⁴²¹

Netice olarak Hz. İbrâhîm gibi, O'nun yolundan giden ina-
nanların da imanlarının derecesini en yüksek seviyeye ulaştır-
maları gerekir. Varlık âlemindeki varlıkların parlak ve aydınlık
olan melekûtunu (içyüzünü) araştırmaya; bunların kendilerinin
görünen dış yüzlerinin ötesinde, yaratıcılarıyla olan irtibâtları-
nı görmeye çalışmaya onları teşvik eder. Varlık ve hadiselerin
dış yüzünün haricinde, iç yüzlerinin de bulunduğu dikkat
çeker. Bunun yanında inananların imanlarında taklitçilikten
uzak bulunarak, tahkîkî imana ulaşmaları gerektiğini gösterir.

419 Kurtubî, **a.g.e.**, III, 297-299.

420 Tabiûn: Sahabîleri görüp, onlardan ders almış olan nesil.

421 Kurtubî, **a.g.e.**, III, 297-299.

HZ. MÛSÂ (Aleyhisselâm)

Allah'ı Razı Etme Hedefine Kilitlemesi

Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın (Aleyhisselâm) Allahu Teâlâ ile sözleştikleri yere gelirken beraberinde bulunan yetmiş kişiden önce o yere vardığı bildirilir:⁴²²

*“Allah dedi ki: Acele ile kavminden ayrılıp, buraya sürat içinde gelmeye seni sevk eden nedir ey Mûsâ? Mûsâ (şöyle cevap verdi): ‘İşte onlar da peşimden geliyorlar. **Senin razı ve hoşnut olman için** sana acele ile geldim ey Rabb'im.”*⁴²³

Bu ifade Hz. Mûsâ'nın söz verilen yere beraberinde bulunduğu yetmiş kişiden önce vardığını gösterir.⁴²⁴ Hz. Mûsâ'nın bu hâli inananlara şöyle bir örnek özellik sergilemektedir:

422 Tâhâ 20/83.

423 Tâhâ 20/83-84.

424 Râzî, **a.g.e.**, XX, 84.

Allah'ın hoşnut olacağı hayırlı işlerde süratle hareket etmek, gevşek davranmamak ve işi ağırdan almamak gereklidir. Allah'ın razı olduğu işleri büyük bir aşk ve iştîyâk içinde yerine getirmek inananların ayrılmaz bir hasletidir.

Kur'ân'ın başka bir ayetinde bu konuya şu şekilde dikkat çekilir: “(Ey İnananlar) Rabb'inizin mağfiretine ve takva sahipleri için hazırlanmış olup, genişliği göklerle yer kadar olan cennete (birbirinizle hayırdan yarışma duygusu içinde) koşunuz.”⁴²⁵

Aslında Allahu Teâlâ, Hz. Mûsâ'nın (Aleyhisselâm) bu acelesinden önce de ondan razıydı. Bu sebeple buradaki ifadeler, Allah'ın önceden O'ndan razı olmadığını göstermez. Aksine bu ayette anlatılan, Allah'ın O'ndan hoşnutluğunun, kesilmeksizin devam etmesidir. Allah'ın hoşnut olacağı sâlih amelleri işlemek herkesçe mümkündür. Ama önemli olanın Allah'ın hoşnutluğunu sağlayan bu hal ve fiilleri, istikrârlı bir şekilde devam ettirme ve istikâmet çizgisini bozmamak olduğu bildirilmiş olmaktadır.

Hz. Mûsâ'nın (a.s.) bu durumu, kişinin Allah'ın razı olacağı işleri büyük bir aşk ve şevk içinde yapması gerektiğini anlatır.

İlim Tutkusu

Hz. Mûsâ'nın (Aleyhisselâm) Kur'ân'da örnek olarak arz edilen özelliklerinden birisi de O'nun ilim aşkıdır. O, çok

425 Âl-i İmrân 3/13.

büyük bir ilme, amele, yüce bir makama ve O'nu son derece şerefli kılan **kelîmullah**⁴²⁶ olma gibi birçok hasletine rağmen kendisinde bulunmayan bir ilmi elde etme uğruna **sâlih bir kula**⁴²⁷ ulaşmak için yola çıkmış, bu uğurda asırlar bile sürebilecek bir yolculuğu göze almıştır:

*“Bir zaman Hz. Mûsâ, yanındaki genç yardımcısına dedi ki: İki denizin birleştiği yere ulaşınca kadar hiç durmayacağım. Varamazsam senelerce yürümeye devâm edeceğim.”*⁴²⁸

Ayette geçen **“hukub”** kelimesi asırlar boyunca demektir.⁴²⁹ Hz. Mûsâ Aleyhisselâm, bu ilme o kadar çok iştîyâk duyuyordu ki ona ulaşmak için senelerce yürümeyi bile göze almaktadır.

Hz. Mûsâ, bu uzun yolculuğunun sonunda kendisine Allah katından **ledünnî bir ilim** verilmiş bir kişiden ilim talebinde bulunmuştur:

“...izlerini takip ederek geri döndüler. Derken kullarımızdan kendisine katımızdan bir rahmet verdiğimiz ve katımızda ledünnî bir ilim öğrettiğimiz bir kişiyi buldular. Mûsâ (a.s.), O'na dedi ki: ‘Sana öğretilen isâbetli ve hayırlı karar ilminden bana da öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?’

426 Kelîmullah: Allah'ın Onunla vasıtasız olarak bizzat konuşması özelliği.

427 Hadislerde bu sâlih kişinin Hızır (a.s.) olduğu ve bu kıssada geçen ve Mûsâ olarak zikredilen kişinin başka bir kişi değil, Hz. Mûsâ (a.s.) olduğu bildirilmiştir. Birçok müfessir de bu kişinin Hızır (a.s.) olduğunu naklederler: İbn Kesîr, **a.g.e.**, III,93; Âlûsî, **a.g.e.**, XV,330.

428 Kef 18/60.

429 Bu kelimenin sene, seksen sene, dehr ve çağ gibi değişik manalara gelmesiyle ilgili bkz: İbn Kesîr, **a.g.e.**, III, 93.

Seninle beraber bulunabilir miyim? O kişi: ‘Sen benimle beraber bulunmaya sabredemezsin, idrâk edemediğin konularda bana nasıl sabredeceksin?’ dedi. Mûsâ (a.s.): ‘İnşâallah beni sabreden bir kişi olarak bulacaksın. Sana hiçbir konuda karşı gelmeyeceğim’ dedi.”⁴³⁰

Ledünnî ilim, derinliği bilinemeyen, ölçüsü takdîr edilemeyen, gaybların ve gizli ilimlerin sırlarının ilmi şeklinde tarif edilir.⁴³¹ Bu ayetlerden, Hz. Mûsâ’nın istemiş olduğu ilmin ledünnî ilim olduğu anlaşılmaktadır. Aslında bütün peygamberlere verilen ilmin kaynağı vahiy olduğundan dolayı ledünnîdir. Fakat bu ayetlerde “kendisine katımızdan bir rahmet verdiğimiz ve nezdimizden ledünnî bir ilim öğrettiğimiz bir kişi” ifadesi, O kişiye öğretilen ilmin, Hz. Mûsâ’ya öğretilen ilimden çok farklı bir ilim olduğunu gösterir.

Hz. Mûsâ’ya öğretilen ilim, hükümlerin bilinmesi ve zâhire-dış delillere- göre karar verme ilmiydi. O kişinin ilmi ise bâtın (gizli) durumlara ait bir ilimdi. Hamdi Yazır bu ilmi şu şekilde açıklar: “**Ledünnî ilim**, fikrî gayretlerle ve araştırmalarla elde edilmesi mümkün olmayan, tamamen Allahu Teâlâ tarafından bir mevhibe olarak bahşedilen kudsî bir kâbiliyettir. Eserden müessire, vicdandan vücuda doğru giden bir ilim değildir. O, müessirden esere, vücûddan vicdana ulaşan evvelî bir ilimdir... Bu kıssada ilmi araştırma ve öğrenme için bir teşvîk vardır, bununla beraber ledünnî ilmin kişinin ferdî çalışması ve gayretleriyle elde edilemeyeceği bildirilmektedir.”⁴³²

430 Kehf 18/64-69.

431 Âlûsî, **a.g.e.**, XV, 330; Hamdi Yazır, **a.g.e.**, V, 3262.

432 Hamdi Yazır, **a.g.e.**, V,3262, bazı değişiklikler ve sadeleştirmeler yapılmıştır.

Hz. Mûsâ (a.s.) bu ilmi isterken “Sana öğretilen isabetli ve hayırlı karar ilminden bana da öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?” derken **rüşd** kelimesini kullanmıştır. **Rüşd**, hayra ve iyiliğe isabet etmek demektir.⁴³³

Hz. Mûsâ'nın (a.s.) bu üslubu talebe ile hocası arasındaki bazı edeb kurallarına da işaret etmektedir: Hz. Mûsâ, üstün azim sahibi bir peygamber olmasına rağmen, tevazu ve saygı bildiren bir üslupla isteğini bildirmiştir. Ayrıca ilim tahsilinden asıl hedeflenmesi gereken şeyin **rüşd** olması gerektiğini, talebenin hocasıyla muâmelelerinde tevâzû, edep, nezâket, takip ve hizmet kurallarına dikkat etmesi gerektiğini anlatmış olmaktadır.

433 Âlûsî, *a.g.e.*, XV, 331.

HZ. İSÂ (a.s.)

Kur'ân'da Hz. İsâ'nın (Aleyhisselâm) üzerinde vurgulanan özelliklerinden Kendisine özel değer verilip, teveccüh edilmesi (**vecîh**) ve Allah'a en yakın kullardan büyük makam sahibi (**mukarrabûn**) olması, tamamen Allah'ın lütfu ve fazlı iledir. Biz bu iki özelliğin örnek olma açısından insanların istifade etmeleri gereken manaları üzerinde duracak, insanların kesblerinin dışında olan, peygamberlik ve peygamberliğe ait bazı husûsiyetleri diğer çalışmalara havale edeceğiz.

Vecîh Olması (Kendisine Özel Değer Verilmesi)

Kur'ân'da melekler Hz. İsâ'yı Hz. Meryem'e (Allah'ın selamı ikisinin de üzerine olsun) müjdelilerken O'nun bir kısım özelliklerine dikkat çekerler:

“Bir zaman melekler, ‘Ey Meryem, Allah sana kendi kâtından bir kelimeyi müjdeliyor. İsmi Mesîh, Meryem oğlu

İsâ'dır. Dünyada da ahirette de kendisine özel değer verilir, ayrıca Allah'a en yakın kullardandır' dediler."⁴³⁴

Ayette geçen **vecîh** kelimesi, makam, şeref ve rütbe sahibi kişi anlamına gelmektedir. Bir kişi, yüce bir zatın veya diğer insanların yanında kendisine değer verilen yüksek bir dereceye ulaştığında kendisine **vecîh** denilir. Kerim ve cömert insan için de **vecîh** denilir. Bu kelimenin yüz anlamına gelen *vecîh* kelimesiyle de ilişkisi vardır: Bir insanın en değerli yeri yüzüdür. *Vecîh* denilerek, Hz. İsâ'nın cömertliğine ve olgunluğuna dikkat çekilmiştir.

Kur'ân'da Hz. Mûsâ (Aleyhisselâm) da *vecîh* olarak nitelenmiştir:

*"O (Hz. Mûsâ) Allah katında kendisine değer verilen bir kişiydi."*⁴³⁵ Hz. Mûsâ'nın (a.s.) dünyada *vecîh* olması peygamberliği sebebiyle, ahirette *vecîh* olması ise Allah katındaki derecesi itibariyledir.

Hz. İsâ'nın *vecîh* olduğunu gösteren alametler de şunlardır: Dualarına icâbet edilmesi, ölüleri belli bir süre için diriltmesi, anadan doğma kör ve alacalıyı iyi etmesi gibi mazhariyetleri O'nun dünyada *vecîh* olduğunu göstermektedir. Ahirette ise ümmetinden şefaati hak edenlere şefaatte bulunması, ve şefaatinin kabul edilmesi yönüyle *vecîhtir*. Ayrıca İsrail oğullarından bir kısmının kendisine ve annesine attığı iftiraldan berî olması yönüyle de dünyada

434 Â-i İmrân 3/45.

435 Ahzâb 33/69.

vecîhtir. Hz. İsa ve Hz. Mûsâ'nın dünyada Allah rızası uğruna birçok eziyete uğramış olmaları onların bu vecîh olma yönlerine farklı bir renk katmıştır.

İnsanlara örnek olma yönünden Hz. İsa'nın (Aleyhisselâm) bu özelliğini şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

İnanan bir kişi, Allah katında kendisine değer verilen böyle bir seviyeye çıkaracak ihlaslı sâlih ameller yapmaya çalışmalıdır. İnsan psikolojik bir ihtiyaç olarak, kendisine değer verilmesini ister. Bu ihtiyacın, uygun ve olumlu bir şekilde karşılanması gereklidir. İnsanın bu ihtiyacını Allah'ın katında kendisine değer verilmeye çalışarak karşılaması, onu daha da kendisine değer verilen bir seviyeye çıkarır. Bu manayı Hz. Peygamberimiz'in (Sallallahü aleyhi ve sellem) şu hadisinde de bulmak mümkündür:

*“Allah bir kişiyi sevdiğinde Cebrâîl'i (Aleyhisselâm) çağırır ve ‘Ben şu kişiyi seviyorum, sen de sev’ der. Cebrâîl o kişiyi sever. Cebrâîl de diğer meleklerle giderek der ki ‘Allah şu kişiyi sevmektedir, siz de O’nu seviniz’ der. Melekler o kişiyi severler. Daha sonra bu kişi üzerine, yeryüzünde güzel bir kabul edilme ve sevgi konulur.”*⁴³⁶

Allah'ın katında insan bir değer kazandığında insanların katında da değer verilen bir kişi haline gelecektir. Asıl değer verilmeyi dünyada da ahirette de Allah'ı hoşnut edecek işler yapmaya bağlamak inanan bir kişinin önemli hasletlerinden birisidir.

436 Buhârî, **Bedü'l-Halk**, 6, **Edeb**, 41, **Tevhid**, 33; Müslim, **Birr**, 157; Tirmizî, **Tefsir**, 19.

Sevgi Yönüyle Allah'a Çok Yakın Olma (Mukarrabûndan Olma)

Allah'a en yakın kullardan olmak da yukarıda geçen kendisine değer verilme (vecîh olmak) gibi bir insan açısından hayli zor ve Allah'ın seçmesine ve özel lütfuna bağlı olan bir seviyeyi ifade eder. **Mukarrabûn** kelimesi, “yaklaştırılan kullar” anlamına gelmektedir.

Bu kelime adım atma ve yaklaşma manasına gelen **kurbet** kelimesinden türemiştir ki “Allah katında çok yüce bir değere ve yakınlığı ulaştırılma yüce hasletiyle sıfatlanmış olan kullar” demektir. Diğer yaygın görüşe göre ise “manevî dereceleri arşa yaklaştırılmış kişiler” manasını ifade eder.

Büyük meleklerde olduğu gibi, Hz. İsâ'da hakkında da aynı özellikler anılarak, Allah katındaki yüce değeri ortaya konmuş ve O'nun da yüce melekler gibi değerli olduğu bildirilmiş, O'nun semâya yükseltileceğine ve en yakın (mukarrabun) meleklerle beraber olacağına işaret edilmiştir.

Ahirette her vecîh, mukarrabûndan olma seviyesine ulaşamaz. Oysa Hz. İsâ (a.s.), dünya ve ahirette vecîh olduğu gibi mukarrabûndan olma seviyesine de ulaşmıştır.

İnsanlara örnek olma açısından Hz. İsâ'nın (Aleyhisselâm) bu özelliğini değerlendirdiğimizde inanan insanların kendilerini Allah'a yakınlaştıracak farz ve nafîle ibadetleri en güzel şekilde yerine getirmeye çalışmaları ve Allah katında bu yüce seviyeye ulaşma gayreti içinde olmaları şeklinde anlamak mümkündür. Hz. Peygamberimiz, bir kudsi hadi-

sinde: “Kişinin en çok farz ibadetlerle Allah’a yaklaştığını, nafle ibadetlerini devam ettirdiğinde ise Allah’a yaklaşılmaya devam ettiğini” bildirmesi de bu konuya ışık tutmaktadır.

Sâlihlerden Olması

Kur’ân’da Hz. İsa’nın (Aleyhisselâm) sâlih kullardan olduğu bildirilir:

“O, beşikte de ve yetişkinlikte de insanlarla konuşacak ve sâlihlerden olacak.”⁴³⁷ Ayrıca En’âm sûresinde de sâlihlerden olduğu vurgulanır:

“Zekeriyâ, Yahya, İsa ve İlyâs’ı da (doğru yola iletmiştik), hepsi de sâlihlerdendi.”⁴³⁸ Âl-i İmrân sûresinin 45. ayetinde, Hz. İsa’nın (a.s.) vecîh ve **mukarrabûndan olması** gibi birçok yüksek özelliği sayıldıktan sonra 46. ayette bu iki özellik sâlihlik vasfından üstün olmasına rağmen sâlihlerden olmasının bildirilmesinin hikmeti şu olabilir:

Bir kişinin aslında ulaşabileceği en yüksek merteye o kişinin bütün hallerinin sâlih olmasıdır. Çünkü bir insan, bütün hâllerinde ve işlerinde en uygun davranışlar üzerinde devam ve istikrâr sağlayamazsa, sâlihlik vasfını kazanamaz.

Hız İsa’nın (Aleyhisselâm) bu **sâlihlik** özelliği inananlara örnek olma açısından bir kişinin hangi iyi seviyede bulunursa bulunsun önemli olanın bu hâllerin bir devamlılık arz etmesi ve bütün olarak bütün bu hâllerin **sâlihlik** içinde bulunmasıdır.

437 Âl-i İmrân 3/46.

438 En’âm 6/85.

HZ. MUHAMMED
(sallallahu aleyhi ve sellem)

Emrolunduğu gibi dosdoğru
(istikâmet üzere) olması

Hz. Resûllullah'ın Sallallahü Aleyhi ve Sellem Allahu Teâlâ ile münasebetleri yönünden kendisine emredilen ve örnek bir haslet olarak üzerinde durulan en önemli özelliklerinden birisi O'nun **kendisine emredildiği gibi dosdoğru** olması, diğer bir ifade ile her halinde **istikâmet** üzere bulunmasıdır.

İstikâmet, insanın itikadında ve bütün amellerinde ifrat ve tefritten uzak bulunarak, hayatını dosdoğru yaşaması; bütün eğriliklerden uzak bulunması; Allah'a kulluk yolunda çizgisini hiç bozmaksızın yoluna devam etmesidir.

Kur'ân'da iki yerde Allah Resûlü'nün kendisine emredildiği gibi istikâmet üzere yaşaması emredilmiştir.

Bunlardan birincisi Hûd sûresinde bulunan “O hâlde Ey Resûl'üm! seninle beraber tevbe eden müminlerle beraber, sana emredildiği gibi dosdoğru ol. Aşırı da gitmeyiniz. Çünkü Allah yapmakta olduğunuz amellerinizi görmektedir”⁴³⁹ ayetidir. Bu ayet-i kerimede Hz. Peygamber'in şahsında bütün inananlardan kendilerine emredildiği gibi dosdoğru olmaları istenmektedir.

Hem şahsî hayatında hem de toplumsal sahada başarılı ve mutlu olmanın en önemli şartlarından birisi de istikâmet üzere, doğru yoldan ayrılmaksızın vazifelerin yerine getirilmesidir. Ayetteki **'festakim'** kelimesi istek manasını da bildirir.⁴⁴⁰ Bu durumda bu emir, “Allah'tan dini en güzel şekilde yaşayarak ikâme etmeyi iste” demektir.⁴⁴¹

Diğer bir tabirle **istikâmet**, doğru bir yol üzerinde sağa sola sapmadan devam etmek demektir. Bu durumda mana: “Allah'ın emirlerini harfiyen yerine getir” demek olur.

Kişinin hayatında mutlu ve başarılı olması, onun aşırılıklardan uzak durması ve itidali korumasına bağlıdır. İfrat ve tefrit, bir şeyi ya hiç yapmaksızın ihmal etme veya aşırılıklara kaçmak demektir. Bunun ortası istikâmet ile her şeyi gerektiği kadar yaparak orta ve doğru yolda yaşamak demektir. Yani kişinin yemesi, içmesi, uyuması, konuşması

439 Hûd 11/112.

440 Arapçada istif'al kalıbında gelen fiiller istek bildirirler.

441 Kurtubî, **a.g.e.**, IX,107.

ve bütün davranışlarında ölçülü olması, aşırılıklardan uzak bulunmasıdır. Bu sebeple ayette “aşırı da gitmeyin” denilerek ifrat ve tefrîte düşmekten kullar menedilmektedir. Bu itidali koruyabilmek de ancak kullarının her davranışını Allah’ın gördüğünü ve hiçbir şeyden habersiz olmadığını bilmekle mümkün olduğundan “Allah yapmakta olduğunuz amellerinizi görmektedir” denilmektedir.

Hûd sûresindeki bu ayetlerin siyâkından (akışından) burada emredilen istikâmet üzere olmaktan iki şeyin kastedildiği anlaşılıyor:

1. Adalette kararlı olma, zulme taraftar olmama;
2. İbadet hayatında istikrâr ve devamlılığı sağlamaktır.

Birinci mana olan, İstikâmetin ‘**adaleti gerçekleştirme konusunda kararlılık sergileme**’ manası ayetler arasındaki şu münasebetten anlaşılmaktadır:

İstikâmet üzere olmayı emreden 112. ayetin hemen ardından gelen 113. ayette zulmeden kişilere meyledip, taraftar olmayın deniliyor, çünkü adaleti gerçekleştirme ancak zulmeden kişilere boyun eğmemekle mümkün olabilir. Ayrıca zulmeden kişilere taraftar olma veya onlarla bir menfaat ve gönül bağının bulunması onların bu zulmüne ortak olmak demektir. Bundan dolayı istikâmeti emreden ayetin hemen akabinde **“Zulmeden zalimlere sakın taraftar olmayınız, onlara yaranmayınız, yoksa size de cehennem azabı dokunur, - oysa siz müminlerin Allah’tan başka hiçbir dostunuz yoktur- sonra**

size yardım da edilmez⁴⁴² ayetinin gelmesi çok uygun düşmüştür. Bu istikâmetin emredilmesiyle kişinin, adaletin temeli olan mazlumun yanında olma prensibini korumada kararlı olması emrediliyor.

İstikâmetin adaleti korumada kararlılık manasını bildiren bu yorumunu, Şûra sûresi'nin 15. ayetinde de aynı şekilde istikâmet emredildikten sonra Hz. Peygamber'in "**... Sizin aranızda adaletle hüküm vermekle emir olundum...**" demesi ispat etmektedir.

İstikâmetin ikinci manası olan **ibadet hayatında devamlılık ve istikrar** üzere bulunmaya Hûd sûresinin 114. ayetinde namaz ve hayırlı işlere devam etmenin emredilmesi işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in şahsında inananların namaza devam etme konusunda ciddî bir kararlılık içinde olmaları, günahların olumsuz tesirlerini iyilik yaparak gidermeleri şu şekilde emredilmiştir: "**Gündüzün iki tarafında; gecenin gündüze yakın olduğu zamanlarda namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülüklerin olumsuz neticelerini giderir, bu düşünüp ibret alanlara bir hatırlatmadır.**"⁴⁴³

Bu iki manasıyla istikâmet üzere bulunmaya muvaffak olmak ancak **sabır ve irade gücünü en güzel ve verimli şekilde kullanmakla** mümkündür. Bundan dolayı iki manasıyla istikâmetin emredildiği bu ayetlerin sonunda (115. ayette) "**O hâlde sabır kuvvetine dayan, çünkü Allah ihsanda bulunanların ecrini zayı etmez**"⁴⁴⁴ denilmiştir.

442 Hûd 11/113.

443 Hûd 11/114.

444 Hûd 11/115.

İstikâmet üzere bulunmaya muvaffak olmak Kur'ân'da çok büyük bir mazhariyet olarak arz edilir:

“Rabb’imiz Allah diyenler (amellerini sadece Allah’ın hoşnutluğuna ulaşmak için yapanlar)⁴⁴⁵, sonra da istikâmet üzere dosdoğru bir hayat sürenler var ya işte onların üzerlerine melekler inerler ve ‘Korkmayınız, üzülmeiniz ve sizlere vaat edilmiş olan cennetle sevininiz’ derler.”⁴⁴⁶

Allah Resûlü, bu ayeti sahabilere okudu ve ‘Birçok insan bu ayeti okuduktan sonra küfre girdi. Kim bu sözün hakkını ölünceye kadar verebilirse işte o kişi o zaman istikâmet üzere kalmış olabilir’ demiştir.⁴⁴⁷

Sahabeden **Süfyan bin Abdillâh** (r.a.), O’na “Ey Allah’ın Resûlü! Bana İslâm hakkında öyle bir şey söyle ki artık O’nun hakkında başka birine soru sorma ihtiyacı hissetmeyeyim” dediğinde Hz. Peygamber O’na “Allah’a iman ettim’ de ve sonra istikâmet üzere dosdoğru ol!” demiştir.⁴⁴⁸

Bera bin Âzib’den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste de Allah Resûlü: “Melekler, mümin kişi vefat ederken ruhuna ‘Ey temiz ve tatlı ruh, ömür geçirdiğin temiz ve tatlı cesedinden çık, Rabb’in senden hoşnut olarak, O’nun (çok güzel kokan) Ravh ve Reyhan cennetlerine gir’ derler” demiştir.⁴⁴⁹

445 İbn Kesir, **a.g.e.**, IV,99.

446 Fussilet, 41/30.

447 İbn Kesir, **a.g.e.**, IV,99.

448 Müslim, **İman** 62; Ahmed bin Hanbel, III,413, IV,385.

449 İbn Kesir, **a.g.e.**, IV,100.

SONUÇ YERİNE

Ey bizi seven ve kendisini sevme yollarını bildiren, Vedûd ve Habîb isimlerinin sahibi en Yüce Dost! Yüce Zâtını nasıl tanımamız ve sevmemiz gerekiyorsa bizim seni o şekilde tanımamızı ve sevmemizi nasip eyle. Peygamber Efendilerimizin seni tanıyıp sevdiği gibi kendini bize tanıttır ve bizi sev, kendine sevdirdir. Senin sevginle ve seni sevdirenlerin sevgisiyle bizleri donat.

Üstün Azim sahibi peygamberlerin senin marifetine ve muhabbetine yürüdükleri yolda yürümemizi nasip et! Bizleri ve neslimizi onların yüce hasletleriyle süsle ve Peygamber ahlâkı ile ahlâklandır!

Amin.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

Kur'ân-ı Kerîm

Âbâdi, Muhammed el-Azîm, *Avnu'l-Ma'bud*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

Aclûni, İsmâil bin Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1984.

Ahmed bin Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Kahire.

Akgül, Muhittin, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hazret-i Peygamber*, Işık yy, İzmir, 1999.

Âlûsî, Şihâbuddin Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Askalânî, İbn-i Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I-XIII, Dâru'l-Mâriفة, Beyrût, 1960.

Aydın, Muhammed, *Kur'ân'ın Metni Üzerindeki Tartışmalar*, Değişim yy., Adapazarı, 2001.

Aydüz, Davut, *Tefsîr Çeşitleri ve Konulu Tefsîr*, Işık yy., İstanbul, 2000.

Bayraklı, Bayraktar, *İslâm'da Eğitim*, M.Ü.İ.F. yy., İstanbul, 1989.

Bayraktar, Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münâsebetleri*, M.Ü.İ.F. yy., İstanbul, 1994.

Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VI, Beyrût, 1987.

_____, *el-Edebü'l-Müfred*, I-II, *Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye*, Beyrût, 1989.

Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Kübrâ'l-Yakîniyyâti'l-Kevniyye*, *Dâru'l-fikr*, Dımaşk, 1997.

_____, *Fikhü's-Sîre*, *Dâru'l-Fikr*, Dımaşk, 1990.

Cürcânî, Şerif Ali bin Muhammed, *et-Târifât*, *Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî*, Beyrut, 1984.

Çapan, Ergün, *Kur'ân-ı Kerîm'de Sahâbe*, Işık yy., İzmir, 2002.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, Sünen, *Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî*, 1986.

Demirtaş, Yusuf, *Mükellefiyet ve Eda Açısından İslâm İbadetlerinde Takvim ve Zaman Unsurunun Yeri*, Basılmamış y.l.t, M.Ü.S.B.E, *Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı*, İstanbul, 2002.

Deylemî, *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, I-V, *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 1986.

DİA, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1988-

Draz, Muhammed Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, terc., Yıldırım, Suat, Işık yy., İzmir, 1994.

Ebû Davûd, Süleyman bin Eş'as el-Ezdî, *es-Sünen*, I-IV, Dâru'l-Fikr, ts.

Ebû Gudde, 'Abdülfettah, *er-Resûlü'l-Muallim ve Esâlibuhû fi't-Ta'lim*, *Mektebetü'l-Matbûatü'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1996.

Ebu Zehrâ, Muhammed, *Hatemü'n-Nebiyîn*, I-II, *el-Mektebetü'l-Asriyye*, Beyrut, ts.

Ebû'l-Ayneyn, 'Ali Halîl, *Felsefetü't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, 1980.

Ebu's-Suûd, el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Fîrûzâbâdî, Muhammed bin Ya'kub, *Basâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifi Kitâbi'l-Azîz*, I-VI, *Mektebetü'l-İlmiyye*, Beyrut, ts.

Gazâlî, Ebû Hâmid, *İhyau Ulumi'd-dîn*, I-VI, Dâru'l-Mârife, Beyrût, ts.

_____, *el-Maksadü'l-Esnâ Fî Şerhi Esmâi'l-lâhi'l-Hüs-nâ*, Dâru'l-Cifân, Kıbrıs, 1987.

Gülen, Muhammed Fethullah, *Kalbin Zümrüt Tepeleri* 1-2-3, Nil Yay., İzmir, 2004.

_____, *Sonsuz Nur 1-2-3*, Nil Yay., İzmir, 1998.

Hadîdî, Muhammed, 'İsmetü'l-Enbiyâ, *Matbaatü'l-Emâniyye*, Kahire, 1979.

Hakîm, Ebû Abdillâh et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl Fî Ehâdîsi'r-Rasul, Dâru'l-Cîl*, Beyrut, 1992. *le*, Beyrut, 1985.

Heysemî, Ali b. Ebîbekir, *Mecmauz-Zevâid, I-X, Dâru'r-Reyyân, Kâhire*, 1986.

İbn Cevzî, Nüzhetü'l- A'yünin-Nevazir fî İlmi'l-Vucuh ve'n-Nezâir, *Müessesetü'r-Risâle*.

İbn Esîr, Mecduddîn Ebû's-Saâdât, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1918.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1990.

İbn Kayyim, *el-Cevziyye*, Miftâhu Dâri's-Saâde ve Menşûru Vilâyeti'l-İlm ve'l-İrâde, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. 'Umer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, I-IV, Dâru'l-Fikr*, Beyrut, 1980.

_____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Mektebetü'l-Meârif*, Beyrut, ts.

İbn Manzûr, Muhammed bin Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab, I-XV, Dâru Sâdir*, Beyrut, ts.

İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed, *Tabakatü'l-Küb-râ, Dâru Sâdir*, Beyrut, ts.

İsfahânî, Râğıb, *El-Müfredât Fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kahraman, İstanbul, 1986.

Kara, Necati, *Kur'ân'a göre Hz. Mûsâ, Firavun ve Yahûdîler*, *Sehâ yy.*, İstanbul, 1997.

Karrâfi, *Envâru'l-Burûk fî Envâi'l-Furûk*, I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

Kardavî, Yusuf, *el-Helâl ve'l-Haram fî'l-İslâm*, *el-Mektebü'l-İslâmî*, Beyrut, 1994.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* (thk.Ahmed Abdulaîm), I-XX, Dâru's-Şa'b, Kâhire, 1962.

Kuşeyrî, Abdulkerim, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, *Mektebetü'l-Esed*, ts.

Mâlik, bin Enes el-Esbahî, *Muvatta'*, Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Mısır, ts.

Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali bin Muhammed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1987.

Menna', *el-Kattân*, *Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'ân*, *Müessesetü'r-Risâle*, Beyrût, 1991.

Mübârefkûrî, Ebû'l-Ulâ, *Tuhfetü'l-Ahfezî*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *et-Tevkîf alâ Mühimmâti't-Teârîf*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989.

Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-V, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.

Nahlavî, ‘Abdurrahman, *Usûlu’t-Terbiyeti’l-İslâmiyyeti ve Esâlibuhâ fi’l-Beyti ve’l-Medreseti ve’l-Müctema*, Dâru’l-Fikr, Dımaşk, 1983.

Necâtî, Muhammed Osmân, *El-Kur’ân ve İlmü’n-Nefs*, Dâru’s-Şurûk, 1997.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen-i Nesâî el-müctebâ* (thk. Abdulfettâh Ebû Gudde), I-VIII, *Mektebetü’l-Matbûatü’l-İslamiyye*, Halep, 1986.

Nesefî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, ys., ts.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ, Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhü’n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim I-XVIII*, Dâru İhyâ’it-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1392.

_____, *Menhelü’l-Vâridîn Şerhu Riyazi’s-Salihîn*, şerh: Subhi Sâlih, I-II, Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, Beyrut, 1970.

Nursî, Bedüzzaman Saîd, *Sözler*, Işık Yay., İzmir, 2002.

_____, *Mektûbat*, Sözler Yay., İstanbul, 1991.

Râzî, Fahrüddîn, *et-Tefsîru’l-Kebîr* (Mefâtihu’l-Gayb), I-XXX, Dâru İhyâ’it-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, ts.

Sa’dî Ebû Ceyb, *El-Kâmûsü’l-Fıkhî Lugaten ve Istila-hen*, Dâru’l-Fikr, Dımaşk, 1988.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübüvvetü ve’l-Enbiyâ*, Dâru’l-Kalem, Dımaşk, 1989.

Said Havva, *er-Resûl*, Dârü’s-Selâm, Kahire, 1990.

Sebtî, İbn Humeyyir Ali bin Ahmed, *Tenzîhü’l-Enbi-yâ amma Nesebe ileyhim Hüsâletü’l-Ağbiyâ*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1990.

Selâme, 'Ahmed 'Abdulazîz, *İlmü'n-Nefsi'l-İctimâî, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Kâhire, 1972.*

Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân, I-VI, Dâru's-Şurûk, Beyrut, 1995.*

Şatibî, Ebû İshâk, *El-Muvâfakât, I-IV, Dâru'l-Mârife, Beyrut, 1996.*

Tabbâra, Afif Abdulfettâh, *Mea'l-Enbiyâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dersaadet yy, İstanbul, ts.*

Taberânî, Ebu'l-Kâsım, *el-Mücemü'l-Kebîr, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul, 1983.*

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili, I-X, Eser yy., ts.*

Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli, Feza yy, İstanbul, 1998.*

Yüce, Abdulhakim, *el-Muhâsibî Kalb Hayatı er-Riâye, Çağlayan yy., İzmir, 2000.*

Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1988*

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh, I-IX Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1996.*